

Turen går til

REALDANIA

Skagerrak

Vesterhavet

Nordsøen

TYSKLAND

Hirtshals

HJÖRRING

Vendsyssel

Norresundby

THYSTED

Thy

Logstør

Nibe

AALBORG

Mors

Himmerland

Nykøbing

Limfjorden

Salling

Hobro

Hadsund

Lemvig

SKIVE

VIBORG

RANDERS

Struer

HOLSTEBRO

SILKEBORG

AARHUS

Djurs

Ringkøbing

HERNING

Søndlandet

Ringkøbing Fjord

Skjern

Brandeb

Skanderborg

HORSENS

Grindsted

Billund

VEJLE

FREDERICIA

VARDE

ESBJERG

Vejen

KOLDING

Bøgense

ODENSE

Fåbo

RIBE

Gram

HADERSLEV

Lillebælt

Assens

Assens

Ringkøbing

Rørbo

AABENRÅA

Als

Faaborg

SVE

Tønder

SUNDERBORG

Ærøskøbing

Ærø

Marst

agen

FREDERIKSHAVN

Danmark

0 10 20 30 40 50 km

SVERIGE

Kattegat

Anholt

land GRENAÅ

Ebeltoft

Gilleleje

HELSENGØR

Hundested

Frederiks-
værk

Nykøbing

HILLERØD

FREDERIKS-
SUND

Samsø

Isefjord

Østerrød

Østsjælland

KALUNDBØRG

HOLBÆK

ROSKILDE

KØBENHAVN

Køge Bugt

Hindsholm

Kerteminde

Soro

RINGSTED

KØGE

SLAGELSE

Stevns

Nyborg

Store-
bælt

Korsør

NÆSTVED

Faxe Bugt

ENDBØRG

Langeland

VORDINGBØRG

Stege

Rudkøbing

Falster

Saksøbing

Stubbekøbing

al

Lolland

NAKSKOV

Maribo

NYKØBING

Rødbyhavn

Gedser

Østersøen

UBQ

Turen går til

REALDANIA

Jannie Schjødt Kold

POLITIKENS
REJSEBØGER

Indhold

Med sin spektakulære belægning er Superkilen i København (> 22) et oplagt Instagram-sted for både københavnere og turister.

■ Bag om Realdania

I færd med at forme Danmark 6
En historie, der forpligter 8
Vigtige årstal 11

■ København 12

■ Sjælland 28

■ Møn og Lolland-Falster 52

■ Bornholm 64

■ Fyn og Øhavet 76

■ Syd- og Sønderjylland 94

■ Midt- og Vestsjælland 112

■ Østjylland 128

■ Nordjylland 146

■ Praktiske oplysninger

Foreningen Realdania 170
Medlemskab 170
Valgmøder 170
Medlemstilbud 170
Sådan søger man støtte 173
Realdania By & Byg 173
Realdania By & Byg Klubben 173
Videnscentret Bolius 173
Kontaktoplysninger 173

Register 174

▲ YOUR RAINBOW PANORAMA. Oven på kunstmuseet ARoS i Aarhus lyser Olafur Eliassons rundgang i farvet glas op (> 131).

Gå ikke glip af

► BANEGAARDEN. På det gamle baneterræn i København træder man ind i en grøn og gastronomisk verden (> 20).

▼ **VANG GRANITBRUD.** Indtil 1996 blev der brudt granit. I dag dyrkes der vandrings, klatring, cykling og fugleobservation (► 69).

▲ **CAMØNOEN.** Den 175 km lange vandrute på Møn går gennem skov, langs marker og på kanten af den hvide klint (► 54).

I færd med at forme Danmark

En solnedgangsplads i Skagen, omformningen af Holmegaard Værk til kulturelt kraftcenter samt et byudviklingsprojekt i Odense. Realdania går proaktivt og strategisk til værks, når det gælder om at forbedre livskvaliteten gennem det byggede miljø.

"For livskvalitet", "For byen" og "For fremtiden" står der på kopperne, når man træder ind i Realdanias lyse domicil i København. Herfra drives Realdania som en filantropisk forening, der arbejder for livskvalitet for alle i det byggede miljø. Et begreb, der dækker byer og boliger, men også de fysiske rammer der, hvor man arbejder, går i skole, dyrker sine fritidsinteresser, hænger ud og i det hele taget lever sit liv. 175.000 medlemmer rundt omkring i hele Danmark er det demokratiske grundlag, som foreningen hviler på.

Fra by til land

Realdanias projekter rækker langt. Fra restaurering af herregårde, udvikling af havnemiljøer og støtte til ildsjæleprojekter som Cirkusfabrikken i Roslev (▷ 167) og kulturhuset i Bovbjerg Fyr (▷ 114). Og til langvarige indsatser som etableringen af nye kulturbygninger som Vadehavscentret (▷ 107) ved Jyllands vestkyst, Kunsthal

Spritten i Aalborg (▷ 161) og Børneuniverset på Det Kongelige Teater (▷ 15) i København. Mest indgribende virker de store byudviklingsprojekter som fx omdannelsen af den firesporede Thomas B. Thriges Gade i Odense (▷ 78). Byplanlægning siger altid noget om vores tid, og da gaden blev anlagt i 1960'erne, ville man skabe en nødvendig færdselsåre mod havnen, der var byens vækstmotor. Nu er gaden skabt om til en tæt by med et mere levende og bæredygtigt miljø som nutidig vækstmotor. Samtidig har Realdania også fokus på de områder, der ligger uden for de større byer, og har med en række indsatser sat massivt ind for at udvikle de stedbundne kvaliteter i landets såkaldte yderområder. Fx byudvikling i Nakskov (▷ 63) og en udviklingsplan for Vestkystens turisme. Det handler om at sikre et sammenhængende Danmark og skabe fornyet stolthed og tiltrækningskraft i områder, hvor befolkningstallet er faldende.

De svære problemer

Havvandsstigninger. Yderområdernes udfordringer. Hjemløshed. Alt sammen svære problemstillinger, hvor Realdania arbejder med det byggede miljø som drivkraft for forandring. Der bygges boliger til unge hjemløse, skabes rammer for nye fællesskaber, og skolernes indeklima forbedres, for blot at nævne tre eksempler. Målet er samtidig at flytte grænserne for det byggede miljø, at udvikle byggeriet i bæredygtig retning og at gøre hvert projekt til et foregangsprojekt. Fx kan klimatilpasning og turismeforbedringen af Tøndermarsken (▷ 111) danne forlæg for andre kommuners forsøg på at lokke flere til en lokal attraktion eller ressource. Ligesom indsatsen for flere seniorbofællesskaber kan være til fremtidig inspiration for både private bygherrer og almene boligorganisationer.

DET BYGGEDE MILJØ

Det byggede miljø er de menneskeskabte fysiske rammer og strukturer. Realdanias virkefelt er både store byer, små byer og landsbyer, byrum, parker, anlæg, legepladser, bæredygtigt byggeri, nye fællesskaber og bygningsarv samt aktiviteter og forandringsprocesser, der knytter sig hertil – det være sig landskabsarkitektur, restaurering, byudvikling og fysisk planlægning på landet såvel som i byen.

Som filantropisk forening er Realdania bevidst om sin indflydelse. Siden 2000 har Realdania bidraget til samfundet med mere end 20 mia. kr., og mere end 4.500 projekter har modtaget støtte. Man startede traditionelt fondsagtigt ud med at modtage ansøgninger, hvoraf nogle fik støtte og andre ikke. Siden er fokus udvidet til også at omhandle større og mere komplekse problemstillinger, og der arbejdes i dag langt mere strategisk, proaktivt og igangsættende.

Med datterselskabet Realdania By & Byg, der bl.a. opkøber kulturarvsbygninger, som ellers risikerer at forsvinde, har man også fået et smykkekrin af smukke bygninger. Det gælder både arkitekternes egne ikoniske hjem og fx Skagen Grå Fyr (▷ 148), der er lejet ud til Naturstyrelsen og har fået nyt, oplevelsesøkonomisk liv som formidlingscenter for historien om de trækfugle, som Grenen på Skagen – sammen med turister – er så rig på.

En forening med holdninger

Realdania laver stort set aldrig noget alene. Lokal forankring og fælles løsninger er kerneværdier. ”Sammen kan vi noget, vi ikke kan hver for sig,” er et slags man-

Københavns cyklister og gående kan krydse havnen uden biltrafik via Lille Langebro (▷ 17) ved BLOX (▷ 16).

tra. Samarbejdspartnerne kan være de 29 landsbyklynger, som Realdania sammen med DGI og Lokale og Anlægsfonden har hjulpet i gang, eller det kan være staten, kommuner, pensionselskaber, almene boligorganisationer eller små innovative virksomheder, der udvikler bæredygtige løsninger til fremtiden. Hos Realdania ved man, at projekter lykkes bedst, hvis de er forankret hos dem, der skal køre dem videre, når projektperioden er overstået. Forundersøgelser og analyser er med til at afklare, om et projekt er rigtigt og relevant for det pågældende problem eller sted.

Øg Realdania blander sig – det kan man som samarbejdspartner lige så godt indstille sig på. Man kommer ikke bare med en check og siger ”Værsgo og farvel og tak”. Med 22 års erfaring i bagagen har foreningen både viden og faglige holdninger, som bruges aktivt i samarbejdet om store og små indsatser. Respekt, åbenhed og tillid er afgørende for ethvert godt partnerskab – uanset om partneren er et møllelav eller en kommune. ■

HISTORIE

Forening med en historie, der forpligter

En stor del af Realdanias historie kan føres tilbage til Københavns brand i 1795. Det meste af den indre by brændte ned på få timer, og ødelæggelserne var enorme. Fremsynede borgere gik sammen, og fra asken opstod det, der blev en forløber for realkreditinstitutterne i Danmark.

Da RealDanmark – den forening, der senere blev til Realdania – i 2000 solgte alle bank- og realkreditaktiviteter fra, stod det klart i både vedtægter og lovgivning, at de tilbageværende midler ikke kunne udbetales til medlemmerne. Det blev derfor besluttet, at pengene i stedet skulle bruges til filantropiske aktiviteter i det byggede miljø og til at skabe livskvalitet for alle danskere. Og foreningen

Der er udsigt til Isfjorden fra taget af Isfjordscentret i Ilulissat. Indenfor finder man en udstilling om indlandsisen og livet i området.

Realdania – næsten som vi kender den i dag – var født.

I kreditforeningstiden skulle man være medlem for at optage et lån. Foreningstanken og det at løfte en opgave i fællesskab var dengang en grundsten. Det er det også i dag, hvor alle, der ejer fast ejendom, gratis kan blive medlem af Realdania, der er drevet via medlemsdemokrati. Medlemmerne vælger via ti geografiske og seks faglige valgrupper repræsentantskabet, der er Realdanias øverste myndighed. På den måde er der nogle, der holder øje med forvaltningen og effekten af de penge, som danske ejendomsjere i sin tid skabte i fællesskab.

Aktiv i samfundsdebatten

Realdanias tilgang er problemdrevet og dagsordensættende. Opskriften lyder kort fortalt sådan her: Man identificerer et problem, finder frem til den rigtige løsning og skaber en forhåbentlig varig effekt. Alt

sammen i tæt samarbejde med nogle af de andre aktører, der har aktier i problemstillingen.

Bæredygtighed i bred forstand løber som en rød tråd gennem det hele. Fra genanvendelsen af gamle industribygninger til innovative måder at udvikle byerne på, så de både er fremtidssikrede og rustede i forhold til klimaforandringer. Eller fra det ambitiøse klimapartnerskab DK2020 mellem KL, regionerne og Realdania og til den viden og inspiration, der bl.a. deles i magasinet Bolius, om, hvordan vi hver især forbruger mindre, reparerer mere og vælger de mest bæredygtige materialer derhjemme.

Realdania ønsker at engagere så mangfoldig en medlemsskare som muligt i sine aktiviteter og i det hele taget dele viden og inspiration om de boliger og byer, vi bor i. Og foreningen deltager i samfundsdebatten på sit arbejdsfelt med analyser, rapporter og data, der som udgangspunkt deles med omverdenen. Noget af det er interessant for byggenorder i faglige kredse, andet interesserer bredt i samfundet. Det er nærmest en pligt med den viden og indflydelse, Realdania har, synes man at mene. Man ønsker at fremme bæredygtigt byggeri, fremelske de stedbundne potentialer og skabe nye rammer for fællesskabet.

Skaterpark og byliv

Åbenhed har i de senere år været fremherskende hos foreningen, og det afspejler sig også i Realdanias eget fysiske miljø på Jarmers Plads i København. Kaffen henter man selv, og ved tryk på en iPad vælger man sin variant. Bevæger man sig op i huset, sidder medarbejderne i storrumskontorer, ledelsen inklusive.

Fra den modernistiske bygning kan man se skatere udenfor. Københavns børn og unge har for længst fundet ud af, at bænken i granit fungerer perfekt som afsæt for en opvisning i *skating skills*. Og udtjente sneakers kastet op i luften over gadelampenes wirer oven over pladsen markerer for alle indviede, at her er et godt skaterspot.

Området foran det, der engang var et realkreditinstitut, blev omdannet i 1997

REALDANIA I GRØNLAND

I juli 2021 åbnede det storslåede isfjordscenter i Ilulissat på Grønlands vestkyst. Bygningen har en vredet konstruktion inspireret af sneuglens vingefang, når den er på flugt over landskabet, og vandt prisen som Årets Byggeri i 2021. Formen giver publikum fri adgang til taget og direkte udsyn til de mange isbjerge, der er født af gletsjeren i bunden af den nærliggende fjord.

Centret er både et lokalt mødested og et turistmål, der formidler historien om isen og den helt særlige natur, historie og kultur på stedet – bl.a. de klimaforandringer, som er meget tydelige her. Isfjordscentret, der skal bidrage til at udvikle Ilulissat som destination, er tegnet af Dorte Mandrup Arkitekter og opført i et samarbejde mellem Det Grønlandske Selvstyre, Avannaata Kommunia og Realdania. Realdanias datterselskab Realdania By & Byg stod for opførelsen af selve byggeriet.

I den lille bygd Ilimanaq – ikke langt fra det nye isfjordscenter – indviede Realdania By & Byg i 2017 to historiske huse, som gennem tre år var blevet restaureret: Poul Egedes hus fra 1751 og den gamle kolonialbutik fra 1778. Husene fungerer i dag som formidlingscenter, restaurant og butik, og de skal sammen med Isfjordscentret sætte fokus på de unikke lokale potentialer omkring Ilulissat, der er Grønlands største turistmål, og bidrage til udviklingen i området. Projektet er blevet til i samarbejde med Avannaata Kommunia, som har forbedret bygdens infrastruktur, og World of Greenland, der har opført 15 moderne, smukt indpassede turisthytter.

af arkitekterne Brandt, Hell, Hansted og Holscher. Pladsen forbinder Vesterbro med Indre By, og som i mange af de projekter, Realdania støtter rundt om i landet, er den anlagt til liv. At den skulle fungere som skaterhotspot, stod dog ikke i arkitekternes planer, men sådan er det med projekter – og heldigvis for det: De får deres eget liv.

VIGTIGE ÅRSTAL

■ 1795

Københavns brand. En halv by forsvandt i flammerne, der først blev slukket, to dage efter branden brød ud 5. juni.

■ 1797

Realkreditten opstod som en låneform, der kunne få folk på fode igen efter branden, da en gruppe velhavende københavnere stiftede forløberen for kreditforeningen, Kreditkassen for Husejerne i Kjøbenhavn. Det blev forløberen for de realkreditforeninger, som Realdania er født ud af.

■ 1851

De første egentlige realkreditinstitutter så dagens lys, og låneformen kom til at spille en stor rolle for finansieringen af fast ejendom i Danmark resten af århundredet.

■ 1916

Ulrik Plesner og Valdemar Dans hovedsæde for Østifternes Kreditforening stod færdig på Jarmers Plads i København. Østifternes Kreditforening blev senere en del af Kreditforeningen Danmark.

■ 1956

Ejendommen på Jarmers Plads blev revet ned for at give plads til videreførelsen af H.C. Andersens Boulevard.

■ 1959

Den nye, modernistiske kontorbygning, der huser Realdania i dag, stod færdig. Den er tegnet af arkitekterne Christian, Erik og Aage Holst og blev opført efter dengang nye principper i moderne og funktionalistisk stil.

■ 1970

Kreditforeningen Danmark blev dannet ved

sammenlægning af fire kreditforeninger: Østifternes Kreditforening, Grundejernes Hypotekforening, Provinshypotekforeningen for Danmark og Ny Jydsk Grundejer-Kreditforening. En ny realkreditlov satte lånetiden ned og gjorde det muligt for folk at optage deres lån ét sted, og det førte til flere fusioner af realkreditforeninger. Tanken var, at få landsdækkende realkreditinstitutter ville give stordriftsfordele for både låntagere og investorer.

■ 1993

Kreditforeningen Danmark ændrede form og delte sig i et holdingselskab, et aktieselskab og en forening ved navn Foreningen RealDanmark, som i dag er Realdania.

■ 2000

RealDanmark solgte alle realkredit- og bankaktiviteter til Danske Bank. Før salget havde foreningen en basis-kapital på knap 10,5 mia. kr., som ifølge loven ikke måtte udbetales til medlemmerne. I stedet skulle midlerne bruges til almenvellets gode, og foreningen skiftede navn til Realdania og fik udelukkende et filantropisk formål – nemlig at skabe livskvalitet for alle gennem det byggede miljø.

■ 2006

Realdania By & Byg erhvervede sig kontorbygningen på Jarmers Plads i København.

■ 2021

Realdania har siden år 2000 støttet 4.300 projekter, uddelt mere end 20,7 mia. kr., betalt over 4 mia. kr. i skat og har en egenkapital på 22 mia. kr.

Der er brugt 25.000 bundter tagrør til tag og facade på Vadehavscentret (▷ 107), hvor Vadehavets natur formidles på forbilledlig vis.

København

Landets hovedstad ligger smukt ud til Øresund, og cykelbroerne er de nye livliner i et byrum langs havnen, hvor bilerne helst ikke må fylde for meget, og hvor der samtidig skal være plads til alle.

Hvis København har en klang, er det et cykelhjul, der snurrer. Byen, der igen og igen kåres til en af verdens bedste cykelbyer, opleves bedst på to hjul. Fra havnefrontens blå farveskær til det røde farvesplash i Superkilen på Nørrebrogade (▷ 22). Københavns gastronomi har for længst forøget den globale turisme, ligesom også flere stjernearkitekter sætter storbyen på verdenskortet. Især i Indre By oplever man selv på hverdage at gå i turisttempo, og byen som sådan må bygge til, bygge ud og bygge under jorden i form af den nye metroring for at følge med. Befolkningstilvæksten har i flere år været kraftig og stabil, men under coronapandemien flyttede flere ud af byen, og en vis opbremsning fulgte. Nyere beregninger viser, at indbyggertallet vil stige til 766.000 i 2050 mod 638.000 i dag. Det svarer til en årlig tilgang på små 4.500 indbyggere.

Madmekka, Torvehaller og turistflimmer til trods er København stadig en by, man kan gå på opdagelse i og finde historiske baggårde med brosten, små lommer af stilstand og tidens sygnen hen. Bevæger man sig gennem byens gader en tidlig morgenstund, vil man også støde på gårsdagens branderter, og København flugter meget godt med Danmarks kedelige europarekord for druk blandt unge.

Som andre europæiske storbyer har København et væld af nationaliteter, og særligt på Nørrebro og i Nordvest kan man gå efter tyrkisk shawarma eller finde caféer med vandpipe på repertoire. Realdanias projekter i København hand-

ler bl.a. om at fremtidssikre nogle af de historiske kulturinstitutioner med bl.a. Børneuniverset på Det Kongelige Teater (▷ 15) og det renoverede Sofiebadet på Christianshavn (▷ 18) og om at skabe pladser og rum til oplevelser i byen som ved Skuespilhusets nabo, Ofelia Plads (▷ 14), oplevelsesarenaen Royal Arena i Ørestad (▷ 25) og kvarteret omkring BLOX på kanten af havnen (▷ 16). Desuden handler det om at sørge for, at byens mangfoldige beboere alle får del i det gode liv i storbyens byggede miljø. Det viser projektet ved Kofoeds Skole (▷ 27) på Amager, Domen i Titanparken for beboere med grønne fingre (▷ 24) samt renoveringen af Maria Kirkeplads på Vesterbro (▷ 19) med den poetiske titel: *Solen skinner for os alle*.

OVERBLIK

Indre By og Frederiksstad (▷ 12)
Christianshavn og Holmen (▷ 17)
Vesterbro (▷ 18)
Frederiksberg (▷ 20)
Nørrebro (▷ 22)
Amager og Ørestad (▷ 25)

INDRE BY OG FREDERIKSSTADEN

I Københavns Indre By slentrer man i turisttempo og støder af og til på de garve-

Den Røde Plads er en del af Superkilen (▷ 22). Folk i området har taget pladsen til sig og bruger den til både afslapning og leg.

På Ofelia Plads på Kvæsthusmolen, hvor Slosløbåden tidligere lagde til, kan man gå til koncert og teater eller bare hænge ud.

de storbyrotter, der har hængt ud i Larsbjørnsstræde siden 1980'erne. I Indre By findes også de ældste kvarterer, de mest skæve huse og de mest traditionsrige gallerier og attraktioner. Byens rum fornyes konstant og får åbne pladser, som Sankt Annæ Plads og Ofelia Plads er velbenyttede eksempler på.

Sankt Annæ Plads + Ofelia Plads

☞ ☎ 📍 📅 (kort ▶ bagflap 1 2)

En kyssetrappe og tilbud om morgenyoga. Den forvandlede mole i havnen bruges både i hverdagen og som en multifunktionel megaplads til kunstneriske events. Det er, som om segmentet fra Cold Hawaii i Klitmøller blander sig med storbyfolket her på Ofelia Plads – en indbydende plads i byen, skabt på Kvæsthusmolen, hvor færger gennem flere hundrede år har fragtet folk til andre dele af landet og af verden. Kyssetrappen er som skabt til at sætte sig på med en kold øl og nyde ballet, opera, kajakpolo, interaktive kunststillinger eller

nogle af de andre sommerarrangementer på Ofelia Plads. Nabo til Ofelia Plads er Sankt Annæ Plads, der med sin beliggenhed mellem folkelige Nyhavn og det historiske Frederiksstaden binder byen bedre sammen. Sankt Annæ Plads og nogle af de omkringliggende gader er blevet opgraderet hen imod et byliv, som hensætter én til Paris. Sankt Annæ Plads er blevet skybrudssikret, så regnen bliver ført uden om kloakken og direkte i havnen. Og bilerne? De føres under jorden i et parkeringsanlæg med plads til 500 biler. Anlægget er inspireret af de elegante p-anlæg, man bl.a. finder i Lyon i Frankrig, hvor lyse rum og få søjler gør det let og trygt at parkere. Samtidig giver de to byrum et sted i det offentlige rum at opholde sig og nyde København før og efter en forestilling i det nærliggende Skuespilhus. Ofelia Plads og Kyssetrappen er ejet af Kulturministeriet og Det Kongelige Teater. Kvæsthusprojektet blev realiseret i en partnerskabsaftale mellem Realdania og Kulturministeriet/Det Kongelige Teater gennem Realdania By & Bygs datterselskab Kvæsthussselskabet A/S i 2016.

☞ ofeliaplads.dk ☑ Kongens Nytorv.

Søetatens Pigeskole

⌘ (kort ▶ bagflap ③)

Lige ved siden af Nyboders lave, gule baraklignende bygninger ligger Søetatens Pigeskole. Den blev opført i 1858 og fungerede som pigeskole i ti år, inden bygningen blev hjemsted for sribeklædte kadetter på Søværnets Kadetskole frem til Anden Verdenskrig. Både skolen og muren rundt om er opført i gule teglsten, hvilket giver bygningen et stærkt helhedspræg.

Realdania By & Byg købte det historici-stiske og fredede bygningsværk i 2003 og tog herefter fat på restaureringen af taget. I 2020-22 er bygningens indre blevet gennemgribende restaureret, og det har bl.a. betydet, at skolen har fået sit historici-stiske udtryk tilbage. Herefter skal huset lejes ud.

Borgergade 111. bygningskulturenshus.dk.

Tietgens Ærgrelse

⌘ (kort ▶ bagflap ④)

Det er en broget historie, dette hjørne af byen har. Her har været både et gabende tomt hul, stenhuggeri og pølsevogn. Finansmanden C.F. Tietgen påtog sig i 1800-tallet at bygge Marmorkirken færdig. For at finansiere dette opkøbte han grundene omkring kirken og byggede boliger, som han solgte. Men denne fjerde og sidste hjørnegrund på Store Kongensgade lykkedes det ham ikke at opkøbe, og derfor har grunden fået tilnavnet Tietgens Ærgrelse. Mange har i tidens løb forsøgt at komme med bud på grundens fremtidige brug og udseende, men det er ikke let at forme et sted i byen så historisk og så følsomt som her i Frederiksstaden tæt ved Amalienborg.

I 2006 købte Realdania By & Byg grunden og lagde opgaven med at tegne en ejendom på stedet i hænderne på den anerkendte engelske arkitekt Tony Fretton. Selvom opgaven fik respektfuld omtale i både danske og udenlandske arkitekturmagasiner, indløb der også 29 indsigelser til kommunen om projektet. Arkitekten, der også har tegnet Fuglsang Kunstmuseum på Lolland (▶ 59), gik grundigt til værks og skitserede et hus, der på en moderne, afdæmpet måde forholdt sig til de

omgivende bygninger fra forskellige perioder. I 2010 modtog bygningen Hovedstadens Forskønnelses bygningsdiplom. Store Kongensgade 84/Frederiksgade 2.

Børneuniverset på Det Kongelige Teater

⌘ (kort ▶ bagflap ⑤)

"Nøj, det' for børn." Sådan lød det i gamle dage på tv, og sådan bliver det, når Stærekassen åbner for et oplevelsesunivers med scenekunstneriske virkemidler kun for børn og deres familier. Oplevelsesuniverset, der er et af hovedstadens største kulturprojekter, er på vej i et partnerskab mellem Kulturministeriet, Det Kongelige Teater, Slots- og Kulturstyrelsen og Realdania. Projektet puster nyt liv i den gamle scene, Stærekassen, der siden Skuespilhusets åbning i 2008 kun har været tilgængelig for offentligheden i begrænset omfang.

Den historiske bygning på Kongens Nytorv i København blev bygget i 1929-1931, og når København får en ny destination og attraktion for børnefamilier, kommer den til at summe af liv. Her kan børn prøve kræfter med scenekunst, ballet, opera og klassisk musik på nye, sanselige måder. Ingen løftede pegefingre, men masser af indgange til kunstens forunderlige verden. Det er planen, at børnene og deres forældre kan prøve kostumer, bygge kulisser og komme med backstage. Dermed bliver det nye oplevelsesunivers et eksempel på, hvordan man kan opdatere en historisk bygning, så den får relevans med et nyt formål: at flere børn skal have adgang til teatret.

Stærekassen er tegnet af arkitekt Holger Jacobsen og er et af få eksempler på art deco-inspireret arkitektur i Danmark. Med sin særegne arkitektur udgør bygningen i sig selv en dramatisk og historieladet ramme for et teaterunivers. En række kunstnere har udsmykket Stærekassen både indendørs og udendørs, herunder den fremtrædende kuppel ved baren, som er en freskoudsmykning af Venus og Neptun lavet af Harald Hansen. Projektet i den historiske bygning realiseres med støtte på 120 mio. kr. fra Realdania, mens Det Kongelige Teater og Slots- og

Kulturstyrelsen sikrer, at der både er en innovativ og nænsom tilgang til arbejdet og ombygning af den fredede bygning Stærkassen. Bygningsarven gøres på den måde levende, relevant og tilgængelig for fremtiden, og projektet sikrer samtidig en fødekæde af publikum til dansk scenekunst og kulturliv. Børneuniverset på Det Kongelige Teater forventes at åbne i 2025.

August Bournovilles Passage 5. ☎ kgfteater.dk.

BLOX

☎ ☎ ☎ ☎ ☎ (kort ▶ bagflap 📄)

Det ligner en stor LEGO-klods på Frederiksholms Kanal. Eller flere, der er sat sammen oven på hinanden med en facade primært bestående af glas og aluminium tegnet af den hollandske arkitekt Rem Koolhaas og tegnestuen OMA. BLOX har siden åbningen i 2018 jævnligt skabt debat, men også givet københavnere et nyt kvarter ved havnefronten, som tidligere manglede liv og aktivitet. Her er både café, udendørs klatrelegeplads og mulighed for at smutte over havnen på cykel ad Lille Langebro (▶ 17). Indenfor i bygningen er der også plads til at bryde kassetænkningen; et areal på 10.000 m² er åbent for såvel opstartsvirksomheder som mere etablerede virksomheder inden for arkitektur, design og bæredygtig global byudvikling. En såkaldt hub – eller smeltedigel – for et område, hvor Danmark ligger lunt i førerfeltet, men gerne vil rykke endnu længere frem. BLOXHUB er navnet på den forening, der samler de innovative kræfter, og den er et samarbejde mellem Erhvervsministeriet, Københavns Kommune og Realdania. Bl.a. er Creative Denmark, PropTech Denmark, COWI, Gehl Architects og Green Building Council en del af BLOXHUB. Bygningen på kanten af havnebassinnet er samtidig domicil for Dansk Arkitektur Center (DAC) foruden de 22 moderne lejligheder på de øverste etager og et fitnesscenter med udsigt over havnen. Mod vandet er der havnepromenade med plads til afslapning, og under Bryghuspladsen finder man et fuldautomatisk parkeringshus med plads til 350 biler. De kan passende parkere under jorden, mens cyklerne har

fået egen midterrabat hen over vandet. Det gælder både via Lille Langebro, som går fra BLOX til Christianshavn og dermed er en naturlig forlængelse af Vester Voldgade over vandet. Og også via den lille gangbro over Frederiksholms Kanal, der blev skabt i forbindelse med byggeriet af BLOX. Den lille bro har gjort en lidt overset strækning i byens rum fra Chr. IV's Bryghus til Fæstningens Materialgård mere tilgængelig, og den bruges af mere end 1.000 personer hver dag. I Fæstningens Materialgård fra 1740, der også lejes af BLOXHUB, kan man under fritlagte bjælker få en historisk eksklusiv kontorplads som startup-virksomhed inden for bæredygtig byudvikling.

Bryghuspladsen. ☎ blox.dk.

Dansk Arkitektur Center

☎ ☎ ☎ (kort ▶ bagflap 📄)

Man ser bogstavelig talt København fra oven, når man træder ind i Dansk Arkitektur Center i BLOX. I indgangspartiet er et stort bykort nemlig påtrykt gulvet, og det er et godt billede på, hvad Dansk Arkitektur Center især handler om: Hvordan arkitekturen påvirker os og de byer, vi bor i. Fra indgangspartiet nederst i BLOX åbner bygningen sig med rum til både store udstillinger, café, børneaktiviteter og designershop. DAC viser bl.a. udstillinger som den af Tegnestuen Vandkunsten om, hvordan vi kan bo mere bæredygtigt. Indrettet som en lille landsby med drivhus, fælleshus og legeplads. Eller man kan tage med en tur på månen, når SAGA Space Architects viser deres rumarkitekturarbejde og udviklingen af et månehabitat, der er blevet testet under en 60 dages mission til Nordgrønland. På vej rundt i udstillingerne vil man af og til kunne se tværs igennem den åbne bygning, som BLOX er, og få øje på nogle, der sveder i et fitnesscenter på den anden side af en glsrude, og andre, der forsamles i et mødelokale en etage længere oppe.

Dansk Arkitektur Center er Danmarks nationale center for formidling af viden om arkitektur, byggeri og byudvikling, og med sine guidede byvandring, debatarangementer og arkitekturløb er det fuldt på højde med den rivende udvikling i mu-

seumsverdenen, hvor et stigende besøgstal følges ad med en stigende grad af involvering og mulighed for aktiv deltagelse som en del af oplevelsen.

Bryghuspladsen 10. ☉ 10-18, tor. 10-21. ☹ Skiftende priser alt efter udstilling, voksne ca. 115 kr., studerende 60 kr. Børn og unge u. 17 år gratis adgang. ☎ dac.dk.

Lille Langebro

☞ ☞ (kort ▷ bagflap ☉)

Fra BLOX skal man kun gå ganske få meter, før man kan krydse vandet. Lille Langebro er navnet på den cykel- og gangbro, som københavnere i 2019 kunne se komme i vandet. Nemlig da Nordens største kran løftede de tonstunge brofag på plads. Til sammen vejer de fire brofag 600 ton. Midt på sommeren kunne de første cykelhjul og gåben krydse den 175 meter lange bro, der forbinder Vester Voldgade med Langebrogade på Amagersiden og på den måde er bindeled mellem by og havn. Lille Langebro er en gave fra Realdania til København. Det er ikke bare en grøn, men også en historisk forbindelse, der er skabt med broen, som ligger, hvor den oprindelige Langebro lå fra slutningen af 1600-tallet til begyndelsen af 1900-tallet.

Kommer der et skib, åbner Lille Langebro samtidig med Langebro. Mere end 10.000 gange hver dag bliver broen krydset af cyklister og folk til fods. Broen aflaster den stærkt trafikerede Langebro og er en del af cykelstisystemet De Grønne Cykelruter og Havneringen.

Vester Voldgade mellem Den Sorte Diamant og Langebro.

Danner

☞ (kort ▷ bagflap ☉)

Kvindetegnet, der er malet med rødt på de høje vinduer i gotisk stil, er det første, man ser, hvis man suser forbi huset på cykel mod søerne i København. Dannerhuset er et særligt sted i byen med en særlig mission. I 1873 lod Grevinde Danner et hus i renæssancestil opføre på Nansensgade i København for *fattige Fruentimere af Underklassen*. Grevinde Danner stiftede også et børnehjem på Jægerspris Slot for *hjælpeløse og forladte Pigebørn*. Med kvindehjemmet på Nansensgade var

hun på sin egen måde med til at opfinde velfærdsstaten.

Realdania har støttet en renovering af huset med hensyntagen til den funktion, huset har. Renoveringen, der blev afsluttet i 2012, har bl.a. betydet, at husets indgang blev flyttet til den oprindelige hovedindgang og foyer. Til glæde for husets kriseramte beboere har alle boligerne fået eget bad, toilet og tekøkken, ligesom varmesystemet i huset er blevet udskiftet. Renoveringen er foretaget på baggrund af erfaringer fra andre krisecentre og med udgangspunkt i Dannerhusets ønsker. Sideløbende kortlagde Bygningskultur Danmark husets historiske arkitektur og udarbejdede en vejledning til brug ved fremtidige ombygninger.

Nansensgade 1. ☎ danner.dk.

CHRISTIANSHAVN OG HOLMEN

Cykler man over Knippelsbro, kommer man til Christianshavn. Et kvarter, der vugger i sin egen rytme og stil. Her er husbåde i alle størrelser og sommerben, der dingler med pizzabakker på lårene langs

ET BESAT HUS

Grevinde Danners Hus var fra starten tiltænkt enker og stakkels ugiftede kvinder, der var fyldt 40 år og ikke modtog understøttelse. Men efterhånden som velfærdsstaten greb om sig, forsvandt begrebet *fattige fruentimere*, og i slutningen af 1970'erne var Dannerhusets underetage kun beboet af fire kvinder. Det blev derfor besluttet at sælge ejendommen til en entreprenør, der ville lade Grevinde Danners stolte vision af et kvindehus rive ned og opføre kontorbygninger i stedet. Men sådan gik det ikke. Den 2. november 1979 sneg 300 kvinder sig nemlig ind i huset på Nansensgade og erklærede det for besat. Sådan gik det til, at kvinderne i 1980 købte Dannerhuset for 2,8 mio. kr. og omdøbte det til Kvindecenterfonden. Dermed var kimen til mange års kamp mod fysisk og psykisk vold mod kvinder og børn lagt.

- 1 Maria Kirkeplads. 2 Teatret Sort/Hvid i fredet slagtehal i Kødbyen. 3 Arne Jakobsens pavilloner. 4 BaneGaarden. 5 Elefanthuset i Zoo. 6 KU.BE Kultur- og Bevægelseshus.

kanalen, og en historisk badeanstalt. Fortsætter man ud ad Prinsessegade, finder man en flåde af landets kreative uddannelsesinstitutioner såsom Den Danske Filmskole og Kunstakademiets Arkitekt-skole på det gamle flådeområde Holmen.

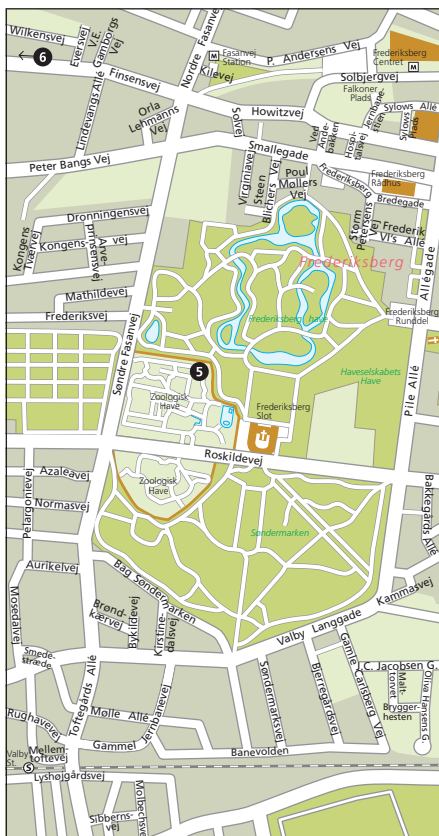
Sofiebadet

☞ *SK* (kort ▶ bagflap 10)

Man kigger en ekstra gang, når man får udleveret håndklæder i Sofiebadet. De ternede stykker stof er tynde og ligner ikke noget, man hverken kan tørre eller dække sig med. Forfængeligheden ryger dog hurtigt ud med badevandet, når man trækker i tovet, og en tønne iskoldt vand vælter ned over kroppen og de turkise badeslippers, man også har fået udleveret. Den historiske badeanstalt fra 1909 udgør et intimt og velgørende rum med dampbad, sauna og flere kar. Det er bl.a. Sofiebadets specielle interiør med marmorbuer og hvid-grønne fliser, der gjorde, at det blev fredet i år 2000. I 2009 fik det, der er en af Københavns sidste badeanstalter, et effektivt løft med etableringen af et tyrkisk bad, *hamam*. Efter en tur i saunaen går man ind i et større rum med en lun marmorplade i midten. Der har man værsgo at lægge sig, mens en dyne af skummende sæbe svøbes om én, og huden under velmenende pres bliver skrubbet til den helt store tyrkiske guldmedalje. Sofiebadet er økologisk og bruges mest på skift af kvinder og mænd, når badet da ikke lokker med koncerter i baderumsakustik, midnatsbadning og fælleshamam. Sofiegade 15A-B. ☑ Christianshavn St. © Se ☞ sofiebadet.dk.

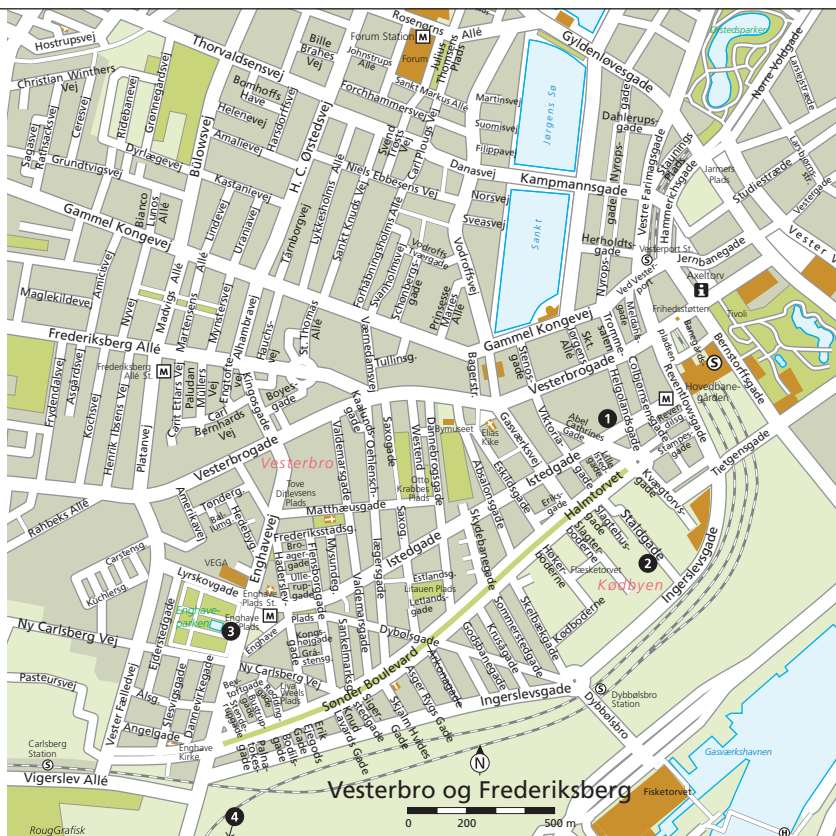
VESTERBRO

Vesterbro er sammen med Kongens Eng-have et område, folk gerne og i stigende grad flytter til. En ung bydel med mange studerende, men med stigende boligpriser er Vesterbro i nogle øjne gået hen og blevet mondæn. Ved indgangen til Vesterbro

står statuen *Frihedsstøtten*, sat op til minde om stavnsbåndets ophævelse i 1788. Skal man have råd til de dyre ejerlejligheder på Vesterbrogade og i sidegaderne, skal man træde godt til i arbejdshamsterhullet. Samtidig er Vesterbrogade, der går fra den turistede Rådhuspladsen til det fine Frederiksberg, stadig stedet at finde tasker og lædervarer til spotpriser og til at ende natten på morgenværtshus, mens solen står op ude over Pile Allé.

Mellem Vesterbro og Frederiksberg ligger den smalle Værnedamsvej, hvor planter, caféstole og fodgængere praktisk talt har overtaget styringen. En rigtig slentregade, hvis man vil handle i specialforretninger og drikke *cortado* med folk fra den kreative klasse. Det er derimod på

Istedgade, man lettest får færten af, hvad Vesterbro var engang. Trods talrige byfornyelsesprojekter, og selvom mange lejligheder i dag er hampe ejerboliger, så findes der stadig narkorelateret kriminalitet og prostitution her, og pladsen foran Mariakirken har historisk set været samlingspunkt for områdets stofmisbrugere, ligesom de første gadesygeplejersker havde base der. Det er derfor en tiltrængt solstribе, der i form af arkitekten Tanja Jordans lysprisme er hængt op over Maria Kirkeplads og Vesterbro.

Maria Kirkeplads

☼ (kort ► 19 ①)

I den rå ende af Istedgade findes en kirke, der altid har taget medansvar for by-

delens udsatte medborgere. I dag også i form af gratis maduddeling, kærestesorggrupper og social-etiske kunstprojekter. Men foran Mariakirken har der i perioder været utrygt for alle at opholde sig. I 2014 blev det første spadestik derfor taget til en mere lys, rummelig og grøn plads forment af Tegnestuen 1:1. Ud over ny granitbelægning og plantning af træer så har pladsen foran Mariakirken fået en prisme, tegnet af Tanja Jordan, der reflekterer solens lys. Deraf projektets navn: *Solen skinner for os alle*. Som teknik- og miljøborgmester Morten Kabell i 2014 sagde til lokalavisen: "Pladsen skal ikke være et stykke velriseret Østerbro men skabe rammer, der giver den rummelighed, Vesterbro er kendt for."

Det var Vesterbro Menighedsråd, der tog initiativ til solskinspladsen, og Københavns Kommune, Vesterbro Sogn, Realdania og A.P. Møller Fonden har støttet projektet.

Istedgade 20. ☒ mariakirken.dk.

Teatret Sort/Hvid i fredet slagtehal i Kødbyen

☞ ☞ ☞ (kort ▶ 19 ②)

Scenekunst i en slagtehal? Ja, hvorfor ikke. Kompromisløshed og mod kendetegner teatret Sort/Hvid, der tidligere lå i Skindergade. I november 2015 brændte teatret ned til grunden, og teatret, skabt af dramatikeren Christian Lollike, var kunstnerisk hjemløse. Realdania gik sammen med andre ind i arbejdet med dels at støtte genhusningen i egnede lokaler i Kødbyen og dels at omdanne en gammel, fredet slagtehal til moderne scenerum. Projektet er et foregangseksempel på moderne genanvendelse af industriens forladte bygninger, eftersom hallerne fra det 19. århundrede i Den Brune Kødbye nu er fleksible scenemoduler og et eksperimenterende rum helt i Sort/Hvids ånd. Med forestillinger, som er baseret på spøgelseshistorier, som publikum kan tilgå via en app, eller iscenesættelse af den foruroligende tyske myte om Sandmanden, der puster sand i små børns øjne, så de bløder og triller ud af hovedet. Det er tegnestuen MLRP, der har skabt det nuværende teaterhus. Placeringen gør det desuden oplagt at samarbejde med andre kulturelle virksomheder i Kødbyen – og invitere til international fredagsbar. Ligesom Husets Teaters placering på Halmtorvet ikke langt derfra gør denne del af Vesterbro til et spændende teaterkvarter.

Staldgade 26-30. ☒ sort-hvid.dk.

Arne Jakobsens pavilloner

☞ (kort ▶ 19 ③)

Vesterbros ældste generation vil kunne huske det. At de købte isbåde og frugt ved de to pavilloner ved Enghaveparkens indgangsparti. De oprindelige pavilloner, tegnet af Arne Jacobsen, blev revet ned i 1970'erne. Nu er de som led i en større fornyelse af Enghaveparken genopført. Pavillonerne fuldfører parken arkitekto-

nisk og skaber mulighed for endnu mere by- og hverdagsliv. De er opført efter de originale tegninger og i traditionelle materialer, så arkitekturhistorien og det gode håndværk bliver båret ind i fremtiden. I 2014 støttede A.P. Møller Fonden renoveringen af musiktribunen og indgangspartierne, og med støtte fra Realdania i 2015 blev det også muligt at genopføre de to pavilloner, så de igen danner ramme om liv og aktivitet ved parkens indgang. Arne Jacobsen tegnede pavillonerne, mens han arbejdede for stadsarkitekten i København, før han blev en kendt arkitekt, og de hører til blandt hans ældste projekter. Bertelsen & Scheving Arkitekter har stået for genopførelsen.

Indgangen til Enghaveparken fra Enghavevej.

BaneGaarden

☞ ☞ ☞ (kort ▶ 19 ④)

Hvis de ni gamle trælader fra 1909 på DSB's baneterræn mellem Vesterbro og Sydhavnen lå og drømte om en økologisk makeover, har de fået alle grønne drømme opfyldt. Midt mellem vilde haver med bier og høns findes nu en grøn gårdsplads så stor, at to fodboldbaner kunne ligge her side om side. Her kan byboerne tanke op med økologisk gademad fra alle verdenshjørner, naturvin, kaffe og events som biodynamisk grøntmarked og skoleforløb med læring, næring og natur i centrum. Ligesom man kan leje træladerne til private arrangementer. For cyklister og gående er der adgang via tunnelen under skinnerne fra Enghavevej. Bilister kan komme til BaneGaarden via Otto Busses Vej. Det er en række private aktører, bl.a. Årstiderne, der i et tæt samarbejde med DSB og Realdania har forestået restaureringen af træbygningerne med fokus på økologi, bygningsbevaring og genbrug.

Otto Busses Vej 45. ☒ banegaarden.com.

FREDERIKSBERG

Hjemsted for lidt over 100.000 borgere og med mange mondæne villakasser på veje, hvor bilerne holder som i en kædedans, man ikke kan bryde ind i. Frederiksberg er afslappet *coolness* og klassiske butikker,

shoppingcentret Frederiksberg Centret og CBS-studerende på vej op ad samfundets stige. Avislæsning over en kop cafékaffe, en tid hos barberen eller en tur i et af Frederiksbergs teatre som Aveny-T og Betty Nansen Teatret. På Frederiksberg har en ny bydel set dagens lys – Revykvartret mellem Flintholm Allé, Finsensvej og jernbanen. Navnet har bydelen fået efter de nye gader og pladser med navne efter revystjerner som Marguerite Viby, Dirch Passer og Preben Kaas. Bydelen rummer også Herdorfs Kollegium og kultur- og bevægelseshuset KU.BE.

Elefanthuset i Zoo

☼ ☞ ☹ (kort ▶ 18 5)

Tårnet ved København Zoo kan ses langt ude fra forstæderne. Også udlandet har fået øje på Zoo. Det skete, da giraffen Marius blev live-obduceret, og store dele af den udenlandske presse gik i forarget selvsving. Børnene i København tager ingen notits. De tropper troligt op for at lege med geder og se efter isbjørne i weekenden. Eller snakke lidt med elefanterne, der i 2008 glade kunne trampe ind i deres nye, Norman Foster-tegnede hjem; elefanthuset i Zoo. En stor bolig på 3.000 m² og to opholdsstuer overdækket af to glas-kupler, som publikum kan se igennem.

Næsten som at have et web-cam kan man dermed følge med i de tykhudede dyrs liv både ude og inde. Elefanthuset kom til verden, fordi det gamle hus fra 1914 var blevet utidssvarende. Og hvem siger, elefanter ikke også har gavn af livskvalitet i det byggede miljø?

Roskildevej 32. ☹ 195 kr. for voksne. 105 kr. for børn 3-11 år. ☹ zoo.dk.

KU.BE Kultur- og Bevægelseshus

☼ ☞ ☹ (kort ▶ 18 6)

Tæt ved Flintholm Station ligger en hvid kube på 3.800 m² til bevægelse og scenekunst. Bygningen med det todelte navn trukket sammen af "kultur" og "bevægelse" gemmer på tre etagers udfoldelsesrum. På første sal café og legefaciliteter. På anden sal bibliotek og klatretræ, og på tredje sal finder man en løbebane og rum til bl.a. drop-in-yoga. Kultur- og bevægelseshuset, der er bygget med lavenergiløsninger, understøtter udviklingen i Flintholm mod et mangfoldigt og levende bykvarter, og arrangementerne i huset tæller både borgermøder, børnekoncenter og *tunge torsdage* med metalrock.

Mellem Vesterbro og Sydhavnen ligger Bane-Gaarden (▶ 20) med alt fra kaffe og økomad til friske grøntsager og levende høns.

Samt workshops om våben til rollespil, yoga og parkour for alle aldre. Men det sjoveste er måske at klatre på legebakken, rutsje på rutsjebanen, hænge i klatrenettet og lege frit på rør og brandstiger. KU.BE, der stod færdigt i 2016, er med andre ord et mødested og et aktivitets-hus, som man kan bruge både planlagt og spontant. Fuldstændig efter det moderne menneskes ubeslutsomme behov. Det lyder uafgrænset og er det for så vidt også. Meningen er, at brugerne selv skal være med til at skabe husets indhold ved deres brug af det. Åbenheden går igen i det visuelle udtryk. Der er glas i gulvet flere steder, så man kan se, hvad de andre kan af vilde tricks på legebakken. Alt – næsten – er muligt inden for mental fordybelse og fysisk udfoldelse, men nogle restriktioner er der måske alligevel brug for. I hvert fald er råbe- og skrigelege ikke tilladt, og børn under ti år er meget velkomne – i selskab med en voksen.

Dirch Passers Allé 4. ☞ Gratis. © Ma.-lø. 10-19, sø. 10-15. ☞ kube.frederiksberg.dk. ☞ Flintholm St.

NØRREBRO

Overalt i Københavns tættestbefolkede bydel udnytter man byens arealer til fulde. Tag nu Assistens Kirkegård, hvor både H.C. Andersen og Dan Turéll ligger begravet. Der ser man løbeentusiaster med pulsøre såvel som studerende, der sukende har smidt sig i græsset med deres pensum. Og på Dronning Louises Bro,

der bogstavelig talt forbinder brokvartret med Indre By og nærmest har ændret funktion fra bro til plads, kan man finde på at standse trafikken og male med farvekridt som led i en planlagt kunstevent. Nørrebro er Københavns meget mangfoldige bydel, og Realdanias projekter på Nørrebro handler om at skabe mødesteder på tværs af byens mange forskellige segmenter. Og om at forny bydelens åbne rum som ved Superkilen, der er gået fra at være et sted, man ikke havde specielt meget lyst til at færdes i, til at være en stolt og stærkt farverig park for alle.

KoncertKirken Blågårdsplads

☞ 🌟 (kort ▶ 23 ①)

KoncertKirken er et eksperimenterende kulturhus og et nært samlingssted for naboerne omkring Blågårds Plads. Etableret i 2009 som den første koncertkirke i Danmark og med bolig i den nedlagte Blågårds Kirke. Kirken er koncertrum for både klassisk og rytmisk musik samt mere marginaliserede musikgenrer. Her finder orgelkoncerter og aftener for middelaldermusik sted, her dyrkes den elektroniske musik, og her holder både lokale, nationale og internationale musikere til. Samtidig samarbejder folkene bag KoncertKirken med såvel store musikfestivaler som lokale kulturinstitutioner som Blågårdens Bibliotek og mange andre. Realdania har gennem ildsjælekampagnen Underværker (▶ 62) bidraget til en teknisk opgradering af scene, lyd og publikumsfaciliteter.

Blågårds Plads 6 A. © Se ☞ koncertkirken.dk. ☞ Nørreport.

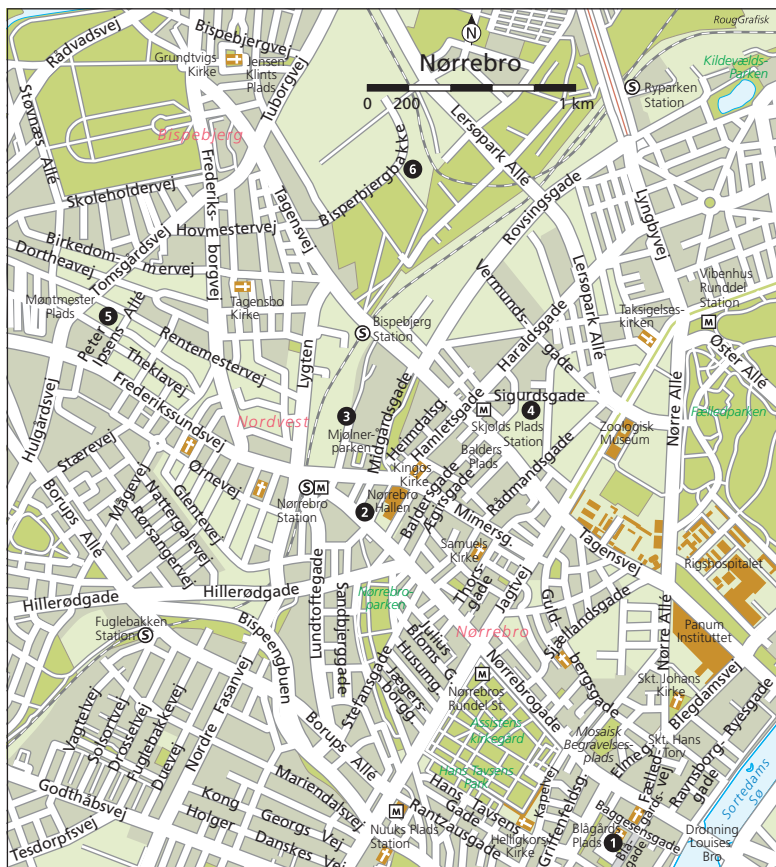
PLADS TIL ET HJERTE I BYEN

Pladserne i byerne er en slags åben invitation. Et samlingspunkt og et sted, hvor byen fortæller om det fællesskab, den udgør. Også for byplanlæggerne har pladsen været et omdrejningspunkt. Men i 1900-tallet fik trafikken lov at æde sig ind på de eksisterende pladser i en modernistisk byplanlægning, indtil pladserne igen fik lov at pryde byerne i 1980'erne. Og siden årtusindeskiftet er pladsen kommet i centrum igen. Ikke mindst som en måde at brande en by på.

Superkilen og Mimersparksen

☞ (kort ▶ 23 ② ③)

Det er, som om nogen har malet med meget store pensler og haft en fest med det. Og det er muligvis heller ikke forkert, når man betænker, at arkitekten bag er Danmarks superstjerne af et arkitektlegebarn, Bjarke Ingels, og tegnestuen BIG. Et farveskulp af en urban park langs strækningen mellem Nørrebrogade over Mjølnerparken til Tagensvej. Udtrykket er festligt, fejende og forrygende med en grøn, en rød og en sort plads samt inventar fra 60 forskellige lande som reference til områ-

- 1 KoncertKirken Blågårdsplads. 2 3 Superkilen og Mimersparken. 4 Domen i Titanparken. 5 Demokrati Garage. 6 Bispebjerg Bakke.

dets beboere, der stammer fra mere end 50 lande. Hvis man cykler tværs gennem kilen, som mange københavnere dagligt gør, støder man fx på en japansk legeblæksprutte, og parkerer man jernhesten i et finsk cykelstativ, kan man hvile sig på bænke fra Cuba. Som Politikens arkitekturanmelder begejstret skrev: "Nørrebros nye byrum er et stød i kuglerne på den gode smag." Og dog: I hvert fald blev Superkilen nomineret til Mies Van Der Rohe-prisen i 2013, og i 2016 vandt Superkilen den internationale arkitekturpris Aga Khan Award, som er en af de for-

nemste arkitekturpriser i den muslimske verden og uddeles hvert tredje år. Med prisen fulgte en pose penge, og sammen med ekstra midler fra Realdania og Københavns Kommune blev de brugt til at genanlægge Den Røde Plads, hvor den oprindelige belægning viste sig at være lidt udfordrende i vådt føre. I dag er Superkilen en af hovedstadens attraktioner for turister, der ønsker en autentisk København-oplevelse. Inklusiv et bydelsbibliotek i den gamle spovognsremise. I rå lokaler findes fine træreoler, masser af bøger, studiepladser og skønhed.

Anderledes kvadratisk, praktisk og god er Mimersparken mellem Bispebjerg Station og Mjølnerparken. Her har man på et gammelt baneterræn anlagt en park skabt til bevægelse. Med bl.a. hockey- og streetbasketbaner er dette ikke-sted forvandlet, uden at parken har mistet sin Nørrebro-*feel*. I forhold til Superkilen og dens farveglade forvandling af en dybest set ordinær cykelsti er Mimersparken mere afdæmpet i udtrykket, men alligevel ikke for fin i et socialt mangfoldigt kvarter. For begge projekter gælder, at det handler om at skabe samhørighed, stolthed og styrket selvfølelse i et område, som mange måske kun kender fra negativ medieomtale. Og hvorfor ikke gå *all in* og tiltrække sig international opmærksomhed?

Superkilen, Nørrebrogade 210.

Mimersparken, Borgmestervangen 51.

Domen i Titanparken

☞ (kort ▶ 23 4)

Beboerne drømte om at være mere ude året rundt, om mere grønt og om at få mere jord under neglene. Om mere fæl-

Haveinteresserede beboere i Mimersparken har med drivhuset Domen og en masse højbede fået deres egen grønne plet i byen.

lesskab, mere grøn viden og om at bygge op sammen. De drømte stort og fik deres helt egen oase. Med støtte fra kampagnen Underværker (▶ 62) og beboernes eget knofedt stod den der. Domen. Et 30 m² stort drivhus midt i et boligområde. Et mødested for haveentusiaster på stenbroen. Et sted at trille med bør og plukke krydderurter fra højbede. Beboerne passer selv haven og bestemmer, hvad der skal plantes, sås og høstes. I orangeriet er der plads til store og små, til tedrikkerne og til dem, der vil dele deres tanker og viden om biodiversitet.

Hermodsgade 18. ☞ titanparken.dk.

Demokrati Garage

☞ (kort ▶ 23 6)

Politisk hiphop? Demokrati-fitness? Lopemarked, høstfest eller syngesalon? Der er nok at gå til i Demokrati Garage i Københavns Nordvestkvarter. Demokrati Garage er et borgerdrevet samlingssted med fokus på demokrati og deltagelse. Sæt dig ind i Folkestuen og deltag i borgersamling om de unges København, træn din uenighedsmuskel med nogle af landets bedste demokratiforskere, eller hyg dig med naboerne til fællesspisning. Her mødes børn, unge, voksne og gamle i en bydel, der mangler den slags mødesteder. Med støtte

fra bl.a. Realdanias kampagne Underværker (▷ 62) er der pustet nyt liv i det, der tidligere var et smedje- og autoværksted. I dag er det demokratiet, der får en kærlig hånd i værkstedet, som drives af brugerne og lokale foreninger.

De i alt 850 m² rummer tre værkstedsbygninger og et hyggeligt baggårdsmiljø. Indenfor i de bevaringsværdige smedjeværksteder på Rentemestervej 57 dufter der nu af mad fra fælleskøkkenet, og der debatteres, skabes kunst og drikkes garageøl af omkring 5.000 brugere.

Rentemestervej 57. ☞ demokratigarage.dk.

Bispebjerg Bakke

☞ (kort ▷ 23 📍)

Det ligner en slange, der bugter sig ned gennem Københavns Nordvestkvarter. Bispebjerg Bakke er en bynær oase, der består af 11 bygninger og 135 lejligheder. Alt sammen holdt i en sådan håndværks- og materialemæssig kvalitet, at det praktisk talt ikke burde kunne lade sig gøre. Tilblivelsesprocessen var da også usædvanlig. "Det, man ikke kan modellere, skal man ikke bygge," sagde kunstneren Bjørn Nørgaard og formgav Bispebjerg Bakke i ler. Efter sigende lod han musikken forme bygningen: Murværket skabt af kulbrændte mursten er bassen, vinduespartierne diskanten, og rytmen er det bølgede, irgrønne kobbertag. Mens Bjørn Nørgaard stod for den kunstneriske dimension, stod Realdania By & Byg og Haandværkerforeningen i København for opførelsen af bebyggelsen. De to bygherrer ejer i dag Bispebjerg Bakke i fællesskab. Resultatet er enestående. Kaklerne er fra Kina, betonelementerne og teglstensmurene er krummede. Og beboerne kan nyde udsigten ind over byen og deres hjem befriet for rette vinkler.

Nogle gange kommer det innovative fra fortiden; det gode gamle håndværk er kommet til dets ret, og det fortælles, at murersjakket undervejs med arbejdet i 2004-2006 følte sig i den syvende himmel, selvom det "bare" er Bispebjerg.

Bispebjerg Bakke 18-26, København NV. Besøg i området er velkomne under hensyn til, at ejendommen anvendes til beboelse. ☞ bispebjergbakke.dk.

KØBENHAVNERINDEN PÅ TO HJUL

Christianacykler, gamle havelåger, raceracykler med krumme styr og specialdesignede retrocykler i pastelfarver.

I hovedstaden er cyklen en del af byboernes personlige udtryk og stil. Hver dag cykles der i hovedstaden 1,4 mio. km på de i alt 384 km cykelstier. Særligt de københavnske cykelpiger er blevet besunget, beskrevet og nok også begæret. Fx af P.H. med *Cykelsangen* fra 1935 og her af forfatteren Johannes V. Jensen:

"Hver Morgen inden 9 er det smalle Stræde, Strøgets Allerhelligste, hvor der ikke maa cykles længere op ad Dagen, en eneste samlet Strøm af Cykler, Københavnerinden, der begiver sig til sit Kontor. Det er Byens største Seværdighed."

AMAGER OG ØRESTAD

Mens Amager har mange år på bagen som bagstopper for forfintet københavnerkultur, er Ørestad den mere retlinede nye dreng i klassen. Ørestad strækker sig over cirka 5 km fra København bys yderkant og til Kalvebod Fælled. Bydelen har, siden arkitektkonkurrencen om en helhedsplan blev udskrevet i 1994, skullet være et moderne modstykke til København og dens historie. Med sine prestigebyggerier som Tietgenkollegiet og VM Bjerget og den grønne profil er det lykkedes.

Ørestad har de ting, man på papiret vil mene, en by skal have. Boliger, erhvervsvirksomheder, indkøbsmuligheder, transportforbindelser – hele fem metrostationer – og uddannelsesmuligheder, fx på IT-Universitetet. Bydelens sjæl og historie træder med årene mere og mere i karakter, efterhånden som der kommer flere og flere spisesteder, og med Royal Arena og DR Koncerthuset og som spydspids for et stigende aktivt byliv.

Royal Arena

☞ 📍 📍 📍 (kort ▷ 26 📍)

Københavnernes store koncertsal og sportsarena har en kapacitet, der kan tage kampen op med lignende bygninger

- 1 Royal Arena. 2 Simian – kunsthall i Ørestad. 3 Ballonhangaren. 4 Koføds Skole i fremtiden. 5 Den Blå Planet.

i andre europæiske hovedstæder. Multiarenaen har plads til max. 16.000 koncertgængere eller 12.500 gæster ved en sportsbegivenhed. Ligesom det moderne menneske skal vor tids arenaer kunne tilpasse sig forskellige situationer og behov. En bred kultursatsning som en multiarena skal derfor være med til at skabe både liv, bymiljø og arbejdspladser. Arenaen, der er tegnet af 3XN, som også står bag Den Blå Planet (▷ 27), har huset alt fra VM i ishockey, EM i håndbold og kortbanesvømning til koncerter med Metallica, Jada og Elton John. I 2022 byder areanen bl.a. på nycirkus og store koncerter med Minds of 99. Det er Københavns Kommune og Realdania, der sammen har skabt multiarenaen. Den er for en lang årrække lejet ud til selskabet Live Nation/Danish Venue Enterprise, der står for al drift og indhold i bygningen, bl.a. de mange arrangementer og koncerter.

Hannemanns Allé 18-20. www.royalarena.dk. M Ørestad.

Simian – kunsthall i Ørestad

☎ (kort ▷ 26 2)

Fra halvtom cykelkælder til inspirerende udstillingsrum. Med inspiration fra andre steder i verden har en gruppe unge kunstnere skabt en kunsthall under Ørestad Station. Her gemmer sig 1.300 m², som tidligere husede cykler og blev brugt til opbevaring. Nu er kælderen omdannet til et lyst og smukt rum, der i efteråret 2021 blev indviet med en udstilling af samtidskunst.

I samarbejde med By & Havn har kunstnergruppen siden 2016 arbejdet på at få finansieringen på plads, så Simian nu både er et lokalt samlingssted og et udstillingsrum for nationale og internationale kunstnere. Simian er støttet af Realdanias kampagne Underværker (▷ 62) og modtog

i 2021 prisen for årets kunstnerdrevne udstillingssted af Billedkunstnernes Forbund.

Kay Fiskers Plads 17. ssiimmiiaann.org.

Ballonhangaren

⌘ (kort ▶ 26 ●)

Hærens ballonvæsen fik i 1917 opført ballonhangaren på Islands Brygge. Den blev brugt som opbevaringsrum for de balloner, man brugte i krigsøjemed, dengang luftballoner havde deres storhedstid. Ballonerne, der blev opbevaret på Islands Brygge, blev brugt til observation under øvelser i præcisionsskydning på Amager Fælled. I de tilstødende stalde stod de heste, der trak de gigantiske luftballoner ind og ud af hangaren. Sikke et syn!

Det er Realdania By & Byg, der har købt bygningen og dermed sikret, at ballonhangaren også får en fremtid. Den fredede og højloftede træbygning er i dag ridehal for Rideklubben Ridevenner, der er et fritidstilbud til børn i Københavns Kommune, og på den måde fortsætter historien – med eller uden balloner.

Artillerivej 73. Parkering er ikke muligt ved ballonhangaren. © Ikke åbent for offentligheden. Kun i forbindelse med rundvisninger via Realdania By & Byg.

Kofoeds Skole i fremtiden

⌘ (kort ▶ 26 ●)

Det er ingen tilfældighed, at Kim Larsen synger om Kofoeds Skole i sangen *Langebro*. Skolens historie hører bydelene Christianshavn og Amager til, og princippet om hjælp til selvhjælp er stadig gældende, 89 år efter grundlæggeren, kordegen Kofoed, stadfæstede det i 1928. På åbningsdagen dengang kom der kun én elev, Nielsen. Men i dag, hvor skolen ligger på Amager i Holmbladsgadekvarteret, har omkring 600 voksne elever med svag tilknytning til arbejdsmarkedet deres daglige gang på skolen i København, og et par hundrede kommer på skolerne i Aalborg, Nuuk og Aarhus.

Kofoeds Skole er en storbylandsby med sjæl, og området omkring Holmbladsgadekvarteret er ligesom Kofoeds Skole i positiv udvikling – fornyer det

ene sig, så gør det andet også, for her er skole og by tæt forbundne. Landsbyen ind i skolen og skolen ind i landsbyen kunne være overskriften for den visionsplan, som Kofoeds Skole sammen med Realdania har udviklet.

Der er åbnet fire små socialøkonomiske butikker i Nyrnberggade, hvor man sælger møbler, cykler, redesign og produkter, som eleverne på Kofoeds Skole selv har produceret. Ved at vende tøjbutik og cykelværksted ud mod gaden synliggør man samtidig menneskene på Kofoeds Skole og alt det, de kan.

Nyrnberggade 1. © On.-fr. 13-17, lø. 10-14. menneskermedmere.dk.

Den Blå Planet

⌘   (kort ▶ 26 ●)

Zebrahajer, piratfisk, krokodiller og alt godt fra havet. I Den Blå Planet handler det om det hav, som 70 % af Jorden består af. Og alt det liv, der findes i det. Rejsen begynder allerede ude foran den særprægede bygning, hvis prisvindende arkitektur leder tanken hen på en hvirvelstrøm, der suger folk ned i dybet. En verdensomsejling under havet kan begynde. Læner man nakken tilbage, mens man bliver ledt ned ad den spiralformede sti, ser og hører man ofte et fly, der letter fra den nærliggende lufthavn i Kastrup. Mens man står i køen, kan man både på skilte, på hjemmesiden og på Facebook se, hvor lang kø der er lige nu; fuldstændig som hvis man var på vej til gaten i lufthavnen.

Førhen lå Danmarks Akvarium i Charlottenlund, i bygninger der efterhånden var nedslidte, og den nye bygning på Amager er både formidlingsmæssigt, arkitektonisk og ingeniørteknisk et fyrtårn inden for sit felt. Inde på Den Blå Planet fordeles Nordeuropas største akvarium sig på 48 akvarier med over 7 mio. liter vand. Er det ikke eksotisk nok, kan man slutte af med fiskedeller, håndpillede rejer eller islandsk laks i restauranten TANG Bistro & Café med udsigt til det maritime udflugtstema.

Jacob Fortlingsvej 1, Kastrup. Voksne 185 kr., børn 100 kr. © Ma. 10-21, ti.-sø. 10-17. denblaaplanet.dk. Kastrup.

Sjælland

Fra den nye underjordiske udstillingsbygning ved Ordrupgaard til et klatretårn på Orø. Sjælland er både det finpudsede og færdigslebne og små lokale initiativer med svungne, røde gadelygter på Arkenwalk fra Ishøj Station og et udendørs laboratorium for hulebyggeri i Sorø.

Måske er det først, når man står på en perron og kigger på et kort over togzoner, at man indser, hvor stor en landsdel Sjælland er. Og hvor mange steder man aldrig har været. Sjælland er ikke som samlet betegnelse et sted, man tager hen på ferie. Det skulle da lige være Sommerland Sjælland, Karrebæksminde eller Tisvilde Hegn, for nu at nævne et par af de oplagte kystnære steder at holde sommerferie i Danmark.

Mens Nordsjælland nærmest udgør sin egen landsdel med overklassens privilegier og postnumre som identitetsmærker, så er Midt-, Vest- og Østsjælland ikke lige sådan at definere. Ligesom det kan diskuteres, hvor opdelingen af disse skel egentligt går. De store forskelle løber snarere mellem by og land, kystby og købstad, fjordby og forstad. Midt mellem ligger især på Sydsjælland landsbrugslandet, som vi kender det. I Nordsjælland ligger nogle af landets prægteste kunstmuseer, mens man i Nordvestsjælland gør geografien til hovedattraktion, som i Odsherreds givende greb Geopark Odsherred (▷ 42).

I Østsjælland er kystbyerne under forandring. De store havneindustriområder er gået tilbage og indrettes som ved Køge Kyst (▷ 38) med mere fokus på byliv. Jernbanen er bindeleddet på de lange strækninger på Sjælland, og meget fælles erindring ligger i dette: at ankomme til en ny by.

Ved Rungsted Remise (▷ 34) har lokale borgere aktivt reddet deres stationsbyg-

ning fra en langsom, men sikker bygningsdød.

OVERBLIK

Nordsjælland (▷ 28)

Østsjælland (▷ 37)

Nordvestsjælland (▷ 42)

Midt- og Sydsjælland (▷ 44)

Vestsjælland (▷ 50)

NORDSJÆLLAND

Velstand og smukke skove. Rulleskøjteløbere og åbne sportsvogne på Strandvejen og flere af stjernearkitekternes egne hjem. Selvom de dyre villaer ikke er for alle, så er historierne. Som den arbejderhistorie, der fortælles ved Hamtermølles gamle fabriksby, Dan Turèlls næsten rappende hjemstavnskildring af Vangede og den tilgængelighed, der lægges for dagen både på kunstmuseet Louisiana og overalt i Kulturhavn Kronborg.

Kulturhavn Kronborg

☞ ✨ (kort ▷ 31 ①)

En båd lægger til, og længere ude anes en orange og en grøn bøje. En bedstefar og et barnebarn løber op og ned ad små forhøjninger og lave bænke. Der er god plads på Kulturhavn Kronborg, og udsigten er en konge værdig. Søbefæstning

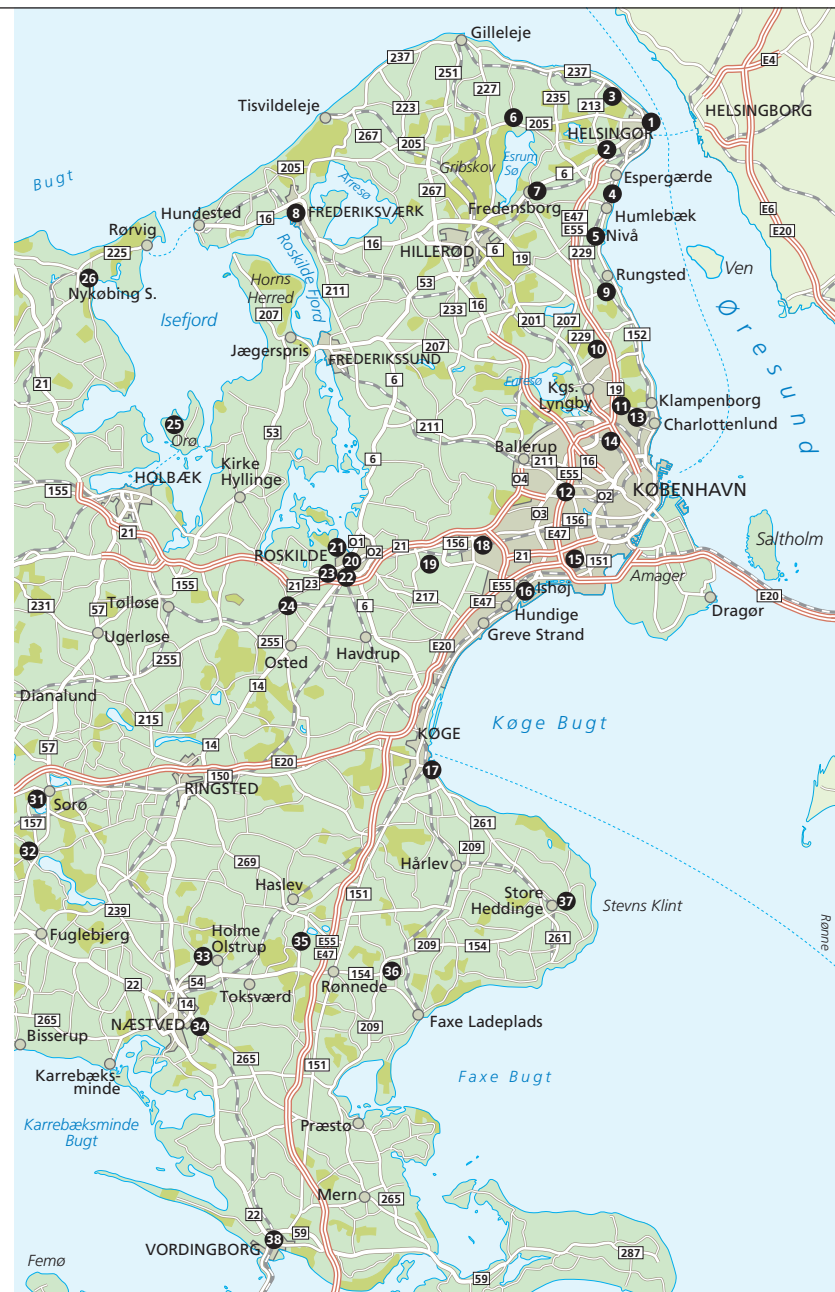
På Holmegaard Værk (▷ 48) formidles design og kunsthåndværk med en kæmpe glassamling, udstillinger og værkstedsforløb.

gen slænger sig selvbevidst ud i vandet, mens biblioteket og kulturværftet – en genopfindelse af det tidligere skibsværft – spiller med helt andre moderne muskler. Pladsen mellem dem gør det historiske monument til en del af den moderne by. Projektet blev sat i gang i 2004 og forbinder by med værft, havn og slot. Syv år senere stod den prisvindende plads klar, realiseret i et partnerskab mellem Realdania, Helsingør Kommune og Styrelsen for Slotte og Kulturejendomme i samarbejde med landskabsarkitekt Jeppe Aagaard Andersen. Et godt eksempel på, hvordan et tidligere industriområde og –bygninger kan komme til sin ret på nye måder. En lang række aktiviteter tager deres begyndelse her, fra Ironman-løb over yoga på Kronborg til Shakespeare-forestillinger i det fri. Et overraskende oplevelsesrum, der inden for gåafstand byder på Kronborg Slot med den sovende Holger Danske i kælderens, det underjordiske M/S Museet for Søfart tegnet af tegnestuen BIG, et af landets mest moderne biblioteker og koncert- og kulturstedet Kulturværftet samt en mandlig udgave af den lille havfrue som skulptur. En plads,

- 1 Kulturhavn Kronborg. 2 Multiparken i Helsingør. 3 Hammermøllen Hellebæk. 4 Louisiana. 5 Nivaagaard Teglværks Ringovn. 6 Møllernes historie i Gribskov. 7 Utzon Museum Fredensborg. 8 Legeplads ved Krudtværket Halsnæs. 9 Rungsted Remise. 10 Gl. Holtegaard Barokhave. 11 Københavns befæstning, Garderhøjfortet. 12 Københavns befæstning, Ejbybunkeren. 13 Ordrupgaard. 14 Dan Turélls Plads. 15 Cirkusmuseet i Hvidovre. 16 Arkenwalk. 17 Køge Kyst + Tapperiet. 18 Taastруп Teater og Musikhus. 19 Nærheden. 20 Kreativt hus for børn. 21 Kapellet Sct. Hans Have. 22 Ragnarock. 23 Roskilde Festival Højskole. 24 Ledreborg Slotshave. 25 Orøstrand Tower. 26 Odsherred Teater. 27 Havnehallen Sjællands Odde. 28 Højderysti Geopark Ods herred. 29 Skamstrup Mølle. 30 Stub Vintårn. 31 Sorø Ting-, Råd- og Arresthus. 32 Hulebygger-laboratoriet. 33 Holmegaard Værk. 34 Herskabsstalden på Rønnebæksholm Gods. 35 Gisselfeld Paradehus. 36 GeoMuseum Faxe og Faxe Vandrerhjem. 37 Store Heddinge Ting-, Råd- og Arresthus. 38 Vordingborg Rådhus og Slotstovr. 39 Guldagergaard. 40 Borreby Gods. 41 Kystbatteriet. 42 Musholm Ferie-, Sport- og Conferencecenter.

I Hellebæk ligger den istandsatte vandmølle Hammermøllen, som indtil 1870 var en del af Kronborg Geværfabrik.

der har storheden indbygget og fortæller noget om renæssancemenneskets bestræbelser på magt og status. Man kan også bare sætte sig ned på en bænk eller en café og være til. Med udsigt til havn, by og borg – og til den trekantede del af fæstningsværket, Von Scholtens Ravelin, ude i havnebassinet. Ravelinen var oprindelig en del af det gamle fæstningsværk, men gik tabt. Den er genskabt, ikke som en historisk rekonstruktion, men i en arkitektonisk nyfortolkning med granitbelægning.

Allegade 2, Helsingør. © Hele året. ☞ Gratis. ☞ kuto.dk/om-os/kulturhavn-kronborg.

Multiparken i Helsingør

☞ (kort > 31 📍)

10.000 m² stor og indrettet til spontan sport. Multiparken i Helsingør er for alle i et område med stor beboermæssig mangfoldighed. Parken byder både på beton og skaterramper til de modige og bænke, grønne områder og grillpladser til dem, der hellere ser på. Samt en scene til mu-

sik og teater. Stedet har en række frivillige tilknyttet og lægger vægt på at lytte til brugernes egne ønsker. Der arrangeres bl.a. skater-events og hiphop-koncerter. Vejen til multiparken var lang, men er et godt eksempel på, at inddragelsen af alle de relevante samarbejdspartnere, som ungdomsinstitutioner, repræsentanter fra streetmiljøet og kommunal forvaltning, er en tid, der er godt givet ud, når parkens primært unge brugere er så begejstrede. Eller som en ung bruger skriver på Instagram: "Jeg elsker multi. Det er verdens bedste sted."

Borgmester P. Christensensvej 4, Helsingør. ☞ Gratis. I weekender og på helligdage udlejes skateboards, løbehjul og BMX-cykler. ☞ helsingorkanon.dk/multiparken/

Hammermøllen Hellebæk

☞ (kort > 31 📍)

Hellebæk var en fabriksby, og Hammermøllen en del af det store fabrikskompleks Kronborg Geværfabrik. Hellebækken var moderdrivkraften, der fik i alt otte vandmøller til at dreje rundt. Der var tre slags; hammermøller, boremøller og slibemøller. Da Kronborg Geværfabrik lukkede og slukkede i 1870, overgik Hammermøllen,

bygget i 1765, til beboelse. Et museum i Hammermøllen fortæller i dag historien om Hellebæk, fabriksbyen og Kronborg Geværfabrik. Vandmøllen under grønne bøgetræer lægger også møllerum til bl.a. egnsspil, julestue og pinsefest. Det er Hammermøllens Venner, der sammen med Helsingør Kommune holder hjulene i gang. For Realdania er renoveringen af Hammermøllen med til at sikre, at et smukt historisk sted fortsat kan være et rekreativt sted for flere. Og samtidig en måde at øge danskernes forståelse af og kærlighed til kulturhistorien.

Bøssesmagergade 21, Hellebæk. ☉ Sommer: ti.-sø. 10-17. Vinter: ti.-fr. 10-16, lø.-sø. 10-17. ☹ Gæster anmodes om at bidrage til den løbende drift. ☒ hammermollen.dk.

Louisiana

☹ ☞ (kort ▶ 31 4)

Gennem flere årtier har kunstmuseet Louisiana i Humlebæk vist sig som en fornem formidler af udstillinger med arkitektur som omdrejningspunkt, ofte med sociologiske og antropologiske perspektiver. Herunder en udstilling skabt i samarbejde med Center Pompidou i Paris om de kunstneriske nybrud i 1920'ernes Tyskland. Samt en farvestrålende udstilling med den snart 90-årige amerikanske kunstner Dorothy Iannone, der hylder fri kærlighed, lyst og ekstase i sine bramfrie og humoristiske billeder.

Realdania har løbende støttet en række af Louisianas udstillinger med fokus på arkitektur – senest udstillingsrækken *Arkitekturens Værksteder*. De fleste arkitekturudstillinger finder sted i østfløjen, der i 2003 stod over for en renovering. Dels af hensyn til sikkerhed, klima og brandforebyggelse, og dels for at forbedre kunstoplevelsen for de mange besøgende. Den årelange renovering af Louisiana blev støttet af Realdania og flere andre fonde og er nu afsluttet. Bl.a. har museet fået bedre belysning i udstillingslokalerne, og så er der skabt et såkaldt pauserum i overgangen mellem Grafikfløjen og Sydfløjen. Her kan man fra en 24 meter lang bænk, som følger rummets form, tage sig et hvil og nyde udsigten til parken.

Gl. Strandvej 13, Humlebæk. ☉ Ti.-fr. 11-22, lø.-sø. 11-18. ☹ 145 kr., studerende 125 kr. ☒ louisiana.dk.

Nivaagaard Teglværks Ringovn

☹ (kort ▶ 31 5)

Den ligner en stor kageform vendt på hovedet og var i 1870 en revolutionerende opfindelse for teglværksindustrien. Ringovnen sikrede nemlig konstant brænding ved hjælp af en ildzone, der gik i ring, og en god udnyttelse af overskydende varme. Ringovnen var dermed langt mere rentabel end tidligere tiders kammerovne. Besøger man Nivaagaard Teglværks Ringovn, får man et levende indblik i det tidligere produktive nordsjællandske teglværk. Og historien om den teknologiske udvikling, der i midten af 1800-tallet satte fut i Danmark og resten af Europa. Teglværkerne voksede frem i Danmark på egne, hvor tilgangen til ler var stor, og i slutningen af 1800-tallet, hvor der var heftig byggeaktivitet i Københavns brokvarterer, var teglværkproduktterne i høj kurs. I den periode blev Østerbro, Nørrebro og Vesterbro bygget med mursten fra Nivaagaard Teglværk, og tilflytningen fra landområderne i Danmark var altså med til at lægge fundamentet for teglværkets mest travle år. Omkring 700 teglværker var glohede i Danmark i den periode.

DEN GLADE AMATØR

Louisianas stifter, Knud W. Jensen, er blevet kaldt "den glade amatør", og hans museum langt fra hovedstadens kunstneriske indercirkler "et privat protestmuseum". Hans vision var, at et besøg på Louisiana skulle være som at kigge ind hos en excentrisk onkel, som Pernille Steensgaard skriver i sin bog *Da Louisiana stjal billedet*. Som noget helt nyt i 1958 serverede man også til stor forargelse kaffe i et cafeteria – helt tæt på kunsten. Protesten viste sig at være en succes. Selv i coronaåret 2020 var Louisiana – sammen med Aros i Aarhus – det mest besøgte enkeltstående museum i Danmark.

Det var den tyske ingeniør Friedrich Hoffmann, der opfandt ringovnene, og Nivaagaard Teglværks Ringovn er den eneste bevarede fra hans hånd i Danmark. Realdania bidrog til restaureringen af Nivaagaard Teglværks Ringovn i 2014.

Teglværksvej 23, Nivå. © Rundvisninger søn. i skolerens ferier. ☞ ringovn.dk. ☹ 40 kr. Børn u. 15 år gratis.

Møllernes historie i Gribskov

☞ (kort > 31 🕒)

Fremtiden tegner lys for Ramløse Mølle, Pibe Mølle og Esrum Vandmølle. Alle er de blevet fremtidssikret ved en fysisk opgradering i et samarbejde mellem Gribskov Kommune, Naturstyrelsen, Museum Nordsjælland og Realdania. Vindmøllen Ramløse Mølle har fået nye vinger, stubmøllen Pibe Mølle er istandsat på sin oprindelige plads, og Esrum Vandmøllens bevaring og historie har fået medvind. Samlet set fortæller de møllernes historie i Gribskov, og dermed lever historien om det forindustrielle Danmark videre.

Ramløse Mølle, Møllelodden 4, Helsingø.

Pibe Mølle, Højbjergvej 32, Helsingø.

Esrum Mølle, Klostergade 12B, Græsted.

Utzon Museum Fredensborg

☞ ☞ (kort > 31 🕒)

Nær Fredensborg Slot ligger Utzon-huse- ne, tegnet af den berømte arkitekt Jørn Utzon i 1963. De 77 gule række- og gård- havehuse er opført efter inspiration fra japansk og kinesisk bygningskultur, og er i forvejen et yndet udflugtsmål for arkitekturinteresserede. Fra 2022 er et nyt Utzon Museum Fredensborg føjet til. Her fortælles om Utzons filosofi og vision, byggeriernes konstruktion og stedernes betydning for Utzon med skiftende udstillinger fra bl.a. Utzon Centret. Realdania har støttet etableringen af museet i forbindelse med en renovering af beboernes fælleshus.

Fredensborghusene er skabt til danskere, der er vendt hjem fra udlandet, af Danes Worldwide. Der er 30 rækkehuse, 47 vinkelbyggede gårdhavehuse og et fælleshus med restaurant, selskabslokaler og ni gæsteværelser. Museet holder åbent en

gang om ugen eller efter aftale, og det er beboerne, der viser rundt.

Bakkedraget 1-79, Fredensborg. © To. 13-16. ☹ 50 kr. inklusive kaffe og kage. Børn u. 18 gratis. ☞ fredensborghusene.probo.dk.

Legeplads ved Krudtværket Halsnæs

☞ (kort > 31 🕒)

Her er vippekanoner, kanonkugler og karusseller. Kort sagt: et minilandskab koblet til byens historie. Legepladsen er inddelt i fire dele: værket, byen, krudtværket og landskabet. I minibyen af lærketræ kan de små lege smed og bødker eller ride på træheste, som symboliserer de arbejdsheste, der trak det tunge læs. Man kan følge bronzesporet og rutsjebanen i det store klatrestativ og lære om byens støbning af bronzekanoner og meget mere. Undervejs i byggeprocessen har man rådført sig med borgerne – herunder børnene. Legepladsen ligger tæt ved Industrimuseet Frederiks Værks hovedkvarter, Palæet, og på Arsenalet og Projektilmuseet. Legepladsen kan bruges af børn helt ned til et år og er industrihistorie fortalt på den mest legende måde. Den nye legeplads i den lille park på Artilleripladsen er blevet til i et samarbejde mellem Halsnæs Kommune og Realdania.

Rådhuspladsen 1, Frederiksværk.

Rungsted Remise

☞ (kort > 31 🕒)

Rundtom i landet ligger en række tomme stationsbygninger ved jernbanestrækninger, der er blevet nedlagt. De bliver løbende sat til salg, og nogle steder bliver de til boliger med særpræget arkitektur, ikke ulig de mange landsbyskoler, der får nyt liv som huse med sjæl – eller som kulturhuse af den ene eller den anden art. Gilleleje Remise er således omdannet til et ungdomshus, og i Rungsted har stationen fra 1897 fået nyt liv med respekt for alle de toglinjer, der var engang. Det er foreningen Nordsjællands Veterantog, der i 2009 overtog bygningen fra DSB. Og ikke bare som klenodie. De togkyn- dige frivillige reparerer de gamle tog i værkstederne på stationen, herunder de

damplokomotiver, der hver sommer tøffer tusinder af turister rundt i Sommersjælland. Stationsbygningen er tegnet af DSB's daværende cheffarkitekt, Heinrick Wenck, der står bag mange af stationerne i Danmark, og Realdania har støttet en forbedring af det nu åbne værksted med læssekran og udstillingsområder i remisen.

Østre Stationsvej 27, Rungsted Kyst. © Næsten altid åbent on. eftermiddag og aften samt lø. eftermiddag. ☞ Gratis. ☞ veteranotoget.dk.

Gl. Holtegaard Barokhave

☞ ☞ ☞ (kort ▷ 31 10)

Beskæringsworkshop og Garden & Art Walk. Det er nogle af de mest friske skud på den meget rige kunststamme, der udgør Gl. Holtegaard i Holte. Her lever historien om arkitekt Laurids de Thurah, der har sat sit præg på flere betydelige danske bygninger. Herunder Eremitagen i Dyrehaven, Designmuseum Danmarks bygning og tårnet på Vor Frelzers Kirke på Christianshavn. Gl. Holtegaard var de Thurahs lyststed og det perfekte landsted. Der skulle herske ro og harmoni, ikke mindst i barokhaven, der blev tegnet før huset, så vigtig var den. Alt var

På Cirkusmuseet i Hvidovre (▷ 37) kan man både gå på opdagelse i udstillingen og opleve cirkushistorien som aktiv deltager.

der: eksotiske træer i baljer, batterier med kanoner og nytteværdi i form af frugttræer på lige linjer. Men i slutningen af 1800-tallet var de fleste af de Thurahs nøje planlagte træk forsvundet fra haven, og kun lindetræerne stod tilbage. I stedet blev en landskabshave i engelsk stil anlagt. Det var derfor en stor opgave at genskabe barokhaven, sådan som det med Realdania og andres mellemkomst blev gjort i årene 2001-2009. Som kronen på haveværket blev reetableringen afsluttet med ti statuer og et 1.000 m² stort broderiparterre – som det hedder, fordi det ligner et broderi – i buksdom.

Attemosevej 170, Holte. © Ti.-so. 12-17. To. 12-20. ☞ Der er gratis adgang til de Thurahs barokhave i udstillingsbygningens åbningstid. ☞ g/holtegaard.dk.

Københavns befæstning

☞ ☞ ☞ ☞ (kort ▷ 31 11 12)

Da den blev bygget, var det af mænd, der sled og slæbte i deres ansigts sved. I nyere tid er det anderledes sveddryppende

familiefædre – og mødre – i lycrashorts, der bruger Københavns Befæstning og Vestvolden som cykelrute. Eller som træningssti i et anfald af fyrreårskrise måske. Næsten hele Vestvolden er belyst og asfalteret.

Størstedelen af befæstningen blev lagt som en ring om landets hovedstad i årene 1888-92. Danmark var i knæ efter nederlaget mod Tyskland i 1864, og kom der et angreb udefra, ville landet bukke under. Som hovedby var København vigtig. Her lå regering, læreanstalter og økonomiske institutioner. Vestvolden, der er 14 km lang, er det mest kendte element i landbefæstningen. Søbefæstningen består af bastioner på kunstige øer såsom Trekroner Fort og Flakfortet. Da Første Verdenskrig brød ud, bemandede man befæstningen med omkring 50.000 soldater, men da efterkrigstiden bød på flyvemaskiner, som kunne bombe befæstningen, mistede den sit værd. Landbefæstningen blev ophævet fra 1920, noget af søbefæstningen blev nedlagt, og store strækninger af Danmarks største bygningsanlæg nogensinde fik lov at gro til. Sådan lå det hen i mere end et halvt århundrede. I dvale, gemt under ukrudt og glemsel. Indtil et partnerskab bestående af Realdania, Naturstyrelsen og Kulturstyrelsen samt en række kommuner sammen pustede liv i den gamle befæstning. I dag er Vestvolden og befæstningen en af de gratis for-

nøjelser, København og omegn byder på. Børnefamilier kan muntre sig med at lege befæstningslege, fx krigsfanger på flugt, pendlerfolket kan downloade cykelfortællinger, og fodfolket audioguides.

Tre oplevelsescentre står klar til at føre gæster ind i fortiden ved Trekroner, Ejbybunkeren i Rødovre og Garderhøjfortet i Gentofte. Via et storstilet projekt er Københavns Befæstning blevet givet tilbage til borgerne og viser, hvordan et historisk befæstningsværk med den rette historiefortælling og restaurering kan få et imponerende aktivt "efterliv". Som i Ejbybunkeren, hvor man kan få fornemmelsen af, hvordan det har været at være spærret inde under krigen. Et sted, hvor man også kan holde børnefødselsdag. Ejbybunkeren: Jyllingevej 303, Rødovre. © Hele året. ☒ Gratis. ☒ vestvolden.dk/ejbybunkeren. Garderhøjfortet: Garderhøjfort 4, Gentofte. © Lø.-sø. samt helligdage og skoleferier: 10.30-16. ☒ Gratis. ☒ garderhojfort.dk.

Ordrupgaard

☒ ☒ ☒ (kort ▶ 31 15)

Man ankommer fra skoven og ser den seneste nye tilbygning som noget aflangt og futuristisk, der stikker op af jorden. Med metallisk bølgeformet tag, som reflekterer lyset. Det pirrer ens nysgerrighed, for hvordan kommer man derved? Ordrupgaard har en imponerende samling af især fransk kunst, købt og samlet af forsikringsdirektøren Wilhelm Hansen og hans hustru, Henny, under Første Verdenskrig. Samlingen præsenteredes tidligere i huset, men store dele stod i kælderen på grund af pladmangel.

Realdania har støttet to tilbygninger, der på organisk vis følger sig til det oprindelige herskabshjem. I 2005 fordoblede man således museets udstillingsareal med en tilbygning tegnet af den britisk-iranske arkitekt Zaha Hadid, og i 2021 blev den seneste underjordiske tilbygning indviet. Den er tegnet af det norske design- og arkitektfirma Snøhetta, der også står bag Operaen i Oslo, og i de fem nye udstillingssale 14 meter under jorden har den franske samling med værker af bl.a. Gauguin, Monet og Degas fået god plads, og for publikum er det lidt som at gå

VANGEDE BILLEDER

"For de fleste københavnere er Vangede bare et sted man kører igennem, ned over Søborg og ind til byen, eller et sted man måske bare sér på et gadeskilt eller ved et hurtigt blik ned ad Bygaden når man passerer tværs igennem Vangede ad Lyngbyvejen. Vangede er noget, man kører igennem, og Vangede er som by blevet skåret over og spredt mange, mange gange, simpelt hen for at være lettere at køre igennem. Vangede er blevet lidt mindre, hver gang Lyngbyvejen er blevet lidt større."

Vangede Billeder, Dan Turèll, Gyldendal, 1977.

rundt i et smykkeskrin for verdenskunst med egetræsgulve, der trækker naturen ind i rummet. Som publikum ledes man gennem museets samlinger, bygninger og haver og ender således igen i naturen. Den nye tilbygning er finansieret af Realdania, A.P. Møller Fonden, Augustinus Fonden, Det Obelske Familiefond og Knud Højgaard's Fond.

Vilvordevej 110, Charlottenlund. © Ti., to. og fr. 10-17, on. 13-21, lø.-sø. 11-17. ☹ 120 kr., unge u. 26 år 100 kr., børn u. 18 år gratis. ☹ ordrupgaard.dk.

Dan Turèlls Plads

☹ (kort ▶ 31 14)

Selvfølgerlig skulle Dan Turèll have sin egen plads i Vangede. Det sted, han kærligt-energisk vrængede ad i bogen *Vangede Billeder*, der udkom første gang i samlet form i 1975. Vangede fik på den måde en samlende plads, der sammen med Vangede Bygade er blevet forskønnet, alt sammen i digterens navn. Central er skulpturen *Alfabet Turèll*, skabt af multikunstneren og Turèlls ven Kenn André Stilling. Et råt og rørende monument med rustrode jernbogstaver, hvoraf bogstaverne D og T er de største. Selve pladsen med den grønne beplantning byder på en 47 meter lang, lysegrøn bænk og blev navngivet den dag, forfatteren ville være blevet 60 år. Forskønnelsen af Vangede Bygade og Dan Turèlls Plads er tegnet af 1:1 Landskab og muliggjort af Realdania og Augustinus Fonden.

Dan Turèlls Plads, Vangede.

ØSTSJÆLLAND

Præget af nærhed til hovedstaden er Østsjælland kultur- og forstadsland. I Hedehusene opføres intet mindre end fremtidens forstad, og i Hvidovre går mødre og fædre til powercirkus på Cirkusmuseet, og bydelen Musicon vokser og byder på kreative tilbud.

Cirkusmuseet i Hvidovre

☹ ☉ (kort ▶ 31 15)

Kommer man forbi Cirkusmuseet i Hvidovre en torsdag eftermiddag, vil man ind ad ruderne se en flok mødre og fædre

EN BY FOR MENNESKER

I takt med at danskerne har fået mere fritid, er mængden af den tid, man tilbringer i byen, også øget. En af flere arkitekter, der har sat fokus på det, er arkitekt Jan Gehl. Hans bog *Livet mellem husene* fra 1971 er blevet en klassiker inden for bylivsstudier og byplanlægning. Fra 1990'erne talte man ikke længere så meget om fritidssamfund, men om oplevelsessamfund. Det øger kravet om tilbud i byerne. I nutidig byudvikling prioriterer man i stigende grad fodgængere frem for bilister, ligesom ord som bæredygtighed og mangfoldighed ses som et plus. Byerne ruster sig i høj grad til klimaforandringerne og sikrer deres havne.

Nu er det som bekendt svært at bygge til en verden, man ikke kender endnu. Men én ting er sikkert: Der kommer til at bo flere mennesker i byerne, og flere kommer til at leve hele deres liv i byerne. Derfor planlægger man at have plads til børn, der løber og leger, og plads til alle former for liv og livsfaser. At skabe åbenhed og tænke i åben, inviterende og bæredygtig byrumsarkitektur synes at være "det nye sort", og den humanistiske arkitektur, der er bygget til samvær, aktivitet og fællesskab på borgernes og ikke bilernes præmisser, går igen i mange byudviklingsprojekter.

svinge sig i trapez eller lave sidemavebøjninger på en cirkusmåtte. Det er et historisk sted med trapeztræning for legesyge børn i alle aldre. Bogstavelig talt, for hver torsdag kan man gå til powercirkus. Helt uden fitnessmaskiner, men med blødt faldunderlag og styrkende "stur, stur numre". Søndag er der cirkusleg for børnefamilier med en artist til stede til at hjælpe benene ind og ud af ringene i den manege, som Cirkusmuseet med Realdanias og Arbejdsmarkedets Feriefonds støtte fik banket op i den gamle fægtesal i 2009. Selve udstillingen i Cirkusmuseet er en af Europas mest omfattende og tæller bl.a. jonglørknive og hemmeligheden bag tankelæsernummeret.

Det er nemt at finde vej fra Ishøj Station til kunstmuseet ARKEN. Bare følg de 32 røde lygter, der slynger og bugter sig langs ruten.

Hovedporten 6, Hvidovre. ☉ Sø.-to. 10-15. ☰ 65 kr. Børn u. 18 år gratis, når de følges med en voksen. 🌐 cirkusmuseet.dk.

Arkenwalk

☉ (kort ▷ 31 16)

De snor sig og gør sig til. De 32 røde gadelamper følger hele stien fra Ishøj Station til kunstmuseet ARKEN sammen med en storstilet grøn beplantning. Det samlede greb med samspillet mellem kunst og natur har Kristine Jensens Tegnstue stået for sammen med kunstneren Jeppe Hein. På den 2,2 km lange sti slår man dermed tre fluer med et smæk: lys på ruten, vejvisning til museet for de over 300.000 årlige gæster og en kunstoplevelse. De røde lygter gør stien, der går gennem et beboelsesområde og en tunnel, tryk, legende og sanselig. Arkenwalk er et samarbejde mellem Ishøj Kommune, Realdania og kunstmuseet ARKEN og åbnede i 2021. Skovvej 100, Ishøj. ☉ Ti.-sø. 10-17, on. 10-21. ☰ 130 kr. Studerende 110 kr. Børn u. 18 år gratis. 🌐 arken.dk.

Køge Kyst + Tapperiet

⌘ (kort ▷ 31 17)

I et område mellem Køges historiske by-midte og Køge Bugt skyder en attraktiv bydel op med plads til 4.000 nye beboere, flere arbejdspladser og butikker. Det er Køge Kommune og Realdania By & Byg, der i partnerskab står bag byudviklingsprojektet Køge Kyst. Stationsområdet er et nyt butikskvarter, Collstropgrunden skal være et område med butikker og erhverv, og Søndre Havn bliver det område, hvor de fleste af Køge Kysts beboere skal bo og leve. Ikke uvæsentligt for dem er der en jernbanelinje til København, der bringer transporttiden til hovedstaden ned til kun 25 minutter.

De første 1.250 indbyggere i Søndre Havn-området er flyttet ind, nye forbindelser på tværs af jernbanen er anlagt, og byen er således i færd med at vende sit ansigt mod vandet, inklusive både ejerboliger direkte ud til Køge Bugt og bæredygtighedscertificerede familieejeboliger. Seneste skud på nybyggerstammen er et byggefællesskab efter tysk forbillede. Fællesbyg Køge Kyst er et medlemsdrevet projekt, der har opført en hel boligkarré på Køges Søndre Havn – med 45 lejligh-

der i forskellige størrelser og udformninger. Fællesskab er også overskriften på det byggeri, som PensionDanmark har fået skabt i bydelen med bidrag fra Realdanias indsats Rum og Fællesskaber for ældre. Her er en del af byggeriet tiltænkt seniorer +50, som har fået nutidige og moderne rammer for fælles aktiviteter. Et andet konkret aspekt ved byudviklingen er et ungdomskulturhus med græs på taget og mange koncerter. Tapperiet var oprindeligt et tapperi for Kosangasflasker. Derfor blev bygningen lavet i lette materialer, så taget ville lette og væggene ryge ud til siderne ved en gasekspllosion. Da tapperiet år senere fandt sig selv i brug som koncertsted, var det lyden, der let slap ud. En støjreducerende beklædning af ungdomskulturhuset har derfor været nødvendig, og en græsklædt skal fører ungdomshuset sikkert ind i den nye bydels fremtid. Tapperiets nye top har kostet cirka 11 mio. kr. og stod færdig i 2014. Køge Kommune, Realdania og Køge Kyst finansierede hver en tredjedel.

Køge Kyst, Køge. koegekyst.dk.

Tapperiet: Søndre Badevej 1, Køge. tappe-riet.nu.

Taastrup Teater og Musikhus

  (kort > 31)

Nær Taastrup Hovedgade, tæt ved stationen, Roskildevej og længere ude motorvejsnettet, der kan føre én både nordpå og ind til København, ligger noget, der ligner en krystal eller et drivhus, alt efter hvordan man ser på det. Væksthussymbolikken er ikke forkert, for på Taastrup Teater og Musikhus kan områdets børn og unge skærpe deres scenekunsten, gå til dans og workshops og forestillinger. Det kan de voksne nu også, og ”drivhuset” er en vigtig kulturinstitution for Vestegnen. De mange vinduer i teatret signalerer mange indgange, og det var netop baggrunden for ændringen i 2008. Det gamle, betontunge teater fik en ny overflade, der skulle trække nye, mangfoldige brugere til.

Taastrup Teater og Musikhus har fokus på koncerter, turnerende teater og standup. Det sidste trækker unge mennesker til i et område, der bl.a. har opfostret

komikeren Anders Mattesen fra Albertslund. Taastrup Teater og Musikhus er en del af Kulturhusene sammen med andre kulturtilbud i Høje-Taastrup Kommune. Et folkeligt hus med fokus på fællesskab og kultur.

Kjeld Abells Plads 1, Taastrup. teaterogmusik.dk.

Nærheden

 (kort > 31)

Mange hundrede beboere er flyttet ind i Nærheden. Et ambitiøst projekt i Hedehusene, der med fokus på bæredygtighed giver et bud på fremtidens forstad. Det er Høje-Taastrup Kommune og Realdania By & Byg, der i et partnerskab udvikler den nye bydel, som med tiden skal blive hjem for 7-8.000 mennesker og en ny skole, der åbner i november 2021. Beboerne bor i varieret bebyggelse i form af rækkehuse, kædehuse, lejligheder og bofællesskaber. Der er grønne byhaver, ladestationer til elbiler og masser af grønne områder. Få hundrede meter væk fra Nærheden ligger det store grønne område Hedeland, som byder på vandrerute, rideklub, golfbane og meget mere, og samtidig kan beboerne i NærHeden nyde godt af en anden af forstadens fordele,

FREMTIDENS FORSTAD

Forstaden. Elsket og forhadet og næsten ikke til at komme udenom. Faktisk bor halvdelen af alle danskere i forstæder, og der findes forstadslyrik og forstadsmusik. Søren Ulrik Thomsen har fx skrevet det ensomme digt *Toget passerer den sidste forstad*, og Nik & Jay synger deres noget mere upbeat-sang *Forstadsdrømme*. Realdania støtter en række projekter med det formål at sikre en bæredygtig udvikling af forstæderne, og erfaringerne samles til brug for endnu flere. Fremtidsprognoser fortæller, at ni ud af ti danskere i 2050 vil bo i byerne, der dermed vil være pladsmæssigt under pres. Forstæderne, der for alvor voksede frem under industrialiseringen, har ofte uudnyttede industriområder, som kan komme i spil i en mere fremtids-sikret, bæredygtig version af forstaden.

nemlig nærheden til byen. Med blot 28 km til Københavns centrum og lige ved Hedehusene Station er der ingenting, der er langt væk.

Kongelysvej 2, Hedehusene. naerheden.dk.

Kreativt hus for børn

☛ (kort ▷ 31 20)

I den gamle klosterforvalterbolig lige ud til den centrale hande­lsgade i Roskilde ligger et hus befolket af sokkemonstre og vilde væsener i ler. Her er arrangementer, kor-workshops og rigtig meget karton. Det er et godt og gratis mødested for børn på 4-10 år og deres forældre og bedsteforældre. Kreativt hus for børn åbnede i august 2018 og drives af Roskilde Bibliotekerne, der i 2019 ansøgte Realdania om et mindre beløb til udvikling af huset. Realdania så et større potentiale i det bevaringsværdige hus og forventer i 2023 at have installeret en elevator, sikret bedre adgangsforhold inde og ude – også for kørestolsbrugere – samt gennemført en bedre udnyttelse af kælder og loft. Skoler og børnehaver kan booke tid og fordybe sig i musik eller saks og

Et besøg på museet Ragnarock er en rejse gennem musikkens og ungdomskulturens historie og udvikling fra 1950'erne til i dag.

papir. Roskilde Bibliotekerne står for udviklingen og driften.

Algade 31, Roskilde. ☎ Ti. 14-18, on. 10-14, fr-lø. 10-14. roskildebib.dk/bibliotek/algade3.

Kapellet Sct. Hans Have

☛ ☞ ☐ (kort ▷ 31 21)

"Skal vi tage til koncert i kapellet?" En sætning, man ikke siger så ofte, men i Roskilde giver ordene mening, for det højloftede rum i det gamle kapel fungerer som ramme for kunststillinger og intimkoncerter. Bygningen var medtaget, der skulle spartles, males og etableres varme, og taget trængte til en kærlig hånd. Det historiske dissektionsrum er blevet renoveret, så det kan bruges til formidling af psykiatriens historie i samarbejde med Sct. Hans Hospitals Museum. Bygningen, som historisk set har været en del af Sct. Hans Hospital, ligger i den idylliske Sct. Hans Have, der i dag bruges til socialøkonomisk virksomhed til gavn for både asylcentrets og det psykiatriske centers beboere foruden besøgende og turister. Renoveringen af kapellet er sket gennem kampagnen Underværker (▷ 62), og det er visionen at fremme den mentale sundhed gennem natur, kultur og fællesskab.

Bistrup Allé 40, Roskilde. scthanshave.dk.

Ragnarock

🎸 🎧 (kort ▶ 31 📍)

En dreng går rundt på en kæmpe gram-mofonafspiller, mens han gætter på, hvad det er for en sang, han lige nu hører i langsomt tempo. Ragnarock er en musik legeplads for børn og voksne. Med særudstillinger om fx guitarens historie, fremvist i et rum, der er formet som en gigantisk guitar, og med mulighed for at prøve dem alle sammen; elektrisk, spansk og akustisk. For de voksne er der dømt nostalgi med et musikbibliotek og små lommer af viden om alle dem, der gjorde dansk musik stor, fx Røde Mor. Ragnarock præsenterer musikkens historie på tre etager, fokuserer på ungdomskultur og favner bredt med sin eksperimentelle tilgang til museumsudstillingen. Sanseligt og revolutionerende som musikken selv. Et sted kan man blive klogere på, hvordan lyssætningen til koncerter er foregået op gennem tiden, og lave sine egne farvede lysmønstre, der passer til den musik, man hører. Det er arkitekterne i hollandske MVRDV og danske COBE, der har tegnet bygningen og set et potentiale i de rå betonvægge. Til gengæld er facaden med dens *over-the-top* guldnittede og vildt overdimensionerede udhæng så helt utrolig *rock'n'roll*.

Realdania har støttet etableringen af Ragnarock som en del af den nye bydel Musicon i Roskilde, der i forvejen er en musikby med Roskilde Festival som alt-dominerende trækplaster. Ragnarock er således en del af en langsigtet strategi, der skal udvikle Roskildes sydby til en musik og kreativ bydel. Med eventhaller, familieboliger og Roskilde Festival Højskole.

Rabalderstræde 16, Musicon, Roskilde. © Ti. sø. 10-17, on. 10-22. ☒ Voksne 105 kr. Børn u. 17 år gratis. ☒ museumragnarock.dk.

Roskilde Festival Højskole

🎵 (kort ▶ 31 📍)

En foredragssal malet i orange. Sådan må det naturligvis være, når man kalder sig Roskilde Festival Højskole og bygger på værdierne fra selvsamme festival. Men selvom idéen om en højskole, der foku-

serer på kreativt lederskab, humanitet og fællesskab synes oplagt, var projektet mere end ti år undervejs. En gruppe dedikerede lærere holdt fanen højt, og Roskilde Kommune sendte sammen med Realdania og A.P. Møller Fonden i 2014 højskolen økonomisk i mål. I 2019 blev den indviet. Med fag inden for medier, musik, kommunikation og ledelse. Og på et værdimæssigt grundlag af festivalinitiativ, samfundsen engagement og af højskolebevægelsens mere end 175 år gamle tradition.

Roskilde Festival Højskole er en del af den kreative bydel Musicon, der også rummer spisesteder, boliger, virksomheder og kulturinstitutioner som musikmuseet Ragnarock, og højskolen er således en del af en strategisk plan for bydelsudviklingen. Selvom byggeriet ser legende let ud, er det en kompliceret affære, der tager udgangspunkt i en produktionshal af beton, der var på stedet i forvejen. Arkitektfirmaet COBE fra København står sammen med MVRDV fra Holland bag byggeriet. Tidligere var det en stor hal. Nu er der sat eller hængt 16 store boksførmede rum op i hver sin farve. Boksene har hver sin funktion som værksteder, musikstudier, dansehal eller tribune. Og det er her, at fremtidens guitarister, elektroniske sangskrivere, producere og filmdokumentarister vil skabe sig i ordets bedste betydning.

Havsteensvej 11, 4000 Roskilde. ☒ rofh.dk.

Ledreborg Slotshave

🎵 🎸 (kort ▶ 31 📍)

Mest kendt er slottet for sine koncerter, Ledreborg Slotskoncerter med DR's Symfoniorkester og tv-transmission. KulturDanmark rykker ud med picnickurve under koncerterne, hvor det kun er folk med koncertbilletter, der kan nyde parken, som ellers er åben for alle. I 2007 stod den genskabte og fornyede barokhave færdig – med støtte fra Realdania og en plan fra Schønherr Landskab. Det er hele slotsparkens midterakse, der har fået fremhævet sit barokspor, ligesom sandstensfigurer, springvand og spejldam er blevet restaureret. Alt sammen efter principper, der er gået efter det

JERNBANELANDET

Frem til bilismens fremkomst i 1960'erne blev Danmark forbundet med spor. Som et tandsæt, der får bøjle, var mange strækninger nu med skinner. Så mange, at Danmark ind til sidst i 1950'erne var et af de lande i verden, der kunne prale af det mest højtbelagte jernbanenet. Den første jernbane blev anlagt mellem Roskilde og København af aktieselskabet Sjællandske Jernbaneselskab omkring 1847. I 1918 var privatbanenettet læn- gere end det statsejede, og i 1931 nåede togstrækningerne i Danmark deres histo- riske maks. Efter Første Verdenskrig brød privatbilismen mere og mere igennem, og man stoppede mere eller mindre med at anlægge togskin- ner. Bag mange af Dan- marks stationsbygninger står arkitekten Heinrich Wenck. Han kom til DSB i 1894, blev overarkitekt og tegnede mere end 300 stationer, deriblandt Københavns Hovedbanegård, kystbanestationerne i Nordsjælland samt Esbjerg og Holstebro Stationer.

Kilde: *Det vidste du ikke om Danmark*, Rasmus Dahlberg og Mai-Britt Schultz, Gyldendal, 2017.

mest robuste, økonomisk bæredygtige og – til havemandens glæde – det lettest mulige at pleje.

Ledreborg Allé 2D, Lejre. © Alle dage hele året 11-16. ☰ 25 kr. (lægges i ærlighedsboksen ved indgangen). 📞 ledreborg.dk.

NORDVESTSJÆLLAND

Et laboratorie til udforskning af hulebyggeri (▷ 45), et vandtårn, der blev til vin- tårn (▷ 44), udstillingsrum og café, og en fiskeriauktionshal ved Odden Havneby, der bliver til eventhus (▷ 43). Det er nogle af de projekter, der præger Nordvestsjæl- land, hvor også landskabet i sig selv er en attraktion. Tag bare Odsherred, der med det internationale begreb, under beskyttelse af UNESCO, GeoPark (▷ 42) har skabt en ny "gammel" fortælling og gjort den til et aktiv og en vandrerute, der griber om sig.

Orøstrand Tower

☰ (kort ▷ 31 ²⁵)

Inderst i Issefjorden ligger Orø, og her kan man klatre i det gamle og udtjente vand- tårn. En oplagt idé? Ja, mon ikke. Det slidte vandtårn er omdannet til et klat- retårn og legemiljø, tegnet af arkitekter fra BIG, til de anbragte børn, der holder til på Orøstrand Skole og Behandlings- hjem. Tårnet kan bruges både i under- visningen og i fritiden – ligesom de flere tusinde turister, der besøger stedets dy- repark og naturcamping hvert år, vil få glæde af en stejl udfordring. Det var pro- tektor for Orøstrand skuespiller Nikolaj Coster-Waldau, der tog det første initiativ til Orøstrand Tower, der er støttet gennem kampagnen Underværker (▷ 62). Håbet er, at besøgende og stedets børn vil have en øget social kontakt, til gavn for sig selv og for samfundet.

Stænget 6, Orø.

Odsherred Teater

☰ 🌟 (kort ▷ 31 ²⁶)

Nykøbing Sjælland er sommerhusland ved Isefjordens nordvestlige del, og byen en slentreby. Butikslivet leves primært i hovedgaden, der er lavet om til gågade, men her – som i mange andre mindre byer – har butikkerne især uden for sommer- hussæsonen måttet kæmpe for at holde skindet på næsen. Derfor samler byen sit bedste skyts og satser på, at det teater, der rykkede til gågaden i 2016, sætter gang i gaden. Odsherred Teater havde indtil da haft til huse i det gamle sinds- sygehospital i Annebergparken et stykke uden for byen, og den afstand har haft en reel betydning for borgernes teatertrang. Odsherred Kommune købte i 2015 den tidligere Irma-forretning på Algade 36 i Nykøbing. Den fungerer som café og an- komstområde i forbindelse med den nye teatersal med plads til 350 publikummer, der åbnede i september 2021. Teatret med den nye teatersal er tænkt som en stjerne i et større ensemble; det skal fungere som et socialt og kulturelt omdrejningspunkt i en bymidte, der allerede gennemgår en fornyelse, og det skal bakke op om Ny- købing Sjælland som hovedbyen i Ods- herred. På samme måde som Vendsyssel

Teater (▷ 154) er en katalysator for udviklingen i Hjørring og omegn. Kulturbygninger kan mere end at være rum for kulturen. De kan, når det lykkes, skabe liv og lokal stolthed.

Algade 36, Nykøbing Sjælland. ☒ odsherred-teater.dk.

Havnehallen Sjællands Odde

☞ 🚶 (kort ▷ 30 📍)

Få ting er så livlige som en fiskeauktionshal i aktion. I den lille by Odden Havneby er det gamle fiskeriauktionshus nu rammen om andre former for liv og havneliv. Såsom Makrel Festival, dykkertræf og Odden sætter sejl – en traditionsrig havnefest med sælsafari og præcisionssejlsads fra havnens fartøjer. Odden Havneby er en by, hvis gader alle løber i havet. Havnen er det naturlige samlingspunkt for byens knap 650 indbyggere og for et rigt foreningsliv. Begge dele er indlejret i havnehallen. En eventhal, hvor byens borgere kan bidrage med idéer til udstillinger og koncerter. Arkitekterne Schou Birkendorf står bag havnehallen, som har fået bedre oven- og sidelys, mobile sidetrapper, udstillingsvæg og rumopdelere, så den kan tilpasses alle former for havneliv. Realdania har støttet etableringen af eventhallen fra 2016, fordi den forstærker feriebyens potentiale og understøtter en overordnet

udviklingsplan for havnebyen. Den fastholder havnen som et besøgsål også i fremtiden, og samtidig styrker den byens mulighed for fælles oplevelser og lyst til at arrangere dette og hint. Og helt nedlagt er havnen jo ikke; skulle man have lyst til frisk fisk, findes der en fiskeforretning med tilhørende restaurant direkte på havnen.

Vestre Havnevej 42, Sjællands Odde.

Højderygsti Geopark Odsherred

☞ 🚶 (kort ▷ 30 📍)

Odsherred er et område, der rører på sig. Med det særlige istidslandskab, forfatter-skoler for unge, Odsherred Teater (▷ 42), fødevarerproduktionen fra de mange lokale producenter og stigende sommerhusturisme. Siden 2014 har Odsherred også været geopark – en betegnelse, der bedst kan sammenlignes med en naturpark, og et udviklingsprojekt, der dækker hele kommunens areal. Rygraden i Geopark Odsherred er Odsherredbuerne, der blev dannet under sidste istid. Netop istidsformationerne kvalificerer Geopark Odsherred til dets medlemskab af det verdensomspændende netværk af geoparker under beskyttelse af UNESCO.

Selve højderygstien går fra Vejrhøj i syd til Klintebjerg i nord. Geopark Odsherred er også et godt eksempel på, hvor-

LAMMEFJORDENS KULTUR-NATUR

Det var isens bevægelser, der skabte landskabet, og Lammefjorden er et stykke udtørret havbund. Et menneskeskabt territorie, der har muliggjort dyrkningen af grøntsager, herunder Lammefjordsgulerødderne. Landvindingen var et stort stykke arbejde. I alt inddæmmede man cirka 60 km² landbrugsjord – sat i værk af lensbaron Georg Frederik Zytphen-Adeler på Dragsholm Slot. Dybest set fordi han gerne ville have mere landbrugsjord under neglene. Inddæmningen blev påbegyndt den 3. april 1873 og tog i alt 70 år. Først skulle der flyttes cirka 1 mio. ton opfyld for at skabe den dæmning, der skulle holde vandet ude, og noget tyder på, at man også dengang kendte til underbudding af store projekter. Udtørringen blev i hvert

fald først tilvejebragt i 1939, hvor pumpestationen blev udbygget. Det viste sig snart, at de mange år under vand havde gjort jorden særlig næringsrig. Det tykke dyndlag på den gamle havbund indeholder næringsstoffer og mineraler, som gør jorden egnet til grøntsagsdyrkning. Selvom man flere steder i dag taler om at genoprette naturen, markedsføres Lammefjordsgulerødder stadig som noget særligt.

Istidslandskabet har også trukket kunstmalerne til sig. Med navne som Karl Bovin, Sigurd Swane og Kaj Ejstrup samledes kunsterkolonien Odsherredsmalerne. Den yngste af landets store kunsterkolonier, der også tæller Skagensmalerne, Fynboerne og Bornholmermalerne.

dan man kan sammentænke flere fortællinger om et sted med et enkelt greb. Fx har Odsherreds Kunstmuseum vandringer i området, hvor museumsgæster kan se de steder, der har inspireret til museets malerier. Skoleforløb, der fortæller om Lammefjordens tørlæggelse, hedder Geokids, og biblioteket er en del af Geopark Festival, hvor borgere og foreninger har udviklet idéer, der kan gavne området. Her kan man komme på alt fra guidede knallertture til vandring i stilhed, og i 2022 afholdes det første Geopark Bjerg Grand Prix – et stort anlagt cykelløb i højderne.

Højderygstien strækker sig over 40 km over højderyggen på de tre Odsherredbuer fra Dragsholm Slot i syd til Lumsås i nord. Den første etape, som er etableret, er 7 km lang og går fra shelterpladsen i Veddinge Bakker over bronzealderhøjene Esterhøj og Maglehøj til Dutterhøje. Selvom Danmark er et fladt land, så gør man klogt i at bemærke stednavnene; de hedder ikke ”høj” og ”bakker” for ingenting. Realdania har støttet etableringen af højderygstien som en del af kampagnen Stedet Tæller (▷ 108), og som et led i projektet er appen *Geopark Odsherred* blevet til. Her kan man nyde udsigten fra Vejrhøj i en rekonstrueret 3D-udgave i fire forskellige tidsnedslag

ALLETIDERS PARCELHUS

Når man taler om det byggede miljø, er det svært ikke at tænke på danskernes fortrukne boligform, parcelhuset. Mere end halvdelen af danskerne bor i parcelhuse, der dermed fortæller en stor del af de sidste 100 års kulturhistorie.

Med industrialiseringen fulgte parcelhusene, der i en ensartet form gjorde familiehuse opnåeligt for mange danske familier. I alt lever omkring 43 % af danskerne i parcelhuse. Industrialiseringens betydning for samfundsstrukturer og boligforhold modsvares måske kun af den urbanisering, der finder sted i disse år. Selvsamme bevægelse fra land til by vil uundgåeligt være en udfordring for parcelhusformen.

gennem 25.000 år. Appen kan hentes i App Store og via Google Play.

Shelterplads: Veddinge Bakker. ☑ Veddingevej 41A, Fårevejle.

GeoKids: Veddingevej 41A, Fårevejle. ☒ Gratis. ☒ geoparkodsherred.dk.

Skamstrup Mølle

☒ (kort ▷ 30 ²⁹)

Mellem Holbæk og Kalundborg ligger en hollandsk kornmølle, der i 1959 malede mel for sidste gang. I 1992 tog en gruppe under Skamstrup Landsbyforening initiativ til at danne et møllelav og sætte møllen fra 1872 i stand. Nu er møllen aktiv igen. Her renser, maler og sigter de omkring 150 medlemmer mel til forbrug, og møllen fungerer som en arbejdende turistattraktion. Realdania har bidraget til omlægning af vejen til møllen, der med tiden var kørt skæv og hullet.

Skamstrupvej 29B, Mørkøv.

Stub Vintårn

☒ ☑ ☒ (kort ▷ 30 ³⁰)

I dette gamle vandtårn bliver vand virkelig til vin, for det over 100 år gamle vandtårn er i 2020 ombygget med vinbar og butik. Restaureringen har været nænsom mod de 25 centimeter tykke mure, og en rustik egetræsdør er sat i som indgang. I tårnet kan man høre stedets historie i charmerende og unikke omgivelser, købe vine, få smagsprøver og se langt ud over Skambæk Skanser, Kalundborg Fjord, Kirkebugten og Storebælt. Stiller det ikke ens udlængsel, kan man sætte sig på vintønde-møblerne udenfor.

Skambækvej 14, Kalundborg. © Sommerhalvåret lø. 14-17 eller efter aftale. ☒ stubwines.com.

MIDT- OG SYDSJÆLLAND

Midtsjælland er gammelt landbrugsområde med søer og skove og med sletter fra en tidligere issø mod syd og allersydligst den fredede Holmegård Mose. Her virkede en hel by i byen på Holmegaard Værk (▷ 48), der gik konkurs i 2008. Et kreativt og jobskabende museum med åbne værksteder og studieboliger har sat gang i ovnene igen.

Sorø Ting-, Råd- og Arresthus

⌘ (kort ▶ 31 📍)

Det er ikke mange tage i Danmark, der tillader sig at være tofarvede. Men på Sorø gamle rådhus løber grøn-rosa skifer i horisontale bånd som kronen på værket af halvandet års restaureringsarbejde. Realdania By & Byg købte Sorø Rådhus i 2010 for at bevare de arkitektoniske værdier i Tvedes gamle hus, og huset fremstår i dag i al væsentlighed, som da det stod færdigt i 1881. Inklusive de røde teglsten med markante furer imellem, de gotiske spidsbuer i vinduerne og det imponante trærum, der er malet i de oprindelige farver, ligesom de gamle lamper er fundet frem og bringer lys og liv i huset. Indvendigt var stueetagen forbeholdt arrestforvareren, mens første sal havde offentlige funktioner med byrådssal, retssal og dommerkantor og blev udsmykket med høje træpaneler og malerdetaljer. I huset ved siden af ligger den gamle arrest fra 1871, der fungerede indtil 1960'erne. Det fredede ting-, råd- og arresthus ligger centralt i Sorø og var egentlig en erstatning for det tidligere rådhus fra 1844, der nedbrændte i 1879. Rådhuset er med sin form og sine farver et eksempel på et historicistisk råd-

husbyggeri i provinsen, der helt i tidens ånd var opført som et hus med mange funktioner. Det har det også nu, hvor Sorø Kommune bruger første sal til møder og kontor, og hvor der indimellem afholdes viselser og koncerter i byrådssalen. Torvet 2, Sorø.

husbyggeri i provinsen, der helt i tidens ånd var opført som et hus med mange funktioner. Det har det også nu, hvor Sorø Kommune bruger første sal til møder og kontor, og hvor der indimellem afholdes viselser og koncerter i byrådssalen.

Torvet 2, Sorø.

Hulebygger-laboratoriet

⌘ 📍 (kort ▶ 31 📍)

Som en del af Realdanias kampagne Underværker (▶ 62) er en lejrskole tæt ved Tystrup-Bavelses Søerne blevet renoveret og omdannet til et laboratorie for hulebyggeri. Hvordan ser den perfekte hule ud? Børn og deres familier eksperimenterer med egne visioner og praktisk hånddelag, når det gælder om at tegne, save, hamre, bygge og kort sagt kreere en dejlig og hyggelig hule i det fri. En ting er sikkert; man skal både bruge hjernen og hænderne.

Laboratoriet drives af Dansk Hulebyg, kendt fra DR Ramasjangs tv-serie af samme navn, og holder til i syv hektar natur med mose, bakke og sø. Det er muligt at

FENSMARK OG DE GRØNNE FLASKER

Holmegaard Værk er historien om et glasværk, der i 1825 begyndte at producere grønne flasker i Danmark. I stedet for i Norge, som indtil 1814 havde eneret på fremstilling af glas til Danmark. 80.000 flasker blev det til. Men enkegrevinde Johanne Henriette Valentine Danneskiold-Samsøe ønskede, at man også fremstillede nogle finere drikkeglas, og ti år senere var produktion af karaffer og vinglas oppe at køre. Utroligt nok, i forhold til hvor mange Holmegaard-glas der står i de danske hjem, gik glasværket konkurs i 2008. 60.000 kilo smeltet glas størknede i gabet på en glasovn, og fabrikshallerne blev efterladt, som de var. Holmegaard Værk har fået de historiske industribygninger til at leve igen.

booke sig ind på familie-workshop inklusive frokost.

Skælskørvej 48, Sorø. ☒ hulebyg.dk.

Holmegaard Værk

☞ (kort > 31 ☞)

Danmark har fået sit eget centrum for glaskunst. Med levende værksteder, spisesteder samt Nordens største glassamling. Her kan børn og voksne opleve moderne museumsformidling med animation og lysinstallation og selv prøve kræfter med det næsten utæmmelige materiale: glas. Man kan skabe sit eget unika-smykke, lytte til podcasts om dem, der skabte noget af dansk designtradition, arbejde med ler og meget mere. Holmegaard Værk puster liv i Danmarks eneste bevarede glasværk. Værket blev grundlagt af enkegrevinde Johanne Henriette Valentine Danneskiold-Samsøe, og beliggenheden blev udnyttet til fulde. Gravning efter tørven i mosen, der blev brugt som brændsel under smelteovnene, tog til, og omkring glasværket voksede en by. Der blev bygget boliger til de ansatte samt købmandsbutik, kro,

◀ I Hulebygger-laboratoriet (> 45) kan børn og deres voksne sammen bygge, designe og konstruere huler på 7 hektar naturgrund.

kapel og skole. Sådan kunne medarbejderne få noget at bo i nær arbejdspladsen på trods af glasværkets lidt upraktiske placering i mosen. Til gengæld skulle medarbejderne stå til rådighed kl. 9-18. Ovnene blev slukket i 2008, hvor glasværket gik konkurs. Men et samarbejde mellem Museum Sydøstdanmark og Næstved Kommune og støtte fra Realdania, Knud Højgaard's Fond m.fl. har muliggjort projektet, som viser nye veje for et gammelt industriområde, der udgør et fint bevaret kulturmiljø.

Holmegaard er et af flere glasværker i Europa, der har måttet lukke, så det nye Holmegaard Værk indgår i europæiske netværk, der søger nye veje for glaskunstværket i fremtiden. Og ja, Holmegaard-glas er rigt repræsenteret, ligesom samlingen af Kähler-keramik har en central placering. Genrejsningen af glasværket har været et omfattende projekt. Hele området med den gamle fabrik, tørvehaller og arbejderboliger fra 1820'erne samt området ned mod mosen er en del af Holmegaard Værk.

Glasværksvej, Fensmark. ☒ Voksne 150 kr., børn u. 18 gratis. ☒ <https://www.naestved-museum.dk/da/node/11/holmegaard-vaerk>.

Herskabsstalden på Rønnebæksholm Gods

☞ ☞ ☞ (kort > 31 ☞)

Grundtvig boede på Rønnebæksholm i 1851-1854, og hans tanker om oplysning, ånd og fællesskab bærer stedet videre med foredrag, kunstneriske værksteder og folkelige traditioner. Bl.a. fejrer man Grundtvigs fødselsdag i parken hvert år i september. Her ligger også Grundtvigs digterpavillon, Venligheden, som hans kone, Marie, lod bygge til ham i 1854. I øvrigt hende, Grundtvig skrev sangen *Hvad er det min Marie* til. Desværre døde Marie allerede i 1854 efter en fødsel, og der blev ikke rigtig skrevet poesi i pavillonen, som står endnu. I 2010 støttede Realdania en istandsættelse af herskabsstalden på Rønnebæksholm Gods. En herskabsstald var ikke til de fine kaffeselskaber, men derimod indrettet til de fine ride- og køreheste. Et slags firestjernet hotel for trækdyr. Med istandsættelsen har Rønnebæksholm

Kunst- og Kulturcenter fået flere lyse lokaler at råde over til koncerter, foredrag, møder og meget andet. Og samtidig har den bevaringsværdige bygning fået lov at bevare sine stærkeste kendetegn: I den midterste del af stalden hænger stadig spiltov over brostensbelægning.

Rønnebæksholm 1, Næstved. © To.-sø. 12-17.

☰ 70 kr. Børn u. 18 år gratis. ☒ roennebaeksholm.dk.

Gisselfeld Paradehus

☰ ☰ ☰ (kort ▶ 31 ☰)

Den røde renæssanceborg mellem Haslev og Næstved er i sig selv imponerende, og haven i kupereret sølandskab tager sig mindst lige så godt ud på en sommerdag. Nær indgangen til haven ligger Orangeriet med sorte rammer og aflange glasvinduer. Fyldt med pelargonier og eksotiske planter og et oplagt søndagsudflugtsmål for havefolket. Orangeriet er tegnet af arkitekt Herholdt og opført i 1876. Glasfacader og Orangeriets glastag blev renoveret tilbage i 2004. Realdania indgik i projektet for at sikre bygningen og dens kulturarv et videre liv. Samtidig var forbedringerne, bl.a. med nye toiletter og nyt indgangsparti til den botaniske oase, en del af en større strategi om at tiltrække besøgende til Gisselfeld Kloster. Så Orangeriet kan agere væksthuse, helt som det var tiltænkt fra starten. I Orangeriet findes et lille tehus kaldet Nattergalen efter inspiration fra H.C. Andersens eventyr af samme navn. Det var ellers i Gisselfeld Kloster, at eventyrdigteren fandt inspiration til historien om *Den grimme Ælling*. Gisselfeldvej 12A, Haslev. © Sæsonafhængigt. ☰ 60 kr. Børn 5 - 12 år 25 kr. Børn u. 5 år gratis. ☒ gisselfeld-kloster.dk.

GeoMuseum Faxe og Faxe Vandrerhjem

☰ ☰ ☰ ☰ (kort ▶ 31 ☰)

I Faxe Kalkbrud graver man stadig efter kalk, sådan som man har gjort det i de sidste 900 år. De mange kalkudvindinger har skabt et gigantisk hul i jorden, og det er en fascinerende oplevelse at stå på kanten af alt det hvide og forestille sig, at her engang har været hav. I havet voksede hajer og krokodiller rundt, og der voksede

et stort koralrev – lige der, hvor Faxe ligger i dag. På kanten af kalkbruddet er der skabt et museum, der formidler kalkbruddets og mineralets kulturhistorie. Museets hvidpudsede beton er en hilsen til alt det hvide mineral dernede. Selve bygningen balancerer på kanten af kalkbruddet og skræner med store glaspartier ud over det dramatiske landskab. Realdania finansierede arkitektkonkurrencen, der sikrede, at GeoMuseum Faxe blev skabt i en forsvarelig sammenhæng med kalkbruddet.

På hundrede meter derfra ligger Faxe Vandrerhjem, hvor man kan sove ganske tæt på de 60 mio. år gamle kalkaflejringer i Faxe Kalkbrud. Vandrerhjemmet er også arbejdsplads for mennesker med fysiske og psykiske handicaps, og Realdania har støttet både vandrerhjemmet og det tilknyttede læringsmiljø.

GeoMuseum Faxe: Østervej 2B, Faxe. © Feb.-okt. se ☒. ☰ 95 kr. Børn 6-17 år 30 kr. ☒ oesm.dk/geomuseum-faxe.

Danhostel Faxe Vandrerhjem: Østervej 4, Faxe. ☒ danhostelfaxe.dk.

Store Heddinge Ting-, Råd- og Arresthus

☰ (kort ▶ 31 ☰)

Kochs Tinghus i Store Heddinge er et skoleeksempel på de mange rådhus, der blev opført over hele kongeriget i løbet af 1800-tallet. Bygningen, der er tegnet af kgl. bygningsinspektør Jørgen Hansen Koch, indgår i Realdania By & Bygs samling af bevaringsværdige bygninger og blev opført, da generalprokurør Ørsted på en gennemrejse så det gamle rådhus og udstedte dommen: "For småt, duer ikke!"

I stedet lod han det nye rådhus opføre i gule sten, og i dag er de historiske bygningers indre gjort klar til nutidig, moderne og højteknologisk konferencebrug. I husets store sal, retssalen, kan man fx lave teateropsætninger, og i mediaværkstedet er det muligt at holde videokonference. Algade 8, Store Heddinge. ☒ tinghuset.org.

Vordingborg Rådhus og Slotstov

☰ (kort ▶ 31 ☰)

En rådhusrestauration blev den dråbe, der skabte ringe i vandet for Vordingborg by. Her har en restaurering af Kornerups

rådhus vist sig at være første forskønnende skridt i retning af en forbedret bymidte. Realdania By & Byg købte det fredede rådhus i 2009. Herefter fulgte en omfattende restaurering af det 170 år gamle rådhus samt opførelsen af en ny og delvist nedgravet fløj med et åbent byrum i form af en tagterrasse ovenpå. Begge bygninger er i dag udlejet til Vordingborg Kommune og Danmarks Borgcenter, der bruger stedet til bl.a. møderum, turistkontor, museumsbutik og arbejdspladser for forskning og skoletjeneste. Efter restaureringen af rådhuset har også slotstorvet fået en forskønnende tur. Slotstorvet ligger på ruinerne af den gamle kongeborg, og her har man i samarbejde med Realdania gjort de historiske spor synlige i form af vanddyser, der får vandet til at løbe i den oprindelige voldgravs linje. Det lille, fredede sprøjtehus er indrettet som café.

Aarsleffsgade 14, Vordingborg.

VESTSJÆLLAND

Mellem Kalundborg og Korsør ligger en række købstæder og seværdige kulturattraktioner såsom Borreby Gods og et internationalt center for keramik – knopskudt af en æbleplantage i Skælskør. Begge eksempler på, hvordan Realdania støtter arbejdet med at ikklæde fortidens strunke gemakker en meningsfuld, moderne funktion.

Guldagergaard

☞ (kort ▶ 30 📍)

Det kan godt gøre én grundglad at vide, at der findes et internationalt center for keramik i Skælskør, kaldet Internationalt Keramisk Forsknings- og Videncenter. Netværk, symposium, forskning, workshops og kunstnere, der kommer og bor der i en periode. Som led i en renovering fik stedet sit eget galleri og et sted løbende at vise frugten af de kunstneriske anstrengelser frem. Galleriet har navnet Æblehaven, og udstillingerne spreder sig ofte ud i den omkringliggende smukke have med keramiske skulpturer og legeplads.

Navnet Æblehaven trækker tråde til stifteren af hovedhuset, frugtavlere Kre-

sten Troelsen. Han kom fra Jylland, bragte frugttræer, tulipaner og planter til haven fra udlandet, og han og hans familie boede i hovedbygningen og etablerede en æbleplantage. Huset nåede dog at stå tomt i syv år, inden kunstnergruppen Clay Today faldt for huset og omdannede det til en kunstnerkoloni. Som oftest bor der 12 keramikere ad gangen, som arbejder i stedets store, fælles værksted. Her kan man virkelig tale om stedets ånd, idet frugttræerne står endnu. Og selvom ovnene i de nyoprettede værksteder er moderne, bygger man kun nænsomt oven på den smukke frugtgård, som Kresten Troelsen skabte, og som anerkendte internationale keramikere hvert år krydsbefrugter med deres samtidskeramik. Realdania støttede i 2012 en renovering af første sal i staldbygningen, så der kunne blive tidssvarende rum til forskning, printlaboratorium og 3D-værksted. Samtidig blev to trappeopgange opført i huset i sten brændt i Guldagergaards egne brændefyrede ovne – et vartegn for stedet i Skælskør.

Heilmannsvej 31A, Skælskør. © Skulpturparken er åben hver dag. Se mere på ceramic.dk for aktuelle udstillinger.

Borreby Gods

☞ 📍 (kort ▶ 30 📍)

Egnsteater finder man i mange egne af landet, men hvad med herreborgsteater? Det findes kun på Borreby Gods syd for Skælskør. Hovedbygningen i røde teglsten og med sadeltag blev opført af kansler Johan Friis i 1556, og godsejeren Joachim Castenschiold har brugt sin baggrund som skuespiller i Hollywood til at få landbrugsgods og scenekunst til at gå op i en herskabelig enhed. Borreby Gods af i dag er derfor en borg, der iscenesætter sig selv; med eksklusive godsejerledede rundvisninger, en fejring af hvedens høst i slutningen af august, forestillinger som *Linde på Bjerget* med Sofie Linde og Rasmus Bjerg og en "rædselsvandring" i skolernes efterårsferie, hvor man kan møde Borrebys spøgelse – hvis man tør. Realdania har som en del af kampagnen Fremtidens Herregård (▶ 153) ydet bistand til opsætning af en scene i laden på Borreby Gods, en opsætning så fleksibel, at teaterladen kan

omdannes fra publikumstribune til åben konferencesal på få timer.

Borrebymvej 41, Skælskør. ☎ borrebygods.dk.
Billetter på ☎ borrebyteater.dk.

Kystbatteriet

⌘ (kort ▷ 30 ⌚)

Det var Christian 6., der lod Stignæs Batteri opføre som et af mange i hele landet, efter at englænderne havde bombet København i 1807. På Stignæs Batteri stod fire kanoner, som kunne skyde over 3 km. Kanonerne var dog kun i anvendelse få gange, hvor danskerne angreb handelsskibe, der sejlede forbi. Som en informationsmedarbejder ved Stignæs Batteri har udtalt, så var det noget nær en dansk udgave af filmen *Pirates of the Caribbean* med Johnny Depp. Batteriet ligger smukt ved Agersø Sund og Ørnehoved Skov, og som besøgende kan man selv opleve historien om Englandskrigene ved hjælp af QR-koder på turen rundt i området. Genrejsningen af Stignæs Kystbatteri som en kanon turistattraktion kunne fejre sin indvielse i juni 2019 inklusive nye 1807-uniformer med sabel og fjer i hatten. Batteriet er åbent døgnet rundt, og på udvalgte dage skydes kanonerne af. Stignæs Færgenhavn, Stignæs Landevej 600, Skælskør. ☎ kystbatteriet.dk.

Musholm Ferie-, Sport- og Konferencenter

⌘ (kort ▷ 30 ⌚)

100 meter fra Musholm Strand nord for Halsskov og med udsigt over Storbælt ligger feriehusene ved Musholm Ferie-, Sport- og Konferencenter, et yndet feriested for mange af de mere end 10 % af danskerne, der lever med handicap. Fra feriecentret går en handicapvenlig sti ned til stranden – og helt ud i vandet. Realdania bidrog til udbygningen af centret ved Korsør, hvilket bl.a. gav 20, væsentligt forbedrede, ferielejligheder mere samt en ny og ambitiøs multihal, der skal være med til at flytte grænserne for, hvad mennesker med handicap kan.

Både ferielejligheder og multihal er tegnet af AART architects. Det var Slagelse Byråd, der vedtog den lokalplan, der muliggjorde en længe ønsket udvidelse af Muskelsvindfondens feriecenter. En udvidelse, der er støttet af både Arbejdsmarkedets Feriefond, Realdania, A.P. Møller Fonden, Slagelse Kommune og Muskelsvindfonden.

Musholmvej 100, Korsør. ☎ musholm.dk.

På det keramiske center Guldagergaard kan keramikere, designere og billedkunstnere fra hele verden komme på arbejdsophold.

Møn og Lolland-Falster

Danmarks venligste vandrerrute på Møn og et trafikeret torv forvandlet til et roligt og æstetisk samlingspunkt for badebyen Marielyst på Falster.

Det er sammen med flere godser på Lolland og Falster – tilgængelige for alle – nogle af de store lyspunkter på de danske sydhavsøer.

Syd for Sjælland ligger treenigheden Møn, Lolland og Falster. Kun omtrent halvdagen times kørsel fra København og historisk set en trædesten mellem Norden og resten af Europa. Centralt beliggende, hvis man ser det på den måde, og i udkanter, hvis man kun læser statistikker om lavindkomstproblematikker og fraflytning.

På Møn har man set potentialet i mellemrummene, i de pauser, som den vilde kystnatur og manglen på befolkningstæthed tilbyder det fortravlede moderne menneske. På den 175 km lange vandreroute Camønoen (▷ 54) er ni pausebænke sat ind og viser, hvad en fælles lokal indsats samt den rigtige historiefortælling kan udrette af Møn-mirakler.

Naturen har været der hele tiden, men siden Camønoen åbnede i juni 2016, har vandreruten været et regulært trækplaster for øen i Østersøen. I 2007 blev Møn udpeget af UNESCO som Danmarks første biosfæreområde. Et sted i verden, hvor der findes unik natur, og hvor befolkningen har fundet ud af at skabe arbejdspladser i samspil med naturen. Samme venlighed og ø-vilje præger litteraturfestivalen Verdenslitteratur på Møn, hvor et dedikeret publikum over to dage ved Fanefjord Skov dyrker og møder en international forfatter.

På godsrige Lolland med de flade, frugtbare jorde ligger Fuglsang Gods, som i mange år har været et kunstnerisk refugie for danske musikere og komponister

som fx Carl Nielsen. En kreativ tradition og en ånd, der også har forplantet sig til Fuglsang Kunstmuseum (▷ 59) og godsets forpagterbolig, der i 2016 blev omdannet til kultur- og musikhus, inklusive en moderne koncertsal støttet af Realdania.

På Falster ligger et for danskerne kendt feriested, en badeby, der var blevet lidt træt i koderne, og som nu har fået nyt liv ved et enkelt, men effektivt greb: En stor bunke egetræsplanker har skabt et roligt og bilfrit torv, der fører til havet – og øget stolthed for Marielyst (▷ 59).

OVERBLIK

Møn (▷ 52)

Falster (▷ 57)

Lolland (▷ 59)

MØN

Møns Klint skærer i øjnene og trækker lange spor i dit feriemindealbum. Det er den hvide kalk mod den grønne trækant foroven. Det er det turkise hav, der får sit tropiske skær af al kalken fra kridttiden, der også lyser op fra havbunden. I grunden sjovt med alt det lys, for Møn er nærmest blevet verdensberømt for mørke.

Danmarks højeste klint, Møns Klint, er 7 km lang og op til 128 m høj. Vandet under klinten ser turkisblåt ud pga. kalken i havbunden.

I hvert fald har Møn og den lille 5 km² store ø Nyord imponerende nok formået at blive erklæret for Nordens første Dark Sky Community og Dark Sky Park. Det er godt tænkt at udnytte en ressource, som Møn har meget af, nemlig nattemørke, og gøre det til et fokus for turisme at se op på stjernerne. Helt i samme ånd er etableringen af og udviklingen af Camønoen på Møn allerede blevet en stor succes. Her kan man være gæst hos de lokale i stedet for at være turist, og der er naturligvis anlagt et stop på ruten, hvor man kan se stjerner på nattehimlen.

Camønoen

☞ ☞ (kort > 55 Ⓛ)

På Møn har man gjort afstanden til en fordel. I stedet for at fremhæve enkeltaktiviteter og kulturhistoriske attraktioner har man ladet naturen være bindeledet imellem dem og etableret en 175 km vandrerute. En idé, som har vist sig at være værdifuld for området. Som alle vandrefugle vil vide, så når man – ofte før man tror – det punkt, hvor depotterne er ved at være tomte. Der skal vandbenzin på. Det vil sige mad, drikke, hvil – og internetforbindelse. Netop det vil synet af

- 1 Camønoen. 2 Mølleporten i Stege. 3 Ragnhilds Gaard på Nyord. 4 Bogø Mølle. 5 MO.VE. 6 Marielyst Torv. 7 Det gule palæ fra Olsen Banden. 8 Fuglsang Kunstmuseum og forpagterbolig ved Fuglsang Herregaard. 9 Knuthenborg. 10 Lyttesholm Naturcenter. 11 Badebroen i Nakskov. 12 Nakskov 2030.

bænkene, skabt af NORRØN Arkitekter, fortælle fodfolket på ruten på Møn. Samt at proviant og overnatningsmuligheder vil være inden for en kilometers rækkevidde. De runde bænke, der også er angivet på ruteafmærkninger, er blevet logoet for "Danmarks venligste vandrerute" – og et ganske velvalgt ét. Bænken betyder pause, og en tur på Camønoen som sådan indike-

rer "ned i tempo", stilhed og en pause fra hverdagens hektiske gøremål. Det særlige ved Camønoen er, at man i nærheden af hver bænk vil kunne møde lokale ildsjæle og overnatte på de *bed and breakfast*-steder, der melder sig til.

"Jeg har en hytte og bålplads i baghaven," kan de ringe til projektlederen og sige eller tilbyde aktiviteter langs ruten.

Fx kan man på ruten møde William, der bor på Nyord og gerne lærer sine tricks fra sig, når det kommer til at lave sin egen sennep og – meget praktisk – en myggebalsam af lokale urter. Successen har været overvældende. Camønoen trækker mange førstegangsvandrere til, og den stigende naturturisme i coronaårene har kun øget tilgangen. Rådgivere havde ellers spået, at der ville gå ti år, inden Møn ville opleve en tilgang i gående turister på 10.000. Der tog de fejl. I de senere år har det derfor handlet om vedligehold, håndtering af skrald og opdatering af skiltene, der viser vej.

© Alle dage hele året. ☞ Gratis. Book overnatninger, og gå på opdagelse i det digitale vandrekort på www.camoenoen.dk.

Mølleporten i Stege

⌘ (kort ▶ 55 📍)

Mølleporten i Stege på Møn er den ene af landets kun to bevarede middelalderlige byporte. Mølleporten ligger direkte på Steges Byvold, der regnes for at være det bedst bevarede middelalderlige voldanlæg i Danmark. Flere af landets mid-

Camønoens 250.000 skridt går via skov, strand, klinte, bakkeland og flade strækninger på de tre øer Møn, Nyord og Bogø.

delalderbyer har haft byvolde, men de fleste er blevet jævnet, i takt med at byerne voksede. Steges står endnu, fordi man planlagde byen, så der var plads til en udvidelse, der dog aldrig kom. Selve bygningen har ikke været tilgængelig i flere hundrede år. Men efter en gennemgribende istandsættelse fungerer byporten nu som en attraktion i Stege.

Mølleporten er et grundmuret porttårn i fire etager med et stejlt pyramideformet tag. De omgivende færdselsarealer bliver nu trafiksikrede, og der bliver etableret en separat bro over voldgraven til bløde trafikanter. Mølleportprojektet er udviklet i et partnerskab mellem Vordingborg kommune, Møns Museum og Lykke & Nielsen Arkitekter MAA. Man er i gang med den ydre istandsættelse, mens adgangen og oplevelsen af porten indefra forventes afsluttet i 2023.

Storegade 75, Stege.

Ragnhilds Gaard på Nyord

👨👩👧👦 ☞ (kort ▶ 55 📍)

Et vandrehjem, en butik og moderne boliger til udlejning. Ragnhilds Gård er opkaldt efter stedets ejer Ragnhild, der boede på ejendommen i svimlende 99 år indtil sin død i 2017. Herefter blev ejendommen købt af tre familier på Nyord, der

dermed reddede den gamle gård fra nedrivning. Ved renoveringen gælder det ikke om at glatte ud, men derimod om at bevare skævheder, bl.a. i ydervæggen af den cirka 250 år gamle ejendom på den lille ø nord for Møn med omkring 35 indbyggere. Når renoveringen står færdig i 2022, vil de tidligere stalde være forvandlet til et vandrehjem med fire værelser med badeværelser, et fællesrum og en gårdbutik med lokale produkter. Alt sammen med nyt stråtag frem for de gamle eternittage. Mønsterrenoveringen, som også har været værd at nyde undervejs i arbejdet, styrker landsbyens i forvejen stærke fællesskab og unikke kulturmiljø, samtidig med at en helt særlig bygningsarv bevares. Gården har bl.a. fem høje bræddebeklædte gavle og en smuk gårdsplads.

Møllestangsvej 1, Nyord.

Bogø Mølle

☞ (kort ▶ 55 📍)

Bogø Mølle ligger i Bogø By med en stor slået udsigt over Grønsund til Falster og er Bogøs klareste vartegn på grund af placeringen på en bakke højt hævet over byen. Møllen er en hollandsk mølle, som blev opført i 1852, efter at den gamle mølle fra 1696 brændte. Møllen var i brug indtil 1965 og blev året før fredet. Før i tiden har møllen haft stor betydning i lokalsamfundet som samlingssted, når bønderne kørte til mølle, og da den sås vidt omkring i landskabet, brugte man også vingerne til at signalere vigtige begebenheder: dødsfald og barnefødsel fx. Bogø Mølle består af en undermølle i kampesten og mursten og en ottekantet overmølle i træ beklædt med spån. Realdania har støttet restaureringen af den fredede mølle. Den blev overdraget af staten til Møllens Venner i forbindelse med fredningen i 1964, og Møllens Venner renoverede møllen i 1970'erne. I 1985 blev den overdraget til Bogø Møllelaug, hvis bestyrelse har varetaget møllens interesser siden da. De viser museumsmøllen frem, og man kan gå rundt på møllens tre lofter og se de velbevarede sigter, kværne og maskiner samt ikke mindst nyde den fantastiske udsigt. En del af Camønoen hedder Mølleetapen og går mod Bogø Mølle.

Der er etableret et madpakkerum lige ved møllen, og dermed er den et oplagt sted at holde camønopause. Der er julemarked og åbne mølledage, arrangementer i samarbejde med det lokale egnteater Cantabile 2 og meget mere, og hver gang møllen er åben, kan man købe friskmalet mel i flere varianter, sundt og økologisk.

Bogø Hovedgade 36, Bogø By. © Se bogø.eu.

FALSTER

Skandinaviens sydligste punkt findes i Gedser, og Falster har i århundreder været et naturligt trafikknudepunkt mellem det centrale Europa og Skandinavien. Havnebyen Nykøbing og Falster som et hele sætter i dag mere på turisme og gør en dyd ud af cykelruterne, hvoraf mange ender ved det rolige Østersøen. Landskabet er præget af morænebakker og kystskove, og turister kommer nemt til og fra Sjælland via Storstrømsbroen og Farøbroerne. I sommerperioden er der desuden færgeforbindelser fra Stubbekøbing til Bogø og fra Gedser til Rostock i Tyskland. Turismen nyder ikke mindst Marielyst Strand godt af. Den er i flere omgange kåret som landets bedste. Til gengæld trængte badebyen til det løft, Realdania har støttet byen med – i form af et egeplankegulv på torvet.

MO.VE

☞ (kort ▶ 55 📍)

I december 2020 begyndte byggeriet af det længe ventede fælles foreningshus MO.VE, som bliver placeret på Nykøbing FC's boldbaner ved Vesterskoven i Nykøbing F. Siden fodboldklubbens fødsel har man drømt om et fælles foreningshus. Et sted, der bliver langt mere end et klubhus, og et hus, hvor også andre foreninger kan have hjemmehavne. MO.VE, der står for Motion Vesterskoven, bliver et aktiv mødested med grejbank og café. Et sted, man kan tage på vandre- og cykeltur fra, og hvor der er plads til fællesspisninger og kulturaktiviteter. MO.VE får masser af udearealer, der inspirerer til bevægelse, inklusive udebrugere. Opførelsen af huset forventes færdig i sommeren 2022, og derefter anlægges udearealerne med bl.a. kunstgræsbanerne og et aktivitetsbånd,

som løber fra foreningshuset og hen over banerne mod bueskytternes anlæg.

Foreningerne bag MO.VE tæller ud over Nykøbing FC også Guldborgsund-løberne, Aktiv Fritid B.1989 og Svømmeklubben Syd. Desuden støtter Realdania, Guldborgsund Kommune og en række andre fonde og foreninger projektet. Med placeringen af MO.VE ved Vesterskoven træder området igen i karakter som et af byens yndede udflugtsmål. Vesterskoven og Kohaveskov var fra starten af 1900-tallet og frem til slutningen af 1970'erne byens mest yndede udflugtsmål, såvel for den lille tur med madkurven som ved festlige lejligheder. Begge steder var der pavilloner med servering, og i tilknytning til Vesterskoven lå også byens dyreskue- og sportsplads. Efter Anden Verdenskrig, hvor Vesterskovpavillonen var besat af tyskerne, ændrede stedet karakter fra familieudflugtsmål og blev til dansested. Mange nykøbingensere husker stadig Kyllingehuset, der solgte grillkyllinger midt i 1970'erne. I slutningen af 1980'erne indtog byens vandrehjem pavillonen og ombyggede den til det hus, man kender i dag. Dermed mistede Vesterskoven sin tiltrækning for det brede publikum, men stedet rummer stadig mange af de samme kvaliteter som bynært grønt område.

Østre Allé 123, Nykøbing F. ☎ nykobingfc.dk/aktiviteter/projekter/mo-ve.

Marielyst Torv

☞ ✨ ☞ ☞ ☞ ☞ ☞ (kort ▶ 55 📍)

Fra Tivoliagtigt torv med plastikpalmer til et mere naturskønt samlingspunkt. Et sted, som skal tiltrække flere turister til bedre oplevelser, og hvor man som lokal sagtens kan finde på at gå hen for at nyde stemningen. Forskellen er kommet med et stort læs egetræsplanker. Plankerne er lagt som et guld, der samler byen visuelt i Marielyst Torv. Det bliver i den ene ende til en sti og kobler naturligt byen med en af de allerbedste strande, vi har. Et samlende element i et område, hvor der er spredte arkitektoniske udtryk, butikker, sommerhuse og moderne huse iblandt, og hvor trafikken tidligere fyldte – og delte – meget. Idéen med gulvet var at minde om de gamle badehoteller og pensionater,

der hver sommer har huset borgerskabet fra København.

Marielyst er et godt eksempel på et af Realdanias yndlingsværktøjer i arbejdet i yderområderne: en opdyrkning og understøttelse af det helt særlige. Her er det badebyen og stranden, der flere gange er kåret som landets bedste. Alt sammen besluttet på baggrund af en strategisk helhedsplan, som kommunen og en række helt centrale lokale parter har stået bag. Erhvervslivet melder om stigende investeringslyst, og torvet er et mødested for de lokale såvel som de, der kommer udefra. Lyden af Marielyst har også forandret sig, fortæller lokale. Andre bands, bedre service og flere børnefamilier, der lægger flere penge. Det begyndte med et læs egeplanker, men stoltheden og fællesskabet er kommet med de lokale borgere, foreninger og forretningers indsats. Realdania har støttet projektet under kampagnen Stedet Tæller (▶ 108), der finder og dyrker udvalgte steders lokale potentiale. Marielyst Torv, Marielyst.

Det gule palæ fra Olsen Banden

☞ (kort ▶ 55 📍)

Det er i sig selv et rigtigt Egon Olsen-projekt. En flok dedikerede Olsen Bandenfans satte alt ind for at redde det gule palæ fra filmen *Olsen Banden på sporet* (1975). Palæet lå uudnyttet på et gammelt DSB-område i København og stod til nedrivning, fordi et nyt byggeri skulle opføres ved banerne. Men ved ihærdig indsats blev palæet reddet. Det var lidt af et særsyn i trafikken, da det 10 meter høje tårn blev fragtet til havnen og sejlet til Gedser Remise – et jernbanemuseum tæt ved Gedser Station. Der restaurerer man kontrolløstårnet, så det atter kan indtage sin funktion blandt aktive skinner. Realdania har bidraget økonomisk til redningsaktionen som led i kampagnen Underværker (▶ 62), der gør det lettere for frivillige at realisere deres drømme. Flytningen af det 40 ton tunge palæ blev desuden finansieret af bl.a. A.P. Møller Fonden og flere danske og tyske fans af Olsen Banden-filmene.

Stationsvejen 20, Gedser. © To.-sø. 11-16. ☎ 50 kr. Børn t.o.m. 13 år 25 kr. Børn u. 4 år gratis. ☎ gedserremise.dk.

LOLLAND

Lolland er godsrigt land. I alt 45 herregårde har holdt på rigdommen fra den gode jord, her hvor sukkerroerne og sukkerfabrikkerne har forsødet lollikkernes tilværelse. Dog ikke mere, end at Lolland har en af landets laveste gennemsnitlige indkomster. Herregårdene var tidligere små, selvforsynende samfund med arbejdslyde og maskinstøj fra morgen til aften – og polske sæsonarbejdere. En af de største godsbaroner var Christian Ditlev Reventlow, der ejede flere af de store godser og i 1729 var i stand til at oprette grevskabet Christiansborg, også senere kendt som Christianssæde. Et af de godser, Christian Ditlev Reventlow opkøbte, var Lungholm Gods på Sydlolland, der i dag fungerer som et feriecenter tilgængeligt for alle. De smukke lokaler er kørestolsvenlige, og selv varmtvandsbassinet kongekaret kan tilgås med lift, hvis der er behov for det. At finde en rummelig niche kan være en af de veje, man skal gå for at bringe de lolliske herregårde fornuftigt ind i fremtiden. En anden vej har Knuthenborg Gods (▷ 62) vist med safariparken, der ganske har overhalet den romantiske have, god-

I stolene ved det store vindue på Fuglsang Kunstmuseum kan man holde en pause og nyde udsigten over Guldborgsund.

set også råder over, og som Realdania har støttet en genetablering af. Samtidigt arbejder Realdania og Nakskov Kommune på et langsigtet udviklingsprojekt kaldet Nakskov 2030 (▷ 63), der udvikler Nakskov til en levende hovedby på Lolland.

Fuglsang Kunstmuseum og forpagterbolig ved Fuglsang Herregaard

☞ (kort ▷ 55

Midt i alt det grønne ligger en hvid bygning med mere end 200 års dansk kunst på væggene. Fuglsang Kunstmuseum koncentrerer sig om dansk maleri, skulptur og papirkunst som portrætter, træsnit og akvareller cirka 1780-1980 og har i 2023 bl.a. en særudstilling om L.A. Rings skildringer af menneskets forhold til naturen. Her finder man også væsentlige danske kunstnere som Skagensmalerne, Fynboerne (▷ 93) og kunstnerne fra Cobra. Den prisbelønnede museumsbygning er tegnet af Tony Fretton, der også står bag Tietgens Ærgrelse (▷ 15), og ligger naturskønt

ILDSJÆLE GØR UNDERVÆRKER

Hos Realdania er det at samarbejde med frivillige en del af strategien. Det var det ikke til at begynde med, men den filantropiske forening fik mange ansøgninger ind, hvor frivillige var den bærende kraft. Netop de projekter, der var båret af ildsjælenes engagement, viste sig meget ofte at være en succes, og derfor er ildsjæle et potentiale, Realdania i stigende grad har inddraget i arbejdet med at forbedre livskvaliteten i det byggede miljø. Fx i de omkring 40 mølleprojekter rundt om i landet. De frivillige driver ikke bare møllen, de skaber et fællesskab, der hjælper lokalsamfundet. På den måde hjælper de frivillige to gange. Flere er interesserede i at gøre noget lokalt og engagere sig i frivillige fællesskaber der, hvor de bor. Det er en tendens, som bl.a. Frivilligrådet har bemærket, og som

Realdania oplever i praksis. Det er også ofte frivillige, der lægger mærke til udviklingspotentialer lige netop der, hvor de bor, og netop det eftersøger Realdania fortsat i ildsjælekampagnen Underværker. Her støtter man konkrete tiltag, som frivillige ser et potentiale i, som fx at give det gule palæ fra Olsen Banden et nyt liv, at indrette og drive et kulturhus i tårnet på Knippelsbro i København eller at etablere og drive Haggens Musikpub i Tønder (▷ 110). Et andet aspekt ved ildsjælenes indsats er, at det er med til at sikre et projekts levetid. Et godt eksempel på det er Bovbjerg Fyr (▷ 114), hvor folk nærmest står i kø for at være frivillige, og hvor fyrets virke som kulturhus afhænger af det fællesskab, der opstår der, og som kommer andre til gavn. Kilde: underværker.dk.

på det østligste Lolland. Fra udsigtsrummet ser man ud over den lille halvø Skejten, der kan bryste sig af aldrig at have været under plov. I stedet har den i århundreder været græsset af husdyr. Mange kunstnere har set samme sted hen for inspiration, og en del af disse kunstværker vises i museets samling. I nærheden ligger Fuglsang Herregaard, hvor kunstnere og komponister i mere end 100 år har haft et refugie og kreativt værksted, bl.a. Carl Nielsen og Olaf Rude, der er vokset op på det nordøstlige Lolland.

Museumsbyggeriet stod færdigt i 2008. Selve bygningen skryder ikke, men har referencer til den hvide lade, som hørte sig gårdene til. Realdania har støttet, og museet er blevet nomineret til flere arkitektur- og museumspriser, men vigtigst af alt; det bliver flittigt brugt. Og af et bredt publikum. Ikke mindst fordi museet formår at forene en eksperimenterende tilgang med et blik for det stedbundne.

I 2016 gjorde man dette kunstneriske aktiv endnu mere klart. Herregårdens forpagterbolig fra omkring 1860, der ligger ved siden af Fuglsang Kunstmuseum,

◀ **Badebroen i Nakskov (▷ 63) ved Hestehovedet Strand er med sine hele 190 meter Danmarks næstlængste badebro.**

har stået tom siden indvielsen af kunstmuseet, men er nu istandsat for godt 21 mio. kr. KUMUS er navnet på det moderne KUNst-og MUSikhus, der åbnede i 2016, bl.a. med en stor koncertsal i det gamle mejeri. Det er samtidig hjemsted og øvelokale for Storstrøms Ensemble og forlænger dermed den mangeårige tradition for musik på godset. Projektet er blevet til med støtte fra Realdania, Guldborgsund Kommune og Arbejdsgivere i Nykøbing Falsters Fond, mens A.P. Møller Fonden har bidraget med støtte til inventar. Nystedvej 71, Toreby Lolland. © Se   85 kr. Gratis for unge under 26 år. fuglsang-kunstmuseum.dk.

Knuthenborg

  (kort ▷ 54)

Det glider på en romantisk have at have næsehorn, bisoner og elefanter til at rende rundt. Den populære Knuthenborg Safari-park forsøger at skåne træerne, men det stiller særlige krav til plejen af nyplantede træer og til det bevaringsværdige haveanlæg at holde dyr og turister i en herskabelig have. Haven var desuden groet til, da restaureringen gik i gang i 2007. ”Det skal jo nødig blive til Knuthenborg Mark – i stedet for Knuthenborg Park,” sagde Adam Knuth til Danmarks Radio,

da han var på rundtur i den forandrede have. Realdania har støttet restaureringen af haven – herunder fældningen, der genetablerede de lange kig ned gennem haven, som oprindeligt var en del af havens udtryk. Det var Eggert Christopher Knuth, der fik idéen til at anlægge Nord-europas største engelske have, mens en landskabsarkitekt anlagde åerne og fik forskellige eksotiske træer og planter fragtet til Lolland. I 2020 har Realdania støttet renoveringen af det gamle skyttehus Flintehuset, bygget af flintesten, så det nu er en bæredygtig café på Savannen. Her kan man nyde kaffen i Orangeriet eller sidde på terrassen helt tæt på dyrene og få et stykke smørrebrød. Der er kun en dyb grav mellem gæster og dyr – intet hegn.

At Danmarks største herregårdshave mange år senere blev til safaripark og Lollands største turistattraktion, var en tilfældighed. I 1969 fik en dyrehandler lov til at lade en lille flok zebraer, antiloper og strudse bo på stedet. Det tiltrak mange nysgerrige, og Adam Knuth fik idéen til at lave en egentlig safaripark. Den har udviklet sig til en af landets mest besøgte turistattraktioner, og i dag driver godsets ejer desuden landbrug, skovbrug og en havn. Realdania har støttet en renovering af et romantisk havehjørne på 150 hektar samt en udviklingsplan, der sikrer, at de mange safarigæster i fremtiden også vil få oplevelsen af at besøge en historisk have. Knuthenborg Allé, Maribo. © Se [E](#) 230 kr. Børn 3-11 år 140 kr. [knuthenborg.dk](#).

Lyttesholm Naturcenter

 (kort 54)

En uglerede i en skorsten og et webcam, der gør, at du kan følge med i uglernes færden. Det er nogle af tilbuddene i Lyttesholm Naturcenter. Andre er travetur, foredrag, shelters, bookning af naturvejleder og information om naturen ved centret samt et madpakkerum med døgnåbent. Centret er den naturlige indgang til de smukke naturområder Saksfjed Inddæmning, Hyllekrog, Store Klit og Fugleværnsfondens arealer. Det er ildsjæle, der står bag projektet, og via indsatsen Underværker (62) har Realdania støttet udsiftingen af stråtaget på staldbygningen.

Lyttesholmvej 4A, Rødby. © Maj-okt. indtil uge 42 alle dage 11-16. [lyttesholm.dk](#).

Badebroen i Nakskov

   (kort 54)

I 1993 fik Nakskov Danmarks længste badebro, tegnet af arkitekt Philip Rasmussen. Broen var et ikon for den nationale #lollandfalsterlovestorm, der fik stor mediebevågenhed i 2015. Broen holder alle vinterbadere oppe og er et af de mest fotograferede motiver på Lolland-Falster. Hele anlægget har med Realdanias støtte fået et ansigtsløft, og vinterbadere kan snart lune sig i en sauna ude på brohovedet. Hestehovedet, som området hedder, ligger ud til Nakskov Fjord. Et lystanlæg med campingplads, lystbådehavn og familievenlig strand. Der er omklædningshuse på stranden og en sauna. Foreningen Hestehovedets Venner har båret projektet igennem og fået støtte fra Realdanias kampagne Underværker (62).

Hestehovedet Strand, Nakskov.

Nakskov 2030

 (kort 54)

Initiativet Nakskov 2030 er et langsigtet udviklingsprojekt, der har som mål at udvikle Nakskov og sende den gamle købstad og industriby godt ind i fremtiden. Nakskov er Lollands største by og har afgørende betydning for udviklingen af hele øen. I dag er Nakskov inde i en positiv udvikling. Arbejdspladserne i industrien kommer tilbage, og befolkningstallet er stabilt. Men der er stadig behov for at arbejde målrettet med at udvikle Nakskov som levende hovedby på Lolland. Der er tre indsatsområder: Oplevelserne skal ligge tæt side om side, så man som besøgende og borger får en levende by. Bymidstens huse istandsættes med midler fra Nakskov Bymidtefond, og havnen får flere spise- og hænge ud-steder. Ved Hestehovedet og fjorden samles mulighederne for *outdoor*-aktiviteter i en naturpark, og en designet legeplads inspireret af områdets dyreliv er indviet. Her kan man fx lege på en 10 meter lang sæl i træ. Nakskov 2030 er et partnerskab mellem Lolland Kommune, A.P. Møller Fonden og Realdania. Hestehovedet 5, Nakskov.

Bornholm

Klippeøen har kastet sig ind i kampen om at blive landets mest bæredygtige ø, og sammen med den velsmagende regionale fødevarerproduktion ser Bornholm ud til at ride på en bæredygtig bølge.

En lille, sluttet flok sidder på klipperne. Med penslerne fremme og lærreder på lårene. Vandfarver, vandflaske og rygsæk med madpakke lige ved hånden. Motiverne er klippeskåret længere fremme, fuglelivet over og lyset, der gavmildt bader Danmarks solskinsø. Længere oppe ad kysten går en gruppe på urtevandring med en naturvejleder og urte-entusiast fra madkulturhuset i Melsted (▷ 73). ”I kender sikkert goji-bær, en helsekostdille, der tog om sig,” siger han og hiver en grøn urt op af bevoksningen på klippestien. ”Bukketornens røde bær er fuldstændig identiske med de himalayiske goji-bær og findes her i rå mængder.” Historien er symptomatisk for Bornholm. Her er alt, hvad hjerte og mavesæk kan begære. Bornholm er blevet en maddestination, og det kommer belejligt som en dessert efter flere års økonomisk krise i østersøfiskeriets tidligere absolutte centrum. Med et ambitiøst fokus på at ride med på også den grønne bølge rejser øen sig igen, og turisterne elsker den. Flere steder har Realdania støttet udviklingen af det eksisterende, som ved Vang Granitbrud (▷ 69), der har fået liv som et sted for klippeklatrung. Helt i bæredygtighedens ånd bygger de nye idéer ofte på de gamle, som ved Green Solution House (▷ 68), et ambitiøst grønt hotel, der genanvender dele af det gamle hotel Ryttergården i Rønne.

Bornholm har så meget at byde på. Foruden det sprog, der tales. Det er svært ikke at synes godt om klippeøen, der er det tætteste, Danmark kommer på at være

Tenerife, og fortaber man sig fuldstændigt, står man i fare for at blive en ”førd”. En ikke-bornholmer, der bosætter sig på øen. Dem er der mange af en kort uge om sommeren, hvor Allinge forvandles til Folkemøde. Veje bliver spærret af, og overnatningsmulighederne svinder ind, mens priserne stiger. Bornholm er en ø, der rejser sig ved styrken i egen klippegrund.

OVERBLIK

Rønne (▷ 64)

Gudhjem (▷ 73)

Christiansø (▷ 74)

RØNNE

Mennesker er der altid på Store Torv. En madvogn med ”Smag på Bornholm” påtrykt på siderne lokker med fladbrød med røget torsk, asparges og mayonnaise. Caféer med udeservering byder sig til, og der er mange muligheder for at dykke ned i den historie, Bornholm er så rig på. I Bornholms hovedby kan man også se keramikkerne glasere deres brugskunst i de åbne værksteder i Hjorths Fabrik i Krystalgade.

Hjorths Fabrik

☞ ☞ (kort ▷ 66 ①)

Tag forklædet på, sæt dig ved drejbænken, og udfold din indre samtidskerami-

Der er masser af muligheder for udendørsaktiviteter ved Vang Granitbrud (▷ 69) med klatrevæg, vandrestier og mountainbikeruter.

ker. Hjorths Fabrik er et arbejdende keramisk værksted, der har oplevet stigende interesse fra besøgende og lerentusiaster i alle aldre. Stentøj fra de gamle fabrikker i Rønne er stadig i høj kurs, og vender man bunden i vejret på en kop, ser man det karakteristiske logo med en hjort på. Realdania har støttet en udvidelse af den trange plads og en revitalisering af museumsoplevelsen. Herunder er fabrikantboligen i forlængelse af fabrikken renoveret, og de tre stuer bruges nu til at udstille bornholmsk keramik og til kunstnerboliger for keramikere. Keramikfabrikken formidler således en lang tradition for kunsthåndværk på Bornholm og i Rønne. Her er der blevet drejet, brændt og glaseret siden 1859, og som besøgende kan man opleve den bornholmske keramik tilbage til 1700-tallet samt kunsterkeramik fra fire generationer af familien Hjorth.

Krystalgade 5, Rønne. © Ma.-fr. 10-17, lø. 10-14. ☎ 90 kr., børn u. 18 år gratis. Fællesbillet til Bornholms Museum, Hjorths Fabrik, Erichsens Gård og Gaarden 125 kr. 🌐 hjorthsfabrik.dk.

Kulturbroen – Musikhuzet Bornholm

☎ 🌐 (kort ▶ 66 2)

Fra foredrag med Erik Clausen til koncert med Savage Rose. Musikhuzet i Rønne er det brede rytmiske spillested og kulturhus på Bornholm, drevet af musikglade ildsjæle. For at gøre stedet endnu mere attraktivt for tilreisende kunstnere blev der i 2015 skabt langt bedre backstage-forhold og overnatningsmuligheder på loftsetagen af bygningen ved siden af Musikhuzet, Rasch Pakhus. En bro – kulturbroen – fører fra spillehuset til pakhuset, over 100 koncerter afholdes årligt, og nu er der både nye øvelokaler og produktions-

- 1 Hjorths Fabrik. 2 Kulturbroen – Musikhuzet Bornholm. 3 Green Solution House. 4 Hasle Havnebad. 5 Vang Granitbrud. 6 Hammerhavn. 7 Sandvig Strandpromenade. 8 Hammersholm Helleristningsfelt. 9 Folkemødehuset i Allinge. 10 Trampesti ved Klemensker. 11 Trampesti ved Østerlars. 12 Bornholms Kunstmuseum. 13 Melstedgård og Gaarden – Center for bornholmsk madkultur. 14 Svankegården. 15 Møbelfabrikken – Bornholms iværksætterhus i Nexø. 16 Store Tårn.

På Hjorths Fabrik (► 64) produceres stadig støtøj. Der er også en stor samling keramik samt keramikværksted for besøgende.

faciliteter, man kan booke. Som kunstner kan man blive i flere dage, fordybe sig, producere dele af en ny skive og hænge ud på Musikhusets nye, store tagterrasse. Projektet bygger i bogstavelig forstand en længe ønsket bro over gården mellem den historiske købmandsgård Rasch Pakhus fra 1881 og selve Musikhuset, der ligger i en tidligere biograf opført i 1940. Store Torv 6. ☎ musikhuset.dk.

Green Solution House

☎ ☎ ☎ ☎ ☎ (kort ► 66 📍)

Hotellet lidt uden for Rønne er et ambitiøst bæredygtigt hotel. Det er også historien om en arv, der bliver givet videre, om at se frem og om at bygge videre på det allerede eksisterende. Carl E. Mogensen, en bornholmskfødt travkusk og manufakturhandler, fik sidst i 1960'erne en god idé. Der skulle være bad og toilet på hvert hotelværelse og ikke blot fællesfaciliteter som hidtil. Som sagt så gjort, og op gennem årene har Ryttergården levet og åndet som et af Bornholms gode hoteller. I

2008 vedtog Bornholm Regionskommune, at øen i 2025 skal være en CO₂-neutral ø, der udelukkende henter sin energi fra bæredygtige kilder. Initiativet kaldes *Bright Green Island*, og projektmedarbejdere herfra kontaktede hotelkongen i Rønne, som gerne ville være med og donerede 50 mio. kr. til at omdanne Ryttergården til øens og landets første egentlige bæredygtige hotel.

Realdania har sammen med Brdr. E.S.A. Larsens Legat, Bornholms Erhvervsfond, Sparekassen Bornholms Fond, Bornholms Brand a.m.b.a., Nordea Kredit og Miljøstyrelsen støttet etableringen af det bæredygtige hotel, hvis elementer er spektakulære og nytænkende. Altanerne på de genanvendte dele af hotellet har fået solceller som værn i stedet for beton. De producerer 80 % af den energi, en familie bruger på et ophold. Haven er fuld af vilde margueritter, der kun holdes nede af et par får, flygtningecentret driver en urtehave bag solcellerne, og der eksperimenteres med rensning og genanvendelse af spildevand. En kæmpe grøn væg er beklædt med bregner, og overalt er udluftningen så konsekvent, at man, så snart man træder ind ad dørene, mærker, at her kan man trække vejret i et sundt og godt indeklima.

Konferencerummet er lyst og kan rumme op til 350 siddende deltagere. Stolene er lavet af genbrugsflasker. Restauranten GSH serverer lokalt produceret og så vidt muligt økologisk mad. Stierne udenfor er lagt med asfalt fremstillet med vegetabiliske olier og blandet med det glas, der laves så meget af på Bornholm, og som en kunstner donerede til stedet. Endelig et lille drivhus, der er indrettet til beboelse og forskningsforsøg under Oxford University. Forsøgene skal vise, om menneskers livskvalitet forbedres under naturlige lysforhold.

Strandvejen 79. greensolutionhouse.dk.

Hasle Havnebad

     (kort > 66)

Det modne havnefolk holder til ved træborde og bænke ved klubhuset. De unge og børnene tager springet direkte i havet fra havnebroen, der stritter ud i luften som et flyvende tæppe med trappetrin. Hasle Havn var i østersøfiskeriets storhedstid en betydelig fiskerihavn, men siden fiskeriets kollaps i 1980'erne har det ligget stille med det aktive havneliv. Området ved Bornholms tredje største havn blev renoveret i 1988, da man forventede en erhvervmæssig opblomstring, der udeblev. I 2008 blev der med støtte fra Realdania udskrevet en idékonkurrence om, hvad man skulle stille op med de forskellige bornholmske havne, hvor der er store forladte områder. Hasle Havn var en del af konkurrencen, og det blev startskuddet for planerne om at udvikle området. Projekt Hasle Havnebad er blevet til i et samarbejde mellem Realdania og Bornholms Regionskommune. I dag er havnens transformation fra industrihavn til oplevelseshavn komplet med kajakpolo visse dage og en stor sauna i en bygning af træ. Af og til står her et tøndeformet kar, en slags trægyde med isterninger i, stor nok til, at man kan hoppe i. Der er ingen undskyldninger. Havnebadet er tegnet af White Arkitekter og har to børnebassiner foruden en trætrappe, der er lige god at slænge sig på, stille op til fællestræning på, hoppe ud fra og opføre udendørs teaterforestillinger på.

Hasle Marina, Hasle.

Vang Granitbrud

 (kort > 66)

Svimlende. Udsigten fra den lille gangbro over åbningen i grundfjeldet er ikke for tøsedrenge. Den rustrøde kunstbro blev skænket Bornholm af kunstneren Peter Bonnén i 2002 og er et passende vartegn for stedet og den forvandling, det har undergået. Førhen brød store maskiner granit, der var endda lagt togskiner, så de store skærver kunne blive transporteret. Bornholm var det eneste sted i Danmark, hvor det var muligt at lave granitindustri, og sten fra granitbruddet i Vang er fx blevet brugt til Storebæltsbroen. Produktionen blev indstillet i 1996, bl.a. på grund af faldende priser. Med projektet Nyt liv i Vang Granitbrud har Realdania bidraget til, at området er et yndet udflugtsmål for både ornitologer, vandrefalke, mountainbike-ryttere, klippeklatrere og folk, der vil gå en tur i industriens og råstoffernes spor. Det nye naturrum åbnede i 2014, og en række vådområder er anlagt for at styrke og beskytte fuglelivet, ligesom det fredede område har fået enkelte mountainbike- og vandreruter. Shelters og rasteplasser gør det let at holde ind og overgive sig til det dramatiske og dramatisk smukke landskab. Med lodrette klippevægge og bygningslevn som et tilgroet førerhus fra en kran. Selve bruddet er delvist oprenset, så det står rent og imponerende, og ved Vang Pier, der var udskibningssted, kan der i dag bades eller luftes hund, eller man kan nyde synet af det hele fra en båd. Ringedalsvej 3, Vang.

Hammerhavn

   (kort > 66)

Hammerhavn, der ligger mellem Hammershus og Hammerknuden, har fået et løft med hjælp fra Realdania. Havnen er sat i stand, og der er opført tre mindre træhuse, herunder livsnerven i en havn: en kombineret kiosk og havnekontor samt et fælleshus for foreninger. Træhusenes særlige spidse og skæve tage gør i deres formsprog honnør til de nærliggende højdedrag – Hammerknuden og Hammershus. Hammerhavns historie er tung, for så vidt som den var udskibningshavn for granit fra granitbrydningen på Hammer-

knuden. Havnen fungerede som sådan fra slutningen af 1800-tallet helt frem til 1971. I dag fortæller en række digitale formidlingsaktiviteter omkring havnen og i fælleshuset den historie. Og de oprindelige granitmoler og granithistoriens spor i landskabet træder nu tydeligt frem. I 2010 blev der sat ekstra spot på graniteventyret og Hammerhavn i et samarbejde mellem Realdania, Bornholms Museum, Bornholms Regionskommune og en række andre parter. Som led i projektet blev der gennemført en indbudt arkitektkonkurrence. Vinderforslaget fra Cubo Arkitekter A/S blev siden bearbejdet i dialog med havnens brugere og interessenter. Hvert år besøger op mod 100.000 turister Hammerhavn, og som led i projektet er der også anlagt nye adgangs- og parkeringsforhold. Ved projektet har ikke bare havnen, men også hele det bornholmske graniteventyr fået en stærkere fortælling. Sænevej 3, Hammerhavn.

Sandvig Strandpromenade

☞ Ⓐ (kort ▶ 66 7)

Det er et så nænsomt greb, at man først ikke bemærker bænken i sig selv, og så effektivt, at man må vende sig om for lige at se på landskabet én gang til. Klipperne ud til Osanbugten, livreddertårnet, campingpladsen bagved og der, længere fremme, en lille café med økologisk is og havtorntoddy med rom. Langs promenaden står bølgede bænke i kø; de følger promenaden, der blev indviet i 2012, på alle dens 160 meter. I den nordlige ende af promenaden ligger nogle boliger opført til granitarbejdere i 1800-tallet. I den sydlige ende munder promenaden ud ved Sandvigs kultur- og medborgerhus med lokalhistorisk arkiv, hvor det bornholmske graniteventyr glimter som den gode historie, den er. Sætter man sig på fortællebænken foran kultur- og medborgerhuset, kan man høre syv forskellige historier om stedet, fx en stenarbejder, der fortæller. Bænken bruges ud over til hvil og udkig til balancegang for børn og også til at stille varer på ved det ugentlige lokale marked. Selve promenaden har givet byen et aktivt uderum og forbundet dens attraktioner på elegant vis, og en træterrasse svæver ud

over landskabet og giver et godt indkig ind over Sandvig. Det hele er blevet til i et partnerskab mellem Realdania og Bornholm Regionskommune og er tegnet af landskabsarkitekterne Kragh & Berglund. Strandpromenaden, Sandvig.

Hammersholm Helleristningsfelt

☞ Ⓐ (kort ▶ 66 8)

På næsten hver eneste klippe på Hammersholm er der helleristninger fra bronzealderen. De blev hugget ind i de mere end 65 klipper for mere end 2.500-3.000 år siden og forestiller bl.a. hestemotiver, skibsmotiver og hjulkors. Med Realdanias støtte er den samlede oplevelse af naturen og fortiden, der taler til én gennem helleristningerne, forbedret. Stedet er behandlet ud fra holdningen, at det ikke er sjovt at finde en firkløver, hvis der er én, der peger på den. Man skal selv gå på opdagelse efter de smukke billedsten. Bornholm, og Nordbornholm især, er velforsynet med disse billedsten, som flere nu får lejlighed til at se helt tæt på eller fra de nyetablerede udsigtsplatforme. Projektet blev indviet i 2016, og det er Realdania, der i samarbejde med Naturstyrelsen og gennem indsatsen Stedet Tæller (▶ 108) har sikret en lettere adgang til fortidens kunstværker.

Moseløkkevej, Allinge.

Folkemødehuset i Allinge

☞ (kort ▶ 66 9)

Som en del af en helhedsplan for Allinge har Realdania støttet omdannelsen af den gamle biblioteksbygning til hovedsæde for Foreningen Folkemødet samt en samlet kystpromenade, der udbygges med plankestier på klippeskærene fra Kæmpestranden til Kongeskærskolens. Den rødmurede bygning med det karakteristiske tårn blev oprindeligt opført som Allinge Tekniske Skole, men siden omdannet til bibliotek. Bygningen ligger i hjertet af Allinge og blev ved åbningen af Folkemødet 2019 til et centralt organisatorisk mødested. Samtidig bevares en central og historisk bygning i Allinge, hvorfra demokratifremmende aktiviteter skal udgå – også på andre end de fire dage i juni, hvor Folkemødet og mødets idé og ånd er særdeles

synlig. Til daglig bor der omkring 1.000 mennesker i den lille by Allinge på Nordbornholm. Under Folkemødet i uge 24 kommer mere end 100.000 mennesker til byen. Med placeringen i Biblioteksbygningen, der er stor og skalerbar, så er man helt i Folkemødets ånd et sted, hvorfra både lokale og nationale demokratifester og -arrangementer udgår – også resten af året. Det er Sparekassen Bornholms Fond og Realdania, der har gjort omdannelsen af huset mulig.

Folkemødehuset. Strandvejen 14, 3770 Allinge.

 folkemoedet.dk.

Trampestier ved Klemensker og Østerlars

 (kort > 66/67

Med trampestierne har man med få midler gjort det mere attraktivt at bo i henholdsvis Klemensker og Østerlars. En flok lokale borgere har simpelthen trampet nogle stier og forsynet skoven og strækninger langs markerne med bedre adgangsforhold siden. Klemensker og Østerlars er som andre byer midt på øen primært boligbyer, hvorfra man pendler til arbejde i de større byer. Trampestier skaber større forbindelse til landskabet og de kulturhistoriske steder, der ligger i området. Begge steder er det borgerne, der

er gået forrest i dialogen med lodsejerne, og flere steder er det borgerne, der både har besluttet, hvor stierne skal gå, og efterfølgende ryddet og trampet dem ned. Kommunen har hjulpet til med at opsætte skilte og pæle, der formidler stierne. Projekterne er gennemført med en stor andel af frivillig arbejdskraft. Med trampestierne er et uudnyttet potentiale omkring Østerlars og nabobyen Klemensker vakt til live. Eksisterende stier og markveje er blevet bygget ud, og nye, enkle trampestier i skoven og langs markerne er anlagt. Realdania har støttet projektet, der også omfatter en grusbeltet sti rundt om Præstemosen i Klemensker. Med en bådebro og en platform er søen blevet en del af ruten og fremstår som en lille bypark. Trampesti ved Klemensker: Sct. Klemensgade 28, Klemensker.

Trampesti ved Østerlars: Åløsevej 26, Gudhjem.

GUDHJEM

Bjergbyen med de stejle gader og flere muligheder for is med flødeboller og soft-ice, end man kan overkomme på en efter-

Der er helleristninger på mange sten i Hammersholm Helleristningsfelt, men der er ikke skiltet – man må selv finde dem i området.

middag, er et velkendt stop på de fleste danskeres øferie. Herfra er der ikke langt til det lille fiskerleje Melsted, hvor landets eneste regionale madkulturhus, Gaarden, byder på kurser i is, vandreture med indbygget urtekendskab og salg af lokalt producerede fødevarer på nabomuseet, det fredede landbrugsmuseum Melstedgård.

Bornholms Kunstmuseum

☞ ☞ nr (kort ▶ 67 12)

Kom sejlene, kom kørende, eller kom cyklende. Hvad end man gør, må man ikke gå glip af Bornholms Kunstmuseum, hvis bygning i sig selv er et poetisk, stedbundet kunstværk. Helligdomskilden, der brød, da man gravede ud til museet, løber som en lille bæk gennem museets indre og ender via en bro i en ønskebrønd af moderne tilsnit. Man står med udsigt over havet og Helligdomsklipperne samt – på den mest oplagte årstid – med en tung duft af hybenrosesommer. Museet var og er en gave til Bornholm. Det var den bornholmske maler Lars Hansen, der i sit testamente fra 1871 efterlod sine malerier samt formue til et kommende museum. Museet blev grundlagt i 1893 og boede de første 100 år sammen med Bornholms historiske museum. Et fællesskab, der skal genoplives i fremtiden.

I 1993 flyttede kunstmuseet til det smukke område ved Helligdomsklipperne. I en moderne bygning tegnet af Fogh og Følner. I 2003 var en udvidelse på omkring 1.300 m² nødvendig. Dermed blev der bedre plads til særudstillinger, til de faste samlinger af bl.a. bornholmermalerne Karl Isakson, Olaf Rude og Oluf Høst og bedre plads i området, hvor man som besøgende først træder ind. Ud over støtten fra Realdania blev der givet bidrag fra bl.a. Sparekassen Bornholm, Augustinus Fonden, A.P. Møller Fonden, Direktør E. Danielsen og hustrus fond, Bornholms Amt og en privat donation. Granit, sandsten, træ og mursten lægger bunden for de nu i alt 4.000 m² i tre tilgængelige niveauer. Ned gennem bygningen, der føles,

Ved Hasle Havnebad kan man nyde udsigten over havnen, se solen gå ned eller tage en svømmetur – både sommer og vinter.

som om den hælder mod naturens eget kunstværk, Helligdomsklippen, er passagen glasoverdækket, og overalt i små og store rum finder man vinduer, der giver et overraskende lys ind og kig ud. Historien om Bornholms Kunstmuseums udvidelse i 2003 gentager sig i disse år. I de kommende år forventes Bornholms Museum, der nu ligger i Rønne, at smelte sammen med Bornholms Kunstmuseum i Rø under den samlede betegnelse Bornholms Museumscenter.

Otto Bruuns Plads 1, Gudhjem. ☉ Se ☐. ☹ 90 kr. Børn u. 18 år gratis. ☐ bornholms-kunstmuseum.dk.

Melstedgård og Gaarden – Center for bornholmsk madkultur

☞ ☞ 10f (kort ▶ 67 13)

En mand i skjorte, vest og gammeldags bukser spænder hestene for på gårdspladsen. Stenene er store og bumpede på pladsen, og den gule gård ligger som en charmerende historisk ramme rundt om. Inde i butikken kan man købe dagens suppe, og det kan betale sig, for man bliver muligvis hængende et stykke tid. På hylder og rustikke træborde er cremen af Bornholmsk fødevarerproduktion lagt frem. Safranpasta, den originale bornholmske sennep, rapsolie, chokolade, øl, te, ja, alt, hvad en gårdbutik i dag bør byde på. Hvor Melstedgård er et landbrugsmuseum, hvor man eksempelvis kan rønke sennep på gammeldags facon, så er madkulturhuset Gaarden et laboratorie, der understøtter fødevarer som et lokalt potentiale for udvikling på Bornholm. Gaarden er det første regionale madkulturhus i Danmark og fungerer som branchehus for eksportorganisationen Gourmet Bornholm. Et mødested for producenter, restauratører og sultne forbrugere. Samtidig driver det skarptskårne, sorte hus et skoletjenesteprojekt, hvor kurser i at lave is fx er i høj kurs. Flere af øens skoler har hjemkundskabstimer eller -forløb ved de moderne arbejdsborde, og ellers er madkulturhusets aktiviteter åbne for gæster i sommersæsonen. Var det fx noget at lære at fermentere rabarber? De produkter, der udvikles på Gaarden i bl.a. rygeovn og udekøkken, sælges på nabomuseet Mel-

stedgård. Realdania har støttet projektet med et regionalt madkulturhus, der løfter et allerede eksisterende og historisk sted, samtidig med at det selv viser nye veje til inspiration for andre turistattraktioner i yderområderne.

Melstedvej 25, Gudhjem. ☉ On.-sø. 10-16. ☒ gaarden.nu.

Svanekegården

☞ ☞ 📍 (kort ▶ 67 📍)

Svanekegården er et sted, man skal besøge for stemningens skyld. Stedet, der slår sig op på at være Østbornholms kulturcenter, ligger i en af Svaneke gamle købmandsgårde fra 1855. Her er intimsce, jazzkoncerter, dukketeater, skriveværksteder, opera, teater, film og et keramikværk-

sted, som internationale samtidskeramikere fra hele Europa frekventerer. Stedet har også tre kunstnerboliger og en legatobolig, som keramikere, der ansøger om at komme på ler-refugie, kan bruge, såvel som forfattere, der vil skrive sig væk fra storbyen. Svanekegården er veldrevet og har været med til at skabe et kulturelt samarbejde i Østersøregionen, og det bornholmske kultursekretariat har til huse her. Allerede efter ti år var rammerne for snævre, og en tilbygning på tegnebræt. Den nye sal, som blev bygget med tilskud fra Realdania, passer smukt ind i det skønne miljø omkring gården.

Skippergade 2, Svaneke. ☉ Udstillingerne er åbne to...-sø. 13-16. ☒ Varierende efter arrangement. ☒ svanekegaarden.dk.

Møbelfabrikken – Bornholms iværksætterhus i Nexø

☞ ☞ (kort ▶ 67 📍)

Der recycles, upcycles og skabes nyt af brugte ting i den gamle produktionshal på 400 m² i Nexø. Den gamle møbelfabrik er med rygstød fra Realdanias kampagne Underværker (▶ 62) til renovering af den stærkt nedslidte produktionshal blevet centrum for et reparationsfællesskab baseret på frivillige kræfter og mange meter sytråd. Som borger kan man sætte kasse-rede ting i genbrugsen, som derefter repareres eller bruges i sy- og træværkstedet af frivillige kræfter, der på den måde er med til at skabe nyt guld ud af genbrug. Her arbejdes konkret med cirkulær økonomi, og som iværksætter, mødearrangør eller keramikere kan man også leje sig ind i Værkstedet på Møbelfabrikken, der i sig selv på den måde har fået nyt liv.

Gl Rønnevej 17A, Nexø. ☉ Ma. og on. 15-20. ☒ møbelfabrikken.dk.

BORNHOLMERMALERNE

Det hele begyndte på Christiansø i sommeren 1911. En flok kunstner venner med Axel Salto som tropfører var på tur og fandt her motiver, arbejdsro og fællesskab, der i årene efter lokkede flere kunstnere til øen. Det er netop motiver – hav og klipper – snarere end kunstrening, der binder bornholmermalerne sammen. Når det så ofte er Oluf Høst, som nævnes, er det, fordi hans indflydelse på en række samtidige var betydelig. Det gælder Niels Lergaard, Jais Nielsen med flere. Oluf Høst ønskede at trænge ind i den bornholmske folkesjæl og skildre landskab og liv, så man følte, man var der selv. Hans forbillede var Van Gogh, og den gård, han købte på øen, blev Høsts mest kendte motiv. Igen og igen malede han Bognemark, et husmandssted i Gudhjem med udsigt over bugten. I kunstnergruppen Linjen stiftet i 1934 smelter Bornholms keramiske historie sammen med kunsthistorien. Vilhelm Bjerke Petersen, Ejler Bille og Henry Heerup mødte hinanden på Kunstindustrimuseets skole, hvor de også traf keramikersøstre Gertrud og Lisbeth Hjorth. Lisbeth blev gift med digteren og maleren Gustaf Munch-Petersen, og Gertrud med grafikerne Sigurd Vasegaard, og snart var en flok unge kunstnere i færd med at manifestere surrealismen på Bornholm.

CHRISTIANSØ

Omtrent 20 km ude i Østersøen ligger Ert-holmene, som øerne Christiansø og Frederiksø og de ubeboede omkringliggende småøer samlet kaldes. Sejler man derud med færgen fra Gudhjem, bliver man, som traditionen foreskriver, sunget ud af havnen. Øerne er underlagt Forsvarsmi-nisteriet, og allerede i 1684 lod Christian

5. bekendtgøre, at han lod bygge et forsvarsværk på Christiansø. Et værk, der var i brug frem til 1855. Store Tårn på Christiansø udgjorde sammen med Lille Tårn på Frederiksværk forsvarsværket. Mens man er på Christiansø, bør man smage Ruth's kryddersild. En produktion holdt oppe af tre personer og med opskrifter, der løber flere generationer tilbage.

Store Tårn

⌘ (kort ▶ 67 16)

Rundt, rå og fredet. Det er umuligt ikke at se Store Tårn, når man anduver Christiansø, men i mange år var det begrænset, hvor mange der gik ind og op i tårnet. Ganske enkelt fordi det store, solide forsvarsværk var i forfald. Det er der lavet om på, nu hvor Store Tårn også er rum for historiske udstillinger, naturudstillinger og kunststillinger. Omgivelserne med de ru mure og det gode lysindfald kalder næsten på det, og et stort glastag, der dækker mellemrummet mellem de to ringmure, sikrer bygningsværket mod vand- og frostskafer. Et stærkt nyt arkitektonisk element på et historisk monument. Netop taget har gennem årene været en blandet succes. Oprindeligt havde

Store Tårn, der udgjorde en del af befæstningen på Christiansø, er i dag sat smukt i stand og byder på skiftende kunststillinger.

Store Tårn tegltag, men det blev erstattet af et jernbliktag i år 1800. I 1840'erne fik tårnet et fladt dæk beklædt med kobber som tag nede bag den øverste murkrans. Selve fæstningen blev nedlagt i 1855, og herefter satte forfaldet ind. I 1879 fjernede man de rådne dæk og det flade tag, og siden har Store Tårn stået ubeskyttet og tagløst hen. En restaurering var på tale i mange år, og i 2017 kunne tårnet tage imod gæster med et nyt, spektakulært glastag. Realdania og Forsvarsministeriet stod bag arkitekt Mette Meegaard Niensens projekt. Augustinus Fonden og Forsvarsministeriet har været medfinansierende på restaureringen, og dermed er en historisk bygning, der modstod englændernes bombardement i 1808, bevaret og i bedre stand end nogensinde.

Store Tårn, Christiansø. Ⓞ Følger Christiansøfartens sejltider. ₤ 40 kr. for entré til både Store Tårn og Lille Tårn. 20 kr. for børn. Billetter sælges hos Christiansøfarten i Gudhjem, på færgerne og i kiosken og købmanden og butik Sirene på Christiansø. ☎ christiansoefarten.dk.

Fyn og Øhavet

Midt i landet ligger en ø med egne alper, brunsviger og sukkerklang i sproget. De mange herregårde, der præger det fynske landskab, navigerer i et vanskeligt farvand mellem bevaring og udvikling, mens storbyen Odense skaber nye rum for byliv.

Fyn er som en nyopgravet kartoffel. Jorden er fed, vejene snoede og træerne tunge af æbler. Øen er også en trafikal trædesten for de mange, der suser fra den ene landsdel til den anden og over de broer, som forlænger øen til begge sider; den gamle Lillebæltsbro fra 1935, den nye, som åbnede i 1970, og verdens tredje-længste hængebro, Storebæltsbroen, der åbnede i 1998. Mange biler rammer motorvej E20, der løber som et gavebånd gennem Fyn mellem Nyborg og Middelfart – hvis den da ikke propper til i kø. Tager man en afstikker, åbenbarer Fyns landskab sig i snoede bakker, velbevarede stokrose-idylliske huse, historiske herregårde og møller. Og Fyn er værd at fare vild i. Sydpå blandt lavtliggende strandenge, i Svendborg blandt store huse med havkajakker i baghaven, og fortsætter man længere sydpå, ligger både Ærø, Tåsinge, Langeland og Strynø som små løfter om snarligt eventyr. Det er ikke så sært, at Fyns æresborger nummer et, H.C. Andersen, og nationalskjalden Adam Oehlenschläger rejste på disse kanter og gjorde en digterisk dyd ud af det. Spørgsmålet er, om vi, der knapt ser os omkring på motorvej E20, netop ved hastigheden forsømmer et fynsk forår.

Som i alle gode eventyr har også Fyn og øerne mødt modgang. De er bredt set ramt af affolkning, nedgang i arbejdspladser og lange liggetider for boliger sat til salg. Og godt i gang med transformationen fra industriel økonomi til oplevelsøkonomi, for ikke at tale om ga-

stronomisk økonomi. Hvem kender ikke Falsled Kro, Ørbæk Øl og Løgismose fx? Med Odense som urbant fikspunkt ligger ikke mindre end 123 herregårde og slotte rundt om på den grønne ø. Her holdes et vindue mod vores fælles historie åbent, og her, som i herregårdshaverne, udvikles projekter, der skal vise fremtiden for fortidens dynamoer. Mens skibsfarten skrumper, udvides mulighederne for at bruge det vand, som øen er omgivet af. I alt 110 km kystlinje kan Fyn prale af. Havnebadet i Faaborg (▷ 92) vidner om denne udvikling og strækker glad sine fingre ud i havet, så flere får gavn af vandet på Danmarks midterø.

OVERBLIK

Odense (▷ 76)
Kerteminde (▷ 82)
Svendborg (▷ 86)
Langeland (▷ 88)
Strynø (▷ 90)
Ærø (▷ 91)
Faaborg (▷ 92)

ODENSE

Man kan knapt stige ud af et tog på Odense Banegård uden at blive mindet om, hvem der er byens egentlige prydplante. H.C. Andersen er overalt. Digteren,

Spring ud i fjorden ganske tæt på Faaborg centrum. I Faaborg Havnebad (▷ 92) er der faciliteter for både store og små vandhunde.

der blev født i Odense i 1805, har givet navn til et hospital, et hotel, et museum, en maraton, en pris, et kvarter og meget mere. Fine bindingsværkshuse pynter i Odenses labyrintiske, historiske gadenet, og samtidig er Odense en by i transformation. Der investeres i disse år massivt i en udvikling, der gør byen mere åndbar, grøn og samtidig attraktiv for virksomheder og odenseanerne selv. En omstilling, der også har med byens selvforståelse at gøre. Odense var, næst efter København, den vigtigste industriby i Danmark i 1800-tallet. I 1960'erne fik Odense sit store gadegennembrud i form af Thomas B. Thriges Gade. Den moderne og rationelle tankegang var at skabe let og hurtig adgang til fx de mange arbejdspladser på havnen eller de boliger syd for byen, hvor havnens arbejdere typisk boede. Senere kom det almene boligbyggeri Vollsmose til. Tekstilfabrikken Brandts Klædefabriks omlægning til udstillingsrum i 1980'erne betegnede begyndelsen på en ny måde at tænke byens industrielle historie på, og med omdannelsen af Thomas B. Thriges Gade er den opdeltede rationelle by igen blevet samlet og fortættet på en ny og moderne måde.

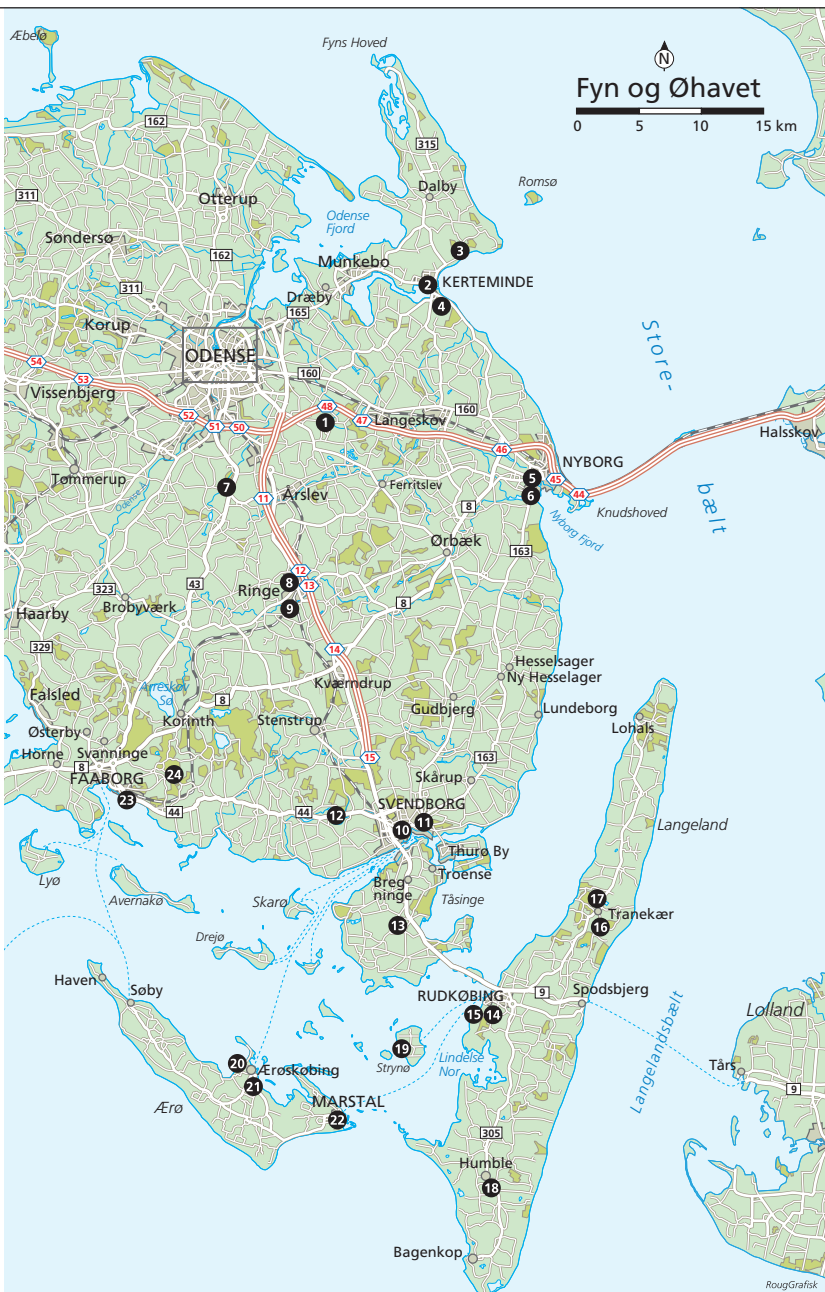
Thomas B. Thriges Gade – fra gade til by

📍 🗺️ 🏠 🏢 🏡 (kort ▶ 81 📍)

Der var høj sol, da man i juli 2021 fejrede, at to af Odenses bærende gader, Overgade og Vestergade, igen er blevet et sammenhængende handelsstrøg. Ikke som oftest ved, at det røde bånd blev klippet, nej, båndet blev naturligvis bundet sammen i en symbolsk sløjfe. Sløjfen, der er

- 1 Sanderumgaards have. 2 Renaissance-havnen. 3 Hverringe. 4 Lundsgaard Gods. 5 Nyborg Slot. 6 Dyrehave Mølle. 7 Carl Nielsens Lege- og Bypark. 8 Ringe Bio. 9 Boltinggaard Gods. 10 Danmarks Forsorgsmuseum. 11 Svendborg Bymidte. 12 Ollerup Gymnastikhøjskole. 13 Taasinge Forsamlingshus. 14 Rudkøbing Bymølle. 15 Havnekiosken i Rudkøbing. 16 Tranekær Slot. 17 Tranekær Slotsmølle. 18 Flydende fugleskjul på Langeland. 19 Strynø Mølle. 20 Det Gamle Værft. 21 Priors Hus. 22 Motorfabrikken Marstal. 23 Faaborg Havnebad. 24 Holstenshuus. 25 Hindsgavl Slot.

RougGrafisk

blevet bundet, er da også imponerende stor og dækker over et af de mest omfattende og visionære byfornyelsesprojekter i Danmark. Efter syv års byggeri og tålmodighedskrævende trafikale gener er det lykkedes at skabe den bydel, man ønskede, midt i centrum af Odense. Her skyder fremtidens urbane landskab op med mange forskellige gangpassager på tværs af området, som odenseanere og turister både går og cykler ad i stor stil.

Realdania kom med på rejsen allerede i 2010, og første skridt blev taget, da man satte en stopper for trafikken på Thomas B. Thriges Gade tilbage i 2014. Den fire-sporede Thomas B. Thriges Gade gik fra Buchwaldsgade i nord til Albani Torv i syd og var et radikalt indgreb i byens kerne, da den blev skabt i 1960'erne for at lede trafik ned mod havnen. Den skar den historiske bykerne over i to dele, og det er dette byens væv, der nu er syet tæt sammen igen. Det er således en ældgammel gadestruktur, Odense Kommune i partnerskab med Realdania har genoprettet: fra firesporet vej til bilfri bydel. I stedet for 25.000 daglige bilister på den før så gennemskærende firesporede vej er 1.000 cykelstativer sat op, og de mange bænke er flittigt i brug og sat, hvor solen skinner mest. Rosenhaven, der før var en klejn græsplæne kun afskærmet af en hæk ud mod den stærkt trafikerede Thomas B.

HISTORISKE HAVER

Haverne på de danske herregårde er en vigtig del af herregårdenes samlede kulturmiljøer, men truede, fordi de er ressourcekrævende, og det ofte ikke er der, man lægger store investeringer, når den samlede bygningsmasse skal vedligeholdes. Realdania udvalgte i 2006 ni historiske haver, som har fået et ansigtsløft, der stikker dybt. Ikke bare er deres hække blevet studset, de har også fået lagt plejeplaner, der sikrer, at flere hundrede års have- og kulturhistorie ikke gror til i ukrudt. De ni haver, hvis herligheder er tilgængelige for offentligheden, er bl.a. Holstenshuus (p 93), Knuthenborg (p 62) og Sanderumgaard (p 81).

Thriges Gade, er nu en frodig opholdsplads med stauder og roser.

De første beboere rykkede ind i de nye boliger i 2017, og de omkring 500 nye lejligheder er ved at være solgt, ligesom butikker er rykket ind i stueplan. Bilerne har man fået ud af eller rettere ned under byen, i en større P-kælder med fem ramper, og med letbanen på skinner står en grøn bydel klar efter vore tiders idé om det gode liv.

Fisketorvet, Odense. [fragadetilby.dk](#).

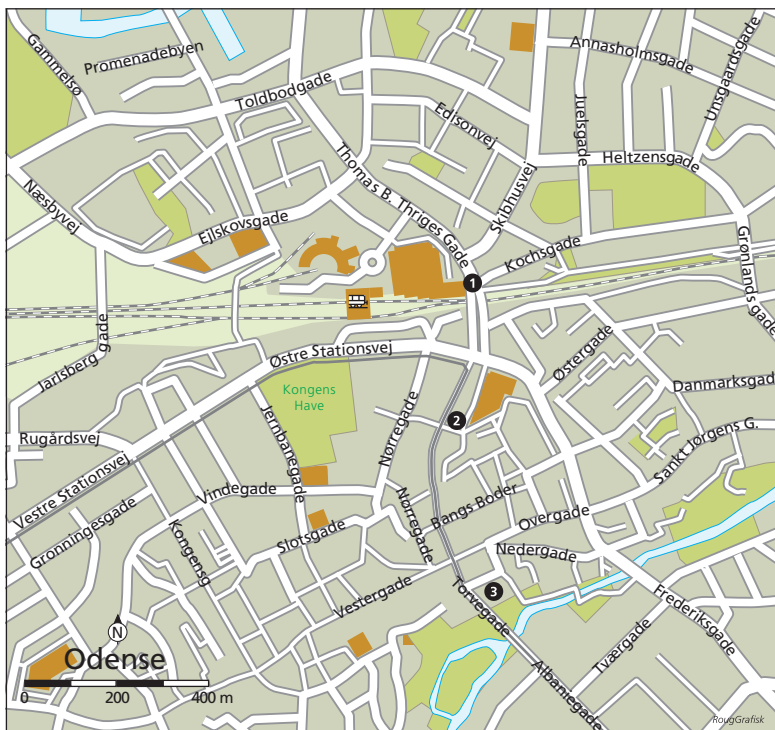
Oluf Bagers Mødrene Gård og Oluf Bagers Plads

☞ (kort p 81)

Oluf Bagers Plads fungerer som byport til den nye bydel i Odense. Som led i byudviklingen i Odense bliver den gamle bydel via pladsen og de to bygninger ved Oluf Bagers Gård bundet sammen med den moderne arkitektur omkring Thomas B. Thriges Gade. Dermed er det gårdmiljø, der svandt ind under anlæggelsen af den store trafikvej i 60'erne, genskabt. Oluf Bagers Plads er en grøn og åben plads, der inviterer til, at man slår sig ned og lader sig opluge af både de moderne og de historiske bygninger, som omgiver pladsen. Endda med letbaneforbindelse.

Historien er, at en lille gruppe stenrige købmænd dominerede handlen i Odense by i 1500-tallet. Den mægtigste af dem var renaissancekøbmanden Oluf Bager. Sidst i 1580'erne ejede han ikke mindre end 12 gårde, 16 huse, 14 haver og 5 andre grunde i Odense. En af dem ligger i Nørregade og har siden 2003 været ejet af Realdania By & Byg, som i 2005 gennemførte en gennemgribende istandsættelse af et af Odenses ældste borgerhuse. Midt i Odense ligger denne smukke bygning i hollandsk renaissancestil, hvor forhuset er opført i 1586. Navnet Oluf Bagers Mødrene Gård kommer af, at man antager, at her lå oprindeligt den gård, hvor Oluf Bagers mor blev født. Huset er bygget på resterne af denne gård. I dag fungerer huset som kontorejendom for Realdania By & Bygs Odense-kontor. Derudover udgør bygningen en smuk ramme om en vinbutik og restaurant.

Nørregade 29. [olufbagersgaard.dk](#).

- ❶ Thomas B. Thriges Gade – fra gade til by. ❷ Oluf Bagers Mødrene Gård og Oluf Bagers Plads.
❸ Odense Adelige Jomfrukloster.

Odense Adelige Jomfrukloster

⌘ (kort ▶ 81) ❶

Klostret i røde munkesten er en del af den historiske bymidte i Odense. Klostret, der blev stiftet af Karen Brahe i 1617, var, som navnet antyder, for ugifte kvinder af dansk adel. Inden da var bygningen beboet af biskopper og adelige og i kongeligt eje. Bygningen rummer mange lag af historie – og tapet. Man kunne skrabe sig frem til de mange farver og mønstre i de op til 25 lag historisk tapet. Som jomfrukloster havde det ikke så meget karakter af religiøst aktivitetshus, som det udfyldte funktionen af at være et bofællesskab for fine fruer; et slags kollektiv for ugifte adelige kvinder i Danmark. De sidste jomfruer flyttede ud i 1972, og Odense Kommune overtog ejendommen. Realdania By & Byg købte den fredede bygning i 2008 og satte

gang i en femårig restaurering, hvor man gravede efter de oprindelige gulve og historiske elementer i et hus, der udover at have rummet jomfruklostret også tilbage i 1500-tallet husede en katolsk bispegård. I dag bruges det af H.C. Andersen Centret ved Syddansk Universitet.

Albani Torv 6. ☞ Klostret kan kun ses udefra.

Sanderumgaards have

⌘ (kort ▶ 79) ❷

Nogle haver er mere romantisk anlagte end andre. Sanderumgaard sydøst for Odense hører naturligt hjemme i kategorien med sine vandkanaler og broer. Haven blev anlagt i perioden 1793-1828 af hofmarskal Johan Bülow. Han lod slyngede stier føre fra lysthus til lysthus og fugtige enge, moser og vandkanaler dominerer haven, der er inspireret af den engelske ha-

Rødkalkede Gl. Brøløkke er del af et omfattende restaureringsprojekt af bygningerne på herregården Hverrings område.

vestil. Bülow var ikke bare velbevandret i havekunst, men kunne også sin Voltaire og Rousseau. Fra malerier af Eckersberg kan man se, at han sjældent foretog sin daglige inspektion af haven uden at have en spade ved hånden. Så glad for sit arbejdsredskab var han, at han ønskede, at spaden skulle ligge oven på kisten ved hans begravelse.

Den romantiske landskabshave var ved sin anlæggelse den første af sin slags i Danmark. Netop den oprindelige og ambitiøse tanke med haven er bevaret ved restaureringen, og i den ældste del er vandlandskabet restaureret og en bro gennem vandtågerne indsat. Her kan mosekonen brygge igen, og her kan man komme til høstmarked og slutte af med fyldig lagkage i caféen. For ejerne var det en mangeårig drøm at restaurere den næsten 200 år gamle have og give offentligheden adgang på ny.

Sanderumsgårdvej 150. ☉ Haven: vinteråbent nov.-mar., sommeråbent fra apr.-okt. ☹ Gratis. Den tilhørende gårdbutik er åben efter aftale.

www.sanderumgaard.dk.

KERTEMINDE

Sangen *Min Amanda var fra Kerteminde* er uløseligt forbundet med købstaden ved Storebælt. Her har store skibe afløst middelalderens fjordfiskeri, og her er havnen en del af byens centrum. Som turist bør man ikke snyde sig selv for et besøg i kunstnerhjemmet Johannes Larsen Museet, der, som det sig hør og bør på Fyn, har en vidunderlig have.

Renæssancehavnen

☼ 🚶 🚲 (kort ▶ 79 📍)

I Kerteminde har havnen alle dage været spydspids for byens udvikling og således også i fremtiden, hvor en ny bydel opføres ved havnen. Kerteminde fik købstadsprivilegier i 1413, og snart skibede købmænd varer ind og ud af byen ved Storebælt. Senere blev Kerteminde havneby for Odense, og egentlig storhedstid fik havnen under den danske renæssance. Langs Langebro ligger den del af havnen, der i 2013 blev genfortolket som en del af byens oprindelige renæssancehavn, og langs den løber en trafikkeret vej. Også det kulturhistoriske gårdrum ved Toldboden er istandsat, så man kan opholde sig i det.

Før var renaissancehavnen et sted, man kørte forbi eller parkerede tæt ved. I dag er den udvidet til opholdssted med brede trætrapper og en badestige. Stedet er via Realdanias støtte udviklet fra primært at være en trafikeret vej til også at rumme et rekreativt havneområde. Et sted at være og mødes. Herfra kan man på gåben nå til akvarieattraktionen Fjord&Bælt, til sandstranden, til Fyns største lystbådehavn og til centrum, og dermed knyttes by og havn endnu tættere sammen.

Dosseringen, 5300 Kerteminde.

Hverringe

☼ ☞ (kort ▶ 79 ③)

I en tid, hvor *Frank og Kastaniegaarden* er populært streaming-tv, har Hverringe Herregård et stort es i ærmet. På Herregården, der ligger på den lille halv Hindsholm nordøst for Kerteminde, har man samlet viden om restaurering af gamle huse og gjort det til en del af en fremtidig levevej. Realdania er gået ind i etableringen af Centrum for Restaurering på Hverringe Herregård, der nu tilbyder kurser i at restaurere gamle huse. Herunder bl.a. vedligehold af støbejernvinduer og energirenovering. Avlsbygningerne er blevet indrettet til værksteder og udstillingsrum, og på herregårdens hjemmeside findes et veludbygget arkiv om netop den bevarelse af bygningsarven, som folkene på Hverringe gennem generationer har opøvet stor erfaring i. Til herregården hører 50 forskellige boliger, og en stor del af dem er det muligt at leje som helårs- eller fritidsbolig. Gør man det, bliver man for en tid en del af herregårdslivet og har ud over gods, avlsgård og sø 2 km² stormstabil skov i absolut nærhed. Det mest unikke er måske det mindst iøjefaldende. På Hverringe har man påtaget sig ansvaret for at sikre en bæredygtig tilgængelighed til den nærtliggende ø Romsø. Båden sejler kun til den ubeboede ø to gange om ugen, biler er et *no-go*, og vil man besigtige den naturskønne ø, må man indstille sig på at gøre det på naturens præmisser. Romsø er absolut caféfrit område, ingen iskiosk i sigte, og yngler fuglene, så må man vente med at gå i land. Eller som der står i beskrivelsen af turen på Hverringe Herregård, der

har haft øen i sit eje i 400 år: ”På Romsø sker der ikke meget, som vores krybdyrhjerne ikke har erfaret tidligere.” Hverringevej 206. ☞ hverringegods.dk.

Lundsgaard Gods

☼ ☞ ☞ (kort ▶ 79 ④)

Godsejerparret, der er henholdsvis økologisk landmand og jazzsangerinde, har idéudviklet på, hvad der skal være det hvidkalkede gods' fremtid, og sammen med Realdania har de omdannet den næsten 2.000 m² store kostald til kulturhus. Der lejer virksomheder sig ind til konference- og mødeaktivitet, når der da ikke er jazz- og slotskoncerter. Det økologiske landbrug fokuserer mestendels på planteavl, og vil man smage på varen, er godsets egen café leveringsdygtig. På godset er der også plads til en naturskole, hvor skoleklasser kan skyde med bue og pil og fryde sig over en frokost bestående af økologisk burger over bål. Godsejerslægten Ahlefeldt-Laurvig fra Tranekær Slot på Langeland ejede Lundsgård helt op til 1939, og til godset hører 22 boliger, 11 km skov- og markveje og 3 km kystlinje. Lundsgårdsvej 6. ☉ Café Agnes H er åben ma.-fr. 9.30-17.30, lø. 9.30-15. Sommerferielukket i juli. ☞ lundsgaardgods.dk.

Nyborg Slot

☼ ☞ ☞ (kort ▶ 79 ⑤)

Det er ikke til at se det, hvis man ikke lige ved det. Men brobyen Nyborg var førhen rigets magtfulde midtpunkt. Her anløb kongelige skibe, og herfra gik konger med deres rejsehof op gennem strædet, der meget passende hedder Kongegade, og op til slottet, hvor der blev holdt danehof. Selve slottet med de røde mursten ligger bag en voldgrav og vidner om en tid, der har haft stor betydning for os alle. Det var nemlig her, den 29. juli 1283, at Danmarks første grundlov blev underskrevet. Ligesom den første amerikanske forfatning blev beseglet i datidens amerikanske hovedstad, Philadelphia, så har Nyborg noget at have sin historiske pondus i. Slottet er en del af byen, og når slottet bliver revitaliseret, bliver byen det også. Det er tanken bag projektet, som vil løfte Nyborgs imponante kulturarv til gavn for byen, der kan bryste

sigt af at være ”rigets hjerte”. De første dele af projektet er gennemført. Torvet foran borgholmen er blevet ført tilbage til sin forhistoriske storhedstid og står klar til alskens aktiviteter som fx byens traditionsrige Danehof-markeder. Og i sommeren 2022 bliver der kæmpe folkefest, når Tour de France-feltet lægger vejen forbi. Der er på slottet også sket en omfattende restaurering af hovedbygningen, som offentligheden på et senere tidspunkt vil få adgang til. Det er ved redaktionens slutning endnu uvist, om et planlagt nybyggeri til formidling af slotsprojektet bliver en realitet. Nybygning eller ej – Nyborg Slot har fået et gevaldigt løft, og alene omgivelserne, voldanlægget og det fornyede torv gør det værd at kigge forbi og føle sig kortvarigt hensat til middelalderen.

Slotsgade 34, Nyborg. slotsprojektet.nyborg.dk. nyborgslot.dk.

Dyrehave Mølle

 (kort > 79

Placeret på byens højeste sted er møllen blevet et af Nyborgs mest visuelle vartegn. Beliggenheden på toppen af en bakke i den sydlige udkant af byen handlede dog i første omgang ikke om branding og synlighed. Tilbage i 1858, hvor møllen blev bygget, var det mest af praktiske hensyn. Her fra toppen af bakken fangede møllevingerne let vinden, så kornet kunne males. Den 25 meter høje mølle er i dag – sammen med Gudhjem Mølle på Bornholm – blandt de højeste vindmøller i Danmark. Den kegleformede mølle var oprindeligt en vindmølle, der skulle producere mel og betjenes med håndkraft. Siden blev møllen opdateret med en såkaldt vindrose på møllehatten. Vindrosen er en lille mølle, der gør, at møllen selv drejer vingerne op i vindretningen.

Møllen blev fredet i 1959, og i 2018 købte Realdania By & Byg den for at bevare denne historiske bygningstype, der i århundreder har præget hver en egn og by landet over. En omfattende restaurering af møllen og de omkringliggende bygninger og arealer har gjort, at Dyrehave Mølle igen er på toppen.

En række østfynske fødevarerproducenter, kaldet Kongens Fadebur, har nu til

huse i møllens pakhus og holder åbent ved særlige lejligheder. Den nyindrettede møllerbolig og den ombyggede garage er udlejet som beboelse.

Dyrehavevej 84, Nyborg. © Ma. 14-15. Dyrehavemøllen på Facebook.

Carl Niensens Lege- og Bypark

 (kort > 79

Syd for Odense sidder en træflugl på et gyngestativ formet som en stor lærkerede. Komponisten Carl Nielsen blev født i Nørre Lyndelse, og det er hans melodi til Harald Bergstedts sang *Jeg ved en lærkerede* fra 1924, som danner bundklang for naturlegepladsen på hele 40.000 m². Her kan man balancere på noder, udfordre sig selv på forhindringsbanen, spille på uden-dørs musikinstrumenter, gå til koncerter ved friluftscenen og lade sig rive med af en dobbelt svævebane. Legepladsen har som ambition at trække flere børnefamilier til Faaborg-Midtfyn Kommune og styrke legen og adgangen til naturen. Der lå i forvejen et kulturhus, og med etableringen af Carl Niensens Lege- og Bypark rummer det store område nu også legeplads, moon-car-, tennis- og beachvolleybaner, bålhytte og overnatningshytter. Det er lokale frivillige, der har båret idéen om at forbinde områdets kendte kulturpersonlighed med rekreative behov og gøre egnen mere attraktiv at flytte til. Etableringen af legeparken var en del af kampagnen *Underværker* (> 62), der støtter ildsjæle i at realisere deres idéer til gavn for lokalmiljøet.

Smedestræde 2, Nørre Lyndelse, Årslev.

Ringe Bio

 (kort > 79

En af Fyns to kunstbiografer ligger i Ringe. Biografen fra 1916 viser både brede film og kunstfilm, og så er den iøjefaldende blå og moderniseret fra inderste filmrullekammer til yderste plakatsøjle som en del af Realdanias kampagne *Underværker* (> 62). Renoveringen af salen i 2017 har skabt mere plads mellem rækkerne, godt udsyn og topprofessionel lyd fra alle pladser. Biografens balkon blev revet ned og nye stole sat ind. Der blev skabt mere plads foran scenen, så salen kan bruges til arrangementer, og desuden indrettet café

og mødested, hvor publikum kan mødes før og efter forestillingerne. Den gamle, smukke facade er bevaret, med undtagelse af det gamle indgangsparti, som blev blændet og nu bruges som udhængskasse til filmplakater. Ringe Bio drives udelukkende af frivillige, der står for alt fra billetsalg og café til PR og rengøring.

Østergade 5, Ringe. ☎ ringebio.dk.

Boltinggaard Gods

⌘ (kort ▶ 79 9)

Hvad kan et gods gøre, når det skal tænke ud af boksen? Det var udfordringen for godsejer i anden generation Peter-Vilhelm Rosenstand, året var 2013, og svaret kom med den regionale fond FilmFyn. Flere og flere danske film blev og bliver optaget på Fyn, men hvor skulle filmholdene overnatte og arbejde? Kunne et gods fungere som ramme om en kreativ filmproduktion? Den idé støttede Realdania i 2014 under kampagnen Fremtidens Herregård (▶ 153), og i den forbindelse er fem bygninger og 27 værelser på Boltinggaard Gods blevet istandsat og indrettet efter alle filmens regler. Til godset hørte tidligere et stort landbrug, der siden 1999 har været omlagt til økologi. I dag er jorden forpagtet ud, og godsejeren udvikler fortsat på filmsiden af godset. Fra jordbrug til krea-

tiv håndværk. Får man en rundvisning på godsets arealer, er der flere steder, man skal være stille. For ikke at forstyrre en produktion eller en postproduktion. Skuespillere kan bo i de 27 istandsatte værelser. Et stort filmstudie er etableret samt lydstudier og kostumeudlejning. Godset rummer flere spændende rammer, også til private selskaber. Den samlede ramme til filmproduktion og postproduktion bruges flittigt. Såvel TV 2's julekalender *Tinkas Juleeventyr* og *Tinka og Kongespillet* samt de danske spillefilm *Lykke-Per*, *Pagten* og *Retfærdighedens Ryttere* er produceret på Boltinggaard Gods.

Kokskovvej 28, 5750 Ringe. © Rundvisninger kan bookes. Private kan leje dele af godset til events og fester, erhverv til møder, kurser m.m. Desuden livsstilsmesse i pinsen og julemarked den første weekend i december. ☎ boltinggaard.dk.

SVENDBORG

På Syd fyn ligger en by med kreativ pondus. Svendborg har vind i tilflyttersejlene i disse år, den gamle værftssø Frederikssø

På Danmarks Forsorgsmuseum (▶ 86) kan man få et kig ind i livet på børnehjem, fattigårde og genopdragelsesanstalter.

er moderniseret med petanquebane, ølbar m.m., og uddannelsesinstitutioner kommer til. Byen huser bl.a. det naturhistoriske museum Naturama, et rigt musikliv og et progressivt egnsteater, ligesom byen hvert år afholder filmfestivalen Svend. Svendborg er også Fyns næststørste by, hvor A. P. Møller grundlagde sit rederi i 1904. Beliggenheden i forhold til søfart og handel kunne ikke være meget bedre, og også i dag er byen handelsby om en Hals. Skønt det er en aktiv industriby, fylder turismen stadig mere. Byen rummer flere uddannelsesinstitutioner, også inden for søfartsfeltet, og er, som den altid har været, en central handelsby for nogle af de omkringliggende sydhavsøer.

Danmarks Forsorgsmuseum

☞ ☞ (kort ▶ 79 10)

De besøgende på Fattiggården i Svendborg kommer frivilligt. Bøjer måske hovedet en anelse og skuler op mod de omkringsende mure med pigtråd. I Svendborg ligger et museum, der fortæller om det liv, der er blevet levet af de fattigste. På børnehjem, arbejdsanstalter og fattiggårde, primært fra 1800-tallet og frem. Det er de hjemløses og de forældreløses vilkår, udsat for skiftende ideologier og syn på de fattige, der beskrives her. Danmarks Forsorgsmuseum går forrest i arbejdet med at sætte nutidens ulighed og fattigdom på dagsorden og i spil med fortidens.

I 1872 åbnede Fattiggården, som det hed, og dengang kom "gæsterne" ikke frivilligt. De blev anbragt, fordi de ikke kunne klare sig selv, eller man mente, de trængte til at blive genopdraget. Der var tvangsarbejde og tremmer for vinduerne, og på Forsorgsmuseet kan man i dag gysende gå gennem måtteværkstedet eller prøve at sætte sig ind i "fyldebrummen". Et hårrejsende faktum er det, at Fattiggården først endegyldigt blev taget fra bestilling i 1974. På det tidspunkt anså man den for at være en skamplet i byen. Det er bl.a. den historie, sammen med fotografier fra børnehjemmet, arbejdsredskaber og tøj, der nu er sikret overlevering til eftertiden.

Realdania er en af støtterne omkring moderniseringen af museumsdelen og

har primært sikret en handicapvenlig tilgængelighed til det, der er Europas første forsorgsmuseum. I Kapelbygningen er der indrettet billetsalg, café og kiosk. Og eftersom selve købstadsfattiggården Viebæltegård er fredet, er ombygningen godkendt af Slots- og Kulturstyrelsen. Et museum for de svage og udstødte i samfundet, dem, hvis historie ellers ikke bliver fortalt, og et museum, som alle nu har adgang til. Det er ikke, fordi fattiggården er blevet fin på den; snarere er den saglige historie om de mennesker, der ellers ofte skrives ud af historien, gjort tilgængelig for kørestolsbrugere, ligesom beboere fra sociale boenheder fx er sikret gratis adgang.

Grubbemøllevej 13, Svendborg. ☉ 1. feb.-18. dec. ti.-sø. 10-16. ☒ 75 kr., studerende/pensionister 60 kr., børn u. 18 gratis. Første sø. i måneden gratis. ☒ svendborgmuseum.dk.

Svendborg Bymidte

☞ ☞ i ☒ (kort ▶ 79 11)

Et par mindre børn tager tilløb: Kan de nå at løbe gennem springvandsdyserne, før de starter igen? På de moderne bænke foran byens vartegn, Vor Frue Kirke, danser en teenager med høretelefoner i solen. Svendborg Bymidte er forandret og anlagt til slentrende byliv, så man oplever en sammenhæng mellem den historiske middelalderlige bykerne på bakkedraget og sundet ikke langt derfra samt den industri, der hører havnen til. Det er denne sammenhæng mellem by og havn, der er forstærket, og konkret er en ny forbindelse mellem Møllegade og havnen etableret. En forandring af et kendt byrum er altid til diskussion, og det debatteres til stadighed, om de trafikale hensyn har fyldt for lidt i forbedringen af Svendborg Bymidte. Torvet 10B, 5700 Svendborg.

Ollerup Gymnastikhøjskole

☞ (kort ▶ 79 12)

Mellem to mindre søer nær Ollerup ligger Ollerup Gymnastikhøjskole. Oprettet som den første af sin art i Danmark i 1920. Grundlæggeren, Niels Bukh, var fast i troen på legemsøvelser og grundgymnastik, og hans filosofi spredte sig fra Ollerup til Japan via en verdensrejse for Ollerupgymnasterne i 1931. Her på højskolen på

Fyn skulle ungdommen aktiveres, og arbejdets negative effekt på kroppen – og stivhed – modvirkes, og her fremvises i dag nogle ypperlige udspring fra trampolin og 10-metertårn ned i skolens uden-dørsbassin. Indenfor findes Skandinaviens første overdækkede svømmehal. Et pompejansk rum med søjler på begge sider nedsænket i skolens gårdsplads, så kun taget stikker op. Svømmehallen er tegnet af Ejner Mindedal Rasmussen, der ved kulturolympiaden i Amsterdam i 1928 vandt en sølvmedalje for svømmehallen i Ollerup. Men svømmehallen var mærket af årtiers slid, og skolen satte derfor sammen med Realdania og A.P. Møller Fonden i 2004 gang i en restaurering af svømmehallen, der sammen med udendørsbassinet og Ollerup Arena, der åbnede i 2019, former en idrætsakse efter nyklassicistiske forbilleder.

Svendborgvej 3, Vester Skerninge. ☎ ollerup.dk.

Taa-singe Forsamlingshus

☎ ☎ ☎ (kort > 79) 📍

Cirka midt på øen og kun 8 km fra Svendborg ligger Taa-singe Forsamlingshus. Ly-segult og med orangerødt tag og på en eventyrlig adresse: Elvira Madigans Vej.

Svømmehallen på Ollerup Gymnastikhøjskole er bygget i 1926 som Skandinaviens første indendørs svømmehal.

Forsamlingshuset er det eneste nyklassicistiske af slagsen i Danmark, bygget i 1887 og tegnet af arkitekten Ejner Mindedal Rasmussen. Indenfor bydes der op til fest og forsamling og en gang imellem stegt flæsk med persillesovs: alt, man kan spise, for 100 kr. Hvor huset i sit ydre er ført tilbage til sit historiske udtryk, har det i sit indre bevaret sin funktion. Det er her, folk samles, synger og skærer for, når stegen sendes rundt. Og her, der stemmes til valg og holdes konferencer for sydfynske virksomheder. Med renoveringen, som Realdania og A.P. Møller Fonden har støttet, er der også blevet til moderne teknologiske hjælpemidler såsom storskærm, hurtig internetforbindelse og trådløst netværk.

Nær forsamlingshuset ligger Landet Kirke, hvor to af landets kendte historiske personer, også kaldet Nordens Romeo og Julie, ligger begravet. Næmlig cirkusprinsessen Elvira Madigan og løjtnanten Sixten Sparre. Parret havde forelsket sig og var stukket af til et pensionat på Taa-singe. Men uden penge så fremtiden dy-

ster ud, og i 1889 fandt man dem begge døde i Nørreskoven, skudt af Sixten Sparres tjenestepistol.

Historien fortælles også i en *true-crime*-lydvandring via appen *Useum*.

Elvira Madigans Vej 41, Landet, Taasinge.

LANGELAND

Ser man på et kort, ligger Langeland som et semikolon under Fyn. Lidt på tværs og helt sin egen. For at komme dertil i bil må man over tre broer: Svendborgsundbroen, Siø-dæmningen og Langelandsbroen fra 1962. Selve øen er 52 km lang og 11 km på det bredeste sted, men med så mange stikveje, bøgeskove, vilde heste og sandstrande, at turisterne nemt får en sommer til at gå blandt øens i forvejen omkring 12.000 indbyggere. Her har H.C. Ørsted slået sine naturfilosofiske folder, her har Frank Jæger boet og skrevet, og her har Johannes Møllehave i mange år haft hus. Langeland oplever forøget turisme og kæmper for at tiltrække flere borgere og virksomheder, der kan se fordele ved et liv og et virke tæt på vand. Øen er

Den mere end 100 år gamle havnekiosk i Rudkøbing er blevet restaureret og har plads til både lokale, lystsejlere og andre turister.

stadig et af de mest udfordrede områder i Danmark, når det gælder hastig internetforbindelse, og har et stort antal nedrivningsmodne huse på samvittigheden. Men én ting er statistikker, noget andet er levet liv, og opsøger man langelænderne selv, mærker man hurtigt en stor, stedbunden stolthed. Rudkøbing er købstaden, hvor der hvert år hamstres, inden festivalfolket ved Langelandsfestival, der i 2022 fejrer sit 30-års jubilæum, løber byen over ende. I de seks havne lægger både danske og internationale både til, og herfra kan man tage færgen til Lolland eller til Strynø.

Rudkøbing Bymølle

☞ (kort ▶ 79 14)

Langelands ældste mølle viser sig, når man går fra torvet i Rudkøbing og drejer op ad Rue. Sortmalet og med hvide vinger ligger den på Rudkøbings gamle fæstningsvold og kan bryste sig af at være den eneste voldmølle uden for København. Hvis man synes, den minder om de hollandske møller, er det ikke helt forkert. Møllen er fredet og fungerer som et var-tegn for den gamle handelsstad. Oprindeligt var det en kornmølle, og i 1800-tallet var der typisk både en bestyrer, tre-fire karle og to piger til at drive bymøllen, der var i svingninger frem til 1950. Siden har

Foreningen til Bymøllens Bevarelse arbejdet for dens restaurering, og i 2005 lykkedes det ved hjælp af støtte fra Rudkøbing Kommune, Skov- og Naturstyrelsen og Realdania at åbne for byens vartegn igen. Det krævede bl.a. en ny møllehat til 2 mio. kr. Fra møllens omkransende plateau er der udsigt over byen. Dog ikke så svimlende som den, den arme møllersvend i 1886 kunne skue. Han var i færd med at sætte sejl på en af vingerne, da møllevingerne begyndte at dreje. Heldigvis holdt han godt fast og klarede svingturen, til nogen fik standset møllen igen. Rue 1, Rudkøbing. ☉ På møllens dag, den 3. søndag i juni, 11-15.

Havnekiosken i Rudkøbing

☞ ☹ (kort ▶ 79 16)

Den ottekantede kiosk på Rudkøbing Havn ligger som en velrenoveret perle mellem siloer, havnegrill og industrihistorie. Om det er højsæson for kø til iskiosken, eller om kiosken lyser rødbrunt, gult og turkist op i et sneklædt Rudkøbing, er havnekiosken et oplagt sted at mødes – og måske slå rømmen i glasset.

Den bevaringsværdige kiosk blev opført i 1914 af den lokale købmand Laurits Christian Finnemann, der var inspireret af de københavnske bladkiosker. Havnekiosken er med Realdanias støtte blevet renoveret og udvidet, så man kan nyde sin øl eller vand både udenfor og indendørs. Havnepladsen 15, Rudkøbing. ☉ Ma.-sø.

Tranekær Slot

☞ ☒ (kort ▶ 79 18)

Det er en julekalender værdigt ved vintertide, og kommer man forbi en påske, står gule påskeliljer og nikker på voldgraven op mod det røde slot i Tranekær. Godset har defineret byen i en sådan grad, at mange af dens indbyggere længere tilbage stammer fra en løsgående greve, og de fleste af husene langs Slotsgade har udfyldt en funktion i relation til godset. Familien Ahlefeldt-Laurvig bor i den fredede bygning med gravhund og en nede-på-jorden-tilgang til og med børn, der alle har gået på langelsandske skoler. Godset danner herskabelige rammer om forretningsmøder, og der tænkes i turisme af

den eksklusive slags. Som forretningsrejserende kan man vælge mellem 14 dobbeltværelser med eget bad og toilet. Og lande i helikopter, hvis man ønsker det. 75 % af godsets omsætning hentes ved landbrug.

En særlig afart af den turisme, Tranekær Slot tilbyder, er jagtturisme. Man kan komme på klapjagt og få en fasan med i købet, hvis man tager på jagtophold. Her er historien ubrudt. Som 13. generation på slottet holder greve Christian Ahlefeldt-Laurvig sit jagttegn ved lige.

Slotsgade 86, Tranekær. ☒ tranekaergods.dk.

Tranekær Slotsmølle

☞ ☞ (kort ▶ 79 17)

Hent friskmalet mel i rustikke poser på møllen, og drik varm kakao i møllecaféen. Tranekær Slotsmølle med den røde underdragt er et oplagt sted at holde ind for den mad- og historieladende turist. Det ligger i fin trafik forlængelse af Restaurant Generalen i den gamle hestestald i Tranekær, Medicinhaven i Tranekær og naturligvis Tranekær Slot, som ingen undgår at se, når først man rammer de fartnedssættende sving i grevens by. Selve møllen er en hollandsk vindmølle fra 1846, der i dag drives af et frivilligt møllelav. I 2009-2010 blev møllehatten taget ned, og lofter og rækværk gennemgået af sikkerhedsmæssige grunde. Med støtte fra bl.a. Realdania maler Tranekær Slotsmølle igen, og i en magasinbygning vises møllens historie. Den gamle slotsmølle, der var på grevskabets hænder, indtil grev Ahlefeldt-Laurvig i 1982 solgte den til det frivillige møllelav for et symbolsk beløb, maler flere ton mel om året og er en attraktion for hele øen og et landemærke for lokalområdet.

Lejbøllevej 3, Tranekær. ☉ Maj-jun. ti. og to. kl. 12-17, jul.-aug. ma.-to. kl. 12-17, sep. ti. og to. kl. 12-17, okt. ti. og to. (indtil efterårsferien) kl. 12-17. Efterårsferien og påskeferien samt julemølle se ☒ slotsmoelle.dk.

Flydende fugleskjul på Langeland

☞ (kort ▶ 79 18)

”Jeg kigger på fugle. Hvorfor ik’? Hvorfor ik’?” Sådan lyder en moderne sang af Djames Braun, og i det nye fugleskjul på Langeland er der ingen grund til at lade være. Fugleskjulet ligger midt i rørskov

Hindsgavl Slot (▷ 93) ligger idyllisk i den store park, hvor man med H.C. Andersens ord har "den smukkeste udsigt i Fyn".

ved Tryggelev Nor, en smuk rasteplass for trækfugle og et af de mest fuglerige vådområder i Danmark. Det flydende observationskjul er det første af sin slags i Danmark og er bygget ned i terræn, så det ligger i højde med vandoverfladen. Man kommer ind via en gangbro på 25 meter, og selve indgangen er camoufleret med granrafter. Indenfor kan man begynde at kigge ud, og her kommer det geniale: Ruderne virker kun den ene vej. Det vil sige, at man kan komme dramatisk tæt på eksempelvis klyder, viber og strandskader i deres naturlige omgivelser, uden at de kan se personer og kikkerter inde i skjulet. Glasset er desuden en særlig type krystalglas, der gør det muligt at tage billeder, uden at kvaliteten forringes ved rudens mellemkomst. Det var Fugleværnsfondens naturvejleder Allan Gudio Nielsen, der fik idéen til det flydende fugleskjul under et besøg i Ungarn. Naturskjulet er tænkt som en prototype, der kan videreføres til andre naturområder.

Jernbanevej 9, Humble.

STRYNØ

At sejle til Strynø tager en halv times tid fra Rudkøbing Havn. Herefter går man i land som opdagelsesrejsende. Eller sådan kan det føles, for Strynø er sparsomt befolket. De omkring 200 mennesker, der bor her, har skabt et stærkt lokalsamfund med mange traditioner. Hver år holdes majtræsfest, og hvis man synes, det lyder som noget fra *Alle vi børn i Bulderby*, er det ikke helt forkert. De senere år er flere børnefamilier kommet til øen, og det giver liv på øens skole. Vuggestue og børnehave og fritidshjem findes og hedder tilsammen og meget sigende: Skattekasten. For nylig vedtog en meget enig ø, at man gerne ville have eget postnummer. Det betyder noget for forretningslivet på øen, og det betyder noget for nogle af de ældre øboere, der har postnummeret 5943 tatoveret på armen.

Strynø Mølle

☞ (kort ▷ 79 ☎)

Smuk at skue og lige ned til vandet. Den hollandske mølle fra 1832 fungerede som kornmølle for småøerne i den sydøstlige del af Det Sydfynske Øhav og var i drift indtil 1967. Møllen ligger med egen an-

løbsbro, så kornet kunne sejles ind fra nabøerne i smukke joller og pramme og vende retur som mel. Møllebygger Mads Jørgensen fra Ærø var blevet advaret mod at bygge så tæt på vandet, og flere stormfloder har da også besværliggjort den oprindelige vej fra kælderen op i møllen. Møllen er i dag fredet og ejes af femte generation efter møllebyggeren, som vedligeholder møllen for at bevare dette stykke kulturhistorie i samarbejde med Center for Bygningsbevarelse, Langelands Museum, Kulturministeriet og Realdania. For at bevare møllen har det været nødvendigt med en grundig renovering af flere vitale dele, herunder reparation af vinger og beklædningsbrædder samt udskiftning af flere vinduer og udbedring af råd i møllebenene. I dag kommer folk mest for at fotografere møllen, der er udvalgt til et instaspot af VisitLangeland. Tag færgen fra Rudkøbing, og oplev det lille øsamfund på den 6 km² store Strynø, der oplever tilflytning i disse år. Gå gennem Strynø by, og drej ud mod Strynø Mølle ad Møllegade ud på øens vestside.

Møllevejen 30, Strynø. © Efter aftale. ☞ strynoemølle.dk.

ÆRØ

Ærø er en moræneø og samler sammen med Langeland det fynske øhav mod syd. Øens maritime historie er markant og bl.a. kendt via Carsten Jensens bestsellerroman *Vi, de druknede*, der tager afsæt i skipperbyen Marstal. Her bruges stadig ord som "lukaf" og "søulk". Lidt over 6.000 mennesker bor på øen, der i de senere år har oplevet befolkningstilvækst og fortsat finder nye søveje i oplevelsesturismens kølvand. Fx er bryllupsindustrien alt andet end ubetydelig på den lille ø med de mange velbevarede historiske huse – også selvom gældende lovgivning gør det sværere. Og mon ikke bryllupsbillederne på de milde sandstrande matcher øens slående slogan: "Alt er vand ved siden af Ærø"?

Det Gamle Værft

☞ ☞ (kort ▶ 79 20)

Sejlads og socialt arbejde går hånd i hånd på Det Gamle Værft i Ærøskøbing. Den

socialøkonomiske virksomhed er et gammelt skibsværft og er tæt smedet sammen med Ærøs historie. Skibsbyggeriet som erhverv er som så mange andre steder skrumpet ind og værftsområdet stillet hen siden 2002. Målet med restaureringscentret, der stod færdigt i 2014, var at skabe et rum for formidling af og levende værksteder omkring Ærøskøbings maritime kulturarv. Eleverne på Det Gamle Værft er ofte unge med særlige udfordringer i forhold til læring, og Det Gamle Værft er en certificeret socialøkonomisk virksomhed, der skaber praktik- og lærepladser og hjælper ungdommen til et job. Den lokale efterskole kører sin maritime linje på restaureringscentret og kommer der tre gange om ugen. Derudover er værftet en privat aktør på jobmarkedet, som tager unge i arbejdsprøvning. Der er 20-25 gennem aktiveringsdelen om året, og succeskriteriet kan være alt, fra at man kan komme til at klare sig i eget hjem, til at man kommer i job. I butikken er der arbejdsprøvning, og på den måde viderefører Det Gamle Værft havnen og søfartens rolle som et sted, der kan samle og rumme allehånde unge mennesker.

Det Gamle Værft afholder integrations- og jobcaféer, og i ferierne kommer børnefamilier og prøver at smede og at slagte deres egne skrubber. Om sommeren har formidlingsdelen mest fokus, og når turisterne har forladt øen, køres produktionsdelen op. Stedet råder over en bedding, som er deres maritime tumleplads. Det er ikke et værft, men kan tage skibe op til 200 ton – og mangler skibet noget, bliver det sat i. For øen er Det Gamle Værft en stærkt forbedret attraktion med masser af tilbud til hele familien, et uddannelsessted, et formidlingscenter og en stolt maritim tradition, der nu lever videre.

Ærøskøbing Havn 4A, Ærøskøbing, Ærø. © Ma.-fr. 11-16. ☞ detgamleværft.dk.

Priors Hus

☞ (kort ▶ 79 20)

I Søndergade i Ærøskøbing ligger et lille, gult bindingsværkshus. Åbner man den 300 år gamle og intakte egetræsdør

malet i okseblod, lukker man op for en fortælling om Ærø's historie og om kærlighed til bygningsarven. Priors Hus fra 1690 er Ærøskøbings næstældste hus, opkaldt efter den københavnske arkitekt Alexis Prior (1877-1955), der købte det i 1917 og restaurerede det med stor respekt for dets originalitet. Han søgte at bevare så meget af det gamle hus som muligt, hvilket var usædvanligt dengang, og dermed indvarslede Prior en ny praksis for restaurering i Danmark; en praksis, som Realdania By & Byg videreførte i 2017 ved at sikre huset en bæredygtig fremtid. Det gamle borgerhus har stærke rødder i den lokale byggeskik og vidner om Ærø's historiske tilhørsforhold til de slesvigske hertugdømmer gennem cirka 430 år. Et tilhørsforhold, der kan aflæses i husets indretning med både diele, pisel og dørnis – som forstue, spiseplads og karnapstue kaldes på sønderjysk. Indretningen bærer også tydeligt præg af, at det var sømænd, som boede der i gamle dage. Bl.a. beklæder smukke hollandske fliser alkoverummet, og forskellige souvenirs i de små stuer siger noget om stedets forbindelse til de syv verdenshave.

Huset indgår i Realdania By & Bygs samling af historiske huse, og den nænsomme restaurering har sikret, at Priors Hus står som en stærk historisk markør i Ærøskøbing. Til glæde for borgere og de mange turister, der gæster øen. Realdania By & Byg lejer huset ud til Arkitektforeningen, der bruger huset som feriebolig for foreningens medlemmer.
Søndergade 32, Ærøskøbing.

Motorfabrikken Marstal

☞ ☞ (kort ▶ 79 22)

Mindesmærker, elfærge, sprødstegte skrubber og stolt søfartshistorie. Marstal er en charmerende by, hvor søfarten altid tydeligt har dikteret livet. Som Carsten Jensen skrev i romanen *Vi, de druknede*, blev Marstal også kaldt enkernes by, fordi så mange sømænd mistede livet på havet. Hvis de ikke sejlede, arbejdede byens mænd, brødre og sønner bl.a. her på motorfabrikken, der i storhedstiden i 1960'erne skibede otte motorer afsted om ugen. Siden fulgte mange års forfald for

fabrikken nær havnen; motoren i byen stod stille.

I dag er motorfabrikken drevet af tre entreprenante kvinder fra øen. De købte bygningen i 2017 for bare 1.000 kr. Med iværksætter, knofedt og hjemstavnskærlighed som motor er drømmen at skabe et maritimt Silicon Valley. Realdania har som led i kampagnen Underværker (▶ 62) støttet udviklingen af den gamle industribygning, så den kan bruges til nutidige formål. I fabrikkens Fabrication Laboratory, kort kaldet FabLab, forbindes industrihistorie med innovation, her skabes prototyper, og her sætter man strøm til sine idéer med en hel maskinpark af 3D-printere til rådighed.

I Marstal og omegn bryder en bølge af nye tiltag frem i disse turiststærke år, og motorfabrikken er kronen på værket: et kulturhus med koncerter, kontorfællesskab og motorsamling. Det er således muligt for alle med en computer at leje sig ind i kontorfællesskabet Dynamo – inklusive fællesjolle og fredagsøl. Motorsamlingen flyttes fra Marstal Søfartsmuseum, så de kan ses i omdrejninger, der hvor de er fremstillet. Der dufter måske nok mere af kaffe end af motorolie på fabrikken i dag, men historien og kærligheden til den fornægter sig ikke.

Havnegade 11, Marstal. ☉ Se ☞ motorfabrikkenmarstal.com.

FAABORG

I 1229 gav Kong Valdemar Sejr byen Foburgh i morgengave til sin portugisiske svigerdatter. Navnet betød 'Rævens Borg'. Byen er en købstad, der stadig har vægtene, som starter deres rundgang i byen hver aften kl. 21. Byen ligger ud til Faaborg Fjord på Fyns sydkyst og er mest kendt for Øhavsmuseet på havnen samt Faaborg Museum, hvor flere af de fynske maleres værker kan ses i en bygning, der i sig selv er et kunstværk. Med Faaborg Havnebad har den fået et vartegn mere.

Faaborg Havnebad

☞ ☞ ☞ (kort ▶ 79 23)

Faaborg Havnebad er praktisk som et *multi-tool*: Det har mange funktioner. Broen

er en moderne fortolkning af den klassiske badebro, og den tilpasser sig det moderne menneskes behov for en aktiv fritid. For hver finger, broen strækker ud i vandet ved Faaborg Havn, gives flere muligheder for at nyde det vand, byen er fælles om. Der er en bro til udspring, en bro, der passer til, at den kan anløbes med kajak eller båd, og en børnebro med indrammede bassiner. Foruden udendørsbruser og Langeliniebroen. Får man nok af alt det våde – og på visse årstider kolde – kan man trække op i bygningen med omklædningsrum og sauna. Inde på land ligger klubhuset Det Blå Støttepunkt, hvor man som medlem kan benytte sig af køkken-, møde- og badefaciliteter, som kan bookes via sms.

Realdania har sammen med Lokale og Anlægsfonden støttet etableringen af havebadet i Faaborg og Det Blå Støttepunkt som et mødested for faaborgensere. Alt sammen er en del af kommunens udviklingsstrategi for byen, og broen skubber yderligere til udviklingen af Det Sydfynske Øhav som vandsportsarena.

Faaborg Havn, Faaborg. ☒ Det er gratis at bruge havebadet. ☉ Åbent året rundt.

Holstenshuus

☞ (kort ▶ 79 24)

Nordøst for Faaborg ligger Holstenshuus og Holstenshuus' Have anlagt som rokokohave i 1753 – med tidstypiske lige linjer og alléer. Parken er renoveret med afsæt i havens grundstruktur fra 1750'erne samt de ændringer, der hen ad vejen førte ad mere krogede stier. Her er især de elementer, der er typiske for den danske herregårdshave, forstærket. Terrasser, alléer, broer i sølandskabet og en obelisk. Haven var inden renoveringen medtaget og tilgroet i en sådan grad, at tidernes have-mode næsten forsvandt i vildniset, og det var både nødvendigt at fælde træer og at oprense en mølledam, før haven kunne genetableres med grotte, pavilloner og granittrappe. Det store arbejde resulterede i, at Holstenshuus' Have fremstår som en romantisk landskabshave med væsentlige træk fra den oprindelige rokokohave. Parken bruges af to skovbørnehaver, ligesom der kan arrangeres teambuildingture

DET NÆRE LIV

Bondemalerne kaldte man spottende den fynske kunstnerkoloni, der opstod i Faaborg sidst i 1880'erne, og som blandt andre talte Fritz og Anna Syberg og Peter Hansen. Fynboerne, som de i dag kaldes, ønskede at skabe et reelt alternativ til kunstmiljøet i København, og de blev berømmet for at skildre og hylde det gode liv, der stadig leves flere steder på Fyn. Et liv, som Fritz Sybergs ikoniske maleri *Aftenleg i Svanninge Bakker* fra år 1900, der hænger på Faaborg Kunstmuseum, romantisk gengiver.

og andre arrangementer for virksomheder i det store anlæg.

Slotsalleen 9, Faaborg. ☉ Dagtimerne. ☒ 40 kr. pr. person. Børn og unge u. 17 gratis. ☒ holstenshuus.dk.

Hindsgavl Slot

☞ ☐ 10f ☐ (kort ▶ 78 25)

Med inspiration fra fransk bygningskultur ligger Hindsgavl Slot lyst og åbent uden helt at slippe symmetrien. Smukt omkranset af marker og skov og med udsigt over mod Fænø. Anlægget gemmer på mere end 800 års historie, og bygningen, der blev fredet i 1918, drives som populær hotel- og konferencevirksomhed. Realdania By & Byg har givet hovedbygningen et løft og omdannet de dele, der før var avlslænger for svin og køer, til moderne værelser, hvor man kan overnatte, inden man sætter tænderne i den hjemmelavede nutella ved morgenbuffeten. I sig selv et godt billede på Hindsgavls omfattende funktionsskift. Ved at forbedre mulighederne for økonomisk bæredygtighed på slottet kan herregården, der i generationer har været Middelfartegnens økonomiske og kulturelle centrum, fortsat spille en bærende rolle for udvikling i området. Herregårdsparken, der hører til slottet, er på hele 40.000 m², og er af H.C. Andersen beskrevet som noget af det smukkeste på Fyn og i Danmark. Savner man spænding i tilværelsen, kan man ikke langt herfra *bridegve walke* over Lillebæltsbroen.

Hindsgavl Allé 7, Middelfart. ☒ hindsgavl.dk.

Syd- og Sønderjylland

Renovering af en faldefærdig krogård og skabelsen af det gribende smukke Vadehavscentret. Det gælder om at få besøgende til at gøre stop i Syd- og Sønderjylland og få en oplevelse fra især Vadehavet og marsken med hjem. Den slags fås kun her.

Fra vandtårnet i Højer kan man se meget af det allersydvestligste Danmark. Et marsklandskab uden grænser. Med høj himmel, våde vidder, græssende får og et inddiget område, der – hvis man tager det hele med – strækker sig fra Esbjerg til Holland. Løfter man kikkerten og nærstuderer Tøndermarsken, vil man se det turismepotentiale, den har. Det er også det, der er målet med Tøndermarskinitiativet, som Realdania, A.P. Møller Fonden og Tønder Kommune har indgået et partnerskab omkring: at flere skal få øje på Højer som porten til Tøndermarsken og de muligheder, der ligger, hvor fuglene flokkes.

Det bakkede og kuperede mod øst, det rå mod vest og det flade mod syd. Syd- og Sønderjylland er et varieret landskab, og selve opdelingen i Syd- og Sønder er svær at blive klog på. Hvor starter Sønderjylland? Ved Kolding eller ved Kongeåen? *Sydjylland* er en betegnelse, der dækker det sydlige Jylland, som ikke hører til Sønderjylland. *Sønderjylland* dækker udelukkende det meste af det tidligere Sønderjyllands Amt og fra ældre tid også Sydslesvig ned til Ejderen. Som Jørgen Buch skriver i sin bog om Sønderjylland, hvor teksten til venstre er trykt på rigsdansk, og teksten til højre på sønderjysk: "I hel gammel dav de va dæ inne tænt å, hvad Synnejylland va, ja, man vist helle it hva Danmark va."

I Sønderjylland er Danmark allermost dansk – eller dansk på en særlig måde. Her svandt landet ind efter Treårskrigen og slaget ved Dybbøl i 1864, og danskheden voksede. Her faldt landsmænd, og her er Dybbøl Banke et ar, der historisk aldrig heler.

Området som et hele er rigt på vægtig nationalhistorie – fra domkirken og salmedigteren Brorsons klosterborg i Ribe til fredede marskgårde og den velbevarede by Christiansfeld, skabt for over 250 år siden af den kristne brødremenighed. Realdania støtter bevaringen og udviklingen af disse skatte samt initiativer som Sønderborgs lange vartegn i ti bygninger, Alsion (▷ 104), og Haderslevs fyrtårn for gadeidræt, StreetDome (▷ 101). Hvor mange kager der skal på et sønderjysk kagebord? Tja, der er kun én måde at finde ud af det på.

OVERBLIK

Kolding (▷ 96)
Als (▷ 101)
Ribe (▷ 104)
Fanø (▷ 107)
Tønder (▷ 109)
Højer (▷ 111)

Det inddigede flade land i Tøndermarsken rummer et rigt dyreliv med bl.a. stære, ande- og vadefugle – og masser af får.

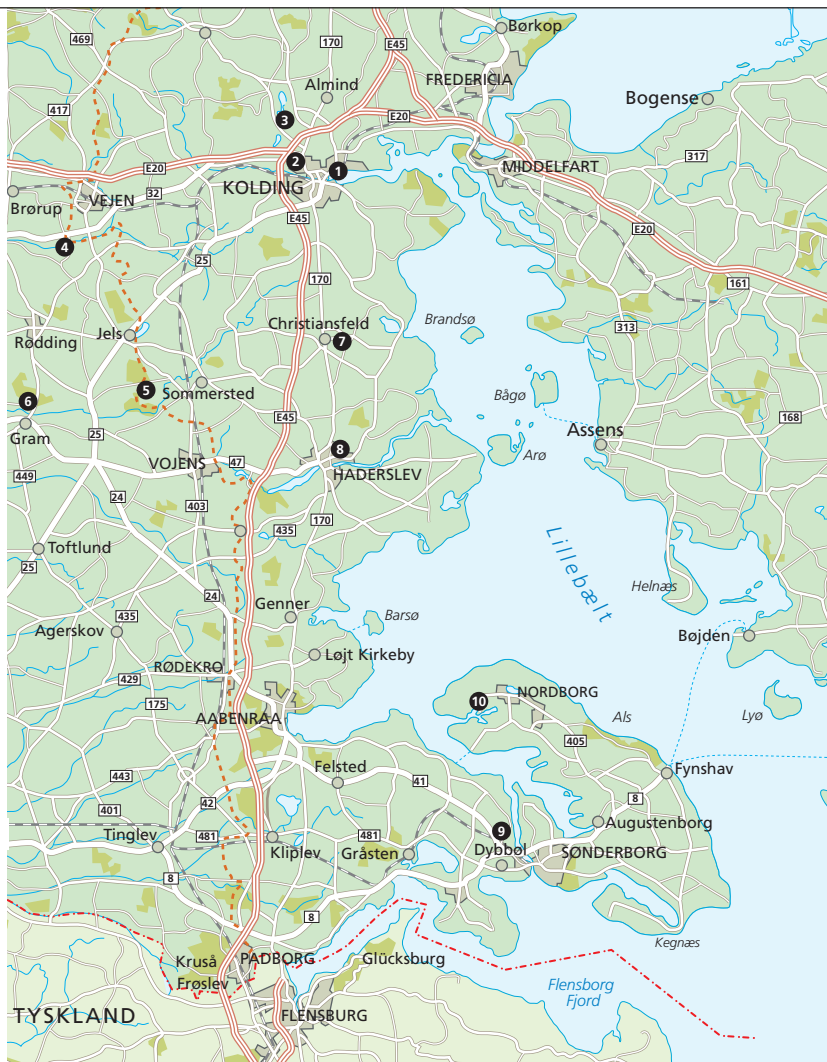
KOLDING

Med designskolen og afdelinger af Syddansk Universitet beliggende i byen er Kolding en by med et ungt byliv. Omformningen af det gamle Sct. Nicolai Skolekompleks til bl.a. et miljø for kreativt iværksætteri fortsætter ad dette spor.

Nicolai

☞ ☞ ☞ (kort ▶ 97 1)

Nicolai i Kolding har til huse på Skolegade, og det kulturelle hotspot er vævet sammen med skolens og byens historie. Det gamle skolekompleks på 11.000 m² består af fem bygninger, der hver især har deres eget kulturelle afsæt. Nicolai Bio-

- 1 Nicolai. 2 Harteværket. 3 Trolldhestien. 4 Herberget Kongeåen. 5 Herberget Ellegaard.
 6 Gram Slot. 7 Christiansfeld. 8 StreetDome Haderslev. 9 Alson – koncertsal og havne-
 byrum. 10 Jollmands Gård. 11 Ribe Domkirkeplads og Kannekegården. 12 Taarnborg. 13 Vade-
 havscentret. 14 Den røde tråd – "Æ stadion". 15 Klægager. 16 Digegevns Hus. 17 Hagges
 Musikpub. 18 Slotfelt. 19 Marskgården i Højer. 20 Villaaen i Nørregade. 21 Højer Mølle.

graf & Café, Kolding Stadsarkiv med læ-
 sesal, Nicolai Scenen, udstillingsrummet
 Nicolai Kunst & Design med tilhørende

værksted og Nicolai for Børn – Danmarks
 første børnekulturhus. Meget af livet fore-
 går også mellem bygningerne. I det by-

rum, der er skabt, og som er forbundet med skolegården. I gården har der været velbesøgte markeder, sceneoptrædener, byhaver og meget andet. Og i bygning 5, Koldings kulturhus, sidder den progressive bys kulturentreprenører, kultur-aktører og iværksættere.

Sct. Nicolai Komplekset blev opført fra 1856 til 1908 i Skolegade/Blæsbjerggade i Kolding. Det er Danmarks største og mest helstøbte historiske skolebyggningsanlæg, der ikke bare regnes for en vigtig del af Koldings historie, men en del af Danmarks kulturarv. Samlet afspejler bygningerne de danske skoleinstitutioners udvikling. Komplekset består af fem skolebygninger, der fra slutningen af 1940'erne blev kaldt Sct. Nicolai Skole. Da den lukkede i 1983, var der i en periode ungdomsskole, musikskole og dagcenter i dele af skolekomplekset. I 2004 besluttede Kolding Kommune at renovere de gamle skolebygninger og omdanne dem til et kulturkompleks med temaer, der var nøje tænkt ind i Koldings samlede kulturtilbud. Arbejdet med projektet, der blev til i et samarbejde mellem Realdania og

Kolding Kommune, har skabt det levende og alsidige miljø omkring Nicolai, der findes i dag.

Skolegade 2B, Kolding. ☎ nicolaikultur.dk.

Harteværket

☎ ☎ (kort ▶ 97 📍)

Hvordan får vi egentlig strøm? Ønsker man at vise sine børn det, er Harteværket 3 km uden for Kolding en både våd, opbyggelig og sjov oplevelse. Harteværket var, da det blev opført i 1918-1920, Danmarks første større vandkraftværk. I dag er det stadig i brug, men dets primære formål er at være et oplevelsescenter.

Med støtte fra fonde, foreninger, virksomheder og kommune er det lykkedes at indsamle 21 mio. kr., som er brugt på at restaurere Harteværket og transformere de historiske omgivelser til et moderne oplevelsescenter for både børn og voksne – med indbygget læring om vand, energi og bevægelse. Man kan komme helt ind i den gamle turbinehal, og børn og andre vandhunde kan fryde sig på vandlegepladsen, hvor de selv kan få vand til at løbe gennem flere kanaler. Udendørs er værkets vartegn – det 80 meter lange, røde trykrør – en af hovedattraktionerne. Når der bliver åbnet for sluserne, fosser der hvert sekund op til 6.000 liter vand gennem røret og ind til

Byg din egen båd, og se den flyde gennem de mange kanaler på vandlegepladsen ved Harteværket uden for Kolding.

turbinerne. Og man kan også leje kanoer og sejle op ad Kolding Å.

Harteværkets samspil med naturen er særligt, idet bygningerne er afhængige af terrænet og vandløbene for at kunne lave strøm, og omvendt er disse også omformet af hensyn til el-produktionen. Længere ude i Kolding Ådal er der nye aktiviteter og spændende fortællinger på den såkaldte Hartesløjfe. Ved Ferup Sø venter en trækfærge, to shelters lokker til overnatning, og en børstelegeplads giver mulighed for at leve historien ud. Her kan børn – og voksne – grave og flytte jord som datidens løsarbejdere, børsterne, gjorde det, da de byggede Harteværkets kanaler og dæmninger.

Alpedalsvej 107A, Kolding. ☎ 9. aug.-15. okt. fr. 12-18, lø.-sø. 10-17 samt alle dage i efterårsferien 10-17. ☹ 45 kr. Børn 0-17 år 35 kr. hartevaerket.dk.

Troldhedestien

  (kort > 97)

Set ovenfra er Troldhedestien et tværgående spor hen over heden. Der løb en privattogbane her frem til 1968, men nu forbindes naturstien Fynsvej i Kolding med Dybvadbro Station, eller mere poetisk forbindes den byens åndehuller med naturens vidtstrakte hede. Stien er 10 km lang og har ved strækningens tre tidligere trinbrætter etableret stationer for vandrere, der trænger til et pitstop. Der er således etableret seks shelters samt bålplads ved Dybvadbro Station, en vandresti rundt om Brandrupdam Dam med indbyggede rum til ophold og leg samt en skovterrasse på engen og en mindre stationsbygning ved Skovløberhuset. Alle tre stationer har cykelpumpe, handicaptoilet og mulighed for opladning af såvel elcykel som kørestol, så endnu flere kan komme ud og nyde naturen enten til fods, på cykel eller i kørestol. Frivillige vedligeholder stien, som er blevet til i et fælles fodslag mellem borgere, Kolding Kommune, handicaporganisationer, fonde, foreninger med flere.

Dybvadbro Station, Egtvedvej 132, Kolding.

Bramdrupdam Dam, Damstien 3, Kolding.

Skovløberhuset, Egtved Allé 10, Kolding.

 oplevelskolding.dk/ruter-og-stier/troldhedebanen-sti.

Herberger langs Hærvejen

 (kort > 97)

Over hele landet står millioner af kvadrater landbrugsbygninger ubrugte hen. Tiden er løbet fra dem. Omkring halvdelen er bevaringsværdige, og for at indsamle idéer til, hvordan man kan bruge de tomme bevaringsværdige bygninger på nye, meningsfulde måder, udskrev Realdania en konkurrence. Ud af den fødtes 234 idéer og forslag. 20 projekter fik siden støtte til videreudvikling, og fem blev valgt til at blive ført ud i livet. Et af dem handler om Ellegaard – en gammel hærvejskro fra 1740. Her er den gamle kostald omdannet til spillested og har siden fået manganen en sønderjyde til at svinge træbenet til folke-musikarrangementer. Siden 2008 har det også været muligt at overnatte på Ellegaard. Sammen med Foreningen Herberger langs Hærvejen har Realdania sørget for 32 sengepladser i den gamle kostald. Det er tilladt at medbringe hest, blot man også medbringer eget foder.

På samme måde er herberget Kongeåen blevet til. I den gamle lade er det blevet til 24 sovepladser samt moderne toilet- og badefaciliteter. Herberget ligger tæt ved Kongeåen, og herfra kan turen fortsætte ad både Hærvejsrute og Pilgrimsrute. Det er ikke nødvendigt at reservere plads, hvis man vil overnatte. I den rette vandrerånd rykker man blot tættere sammen. Realdania har støttet etableringen af herberger langs Hærvejen, både på den sydlige og nordlige strækning (> 144).

Kongeåen: Frihedsvej 1, Rødding. haer-vejsherberger.dk.

Ellegaard: Slevadvej 7, Sommersted. cafe-ellegaard.dk/herberg.

Gram Slot

  (kort > 97)

Kommer man ved juletid, er der kø. Julemarkedet på Gram Slot lokker både havenisser, hyggefolk og dem, der vil se de historiske gemakker og drikke et glas gløgg. Til daglig er her økologisk landbrug, oplevelsescenter, gårdbutik, hvor der bliver solgt mælk, kartofler og pølser af egen produktion, café med hjemmegjort bagværk og meget mere. Slottet ligger smukt i den sønderjyske ådal, og Gram

Slot var i middelalderen en vigtig borg. Det var her, landevejen gik mellem Haderslev og Ribe over Gram Å, og derfor kunne rigdom samle sig her, hvor man kunne opkræve told. Gram Slot af i dag giver tilbage til samfundet. Realdania har som led i kampagnen Fremtidens Herregård (▷ 153) støttet den omfattende revitalisering, ejerne har igangsat. Der er således skabt messefaciliteter i den tolængede kostald, og i avlsgårdens enorme holstenske lade er der givet plads til teater, koncerter og konferencer for op til 600 personer på én gang. Faciliteterne er de største af deres art i kommunen og tilbyder arrangementer, der videreformidler viden om bl.a. bygningsrestaurering, landbrug og fødevarer. Gram Slot er således et givende sted for Gram, og her er det lykkedes at favne bredt: Fra Kim Larsen-koncert til Kandis, ja, selv verdensballetten har været her. Hus- og havemesse kan det også blive til. Selvfølgelig med sønderjysk kagebord. Slotsvej 54, Gram. ☎ gramslot.dk.

Christiansfeld

☞ ☞ ☞ (kort ▷ 97 📍)

Det svarer måske til, at man om 200 år fandt Ørestad næsten fuldt ud bevaret som et billede på denne tids byplanlægningsmæssige idéer og idealer. Christiansfeld mellem Kolding og Haderslev er et fascinerende sted. Ikke alene står bygnin-

gerne næsten som for 250 år siden, miljøet har også international historisk betydning. Samtidig er Christiansfeld et af de første steder, hvor man tænkte langsigtet og i helheder, når det kom til byplanlægning. Byen blev grundlagt af en kristen menighed, Brødremenigheden. En af cirka 30 af sin slags rundt om i verden. Det var også brødrene, der designede byen, så den var delt op i de grupperinger, såkaldte kor, som menigheden var inddelt i. Der er i dag stadig søsterhuset, brødrehuset og enkehuset, men også hoteller, skoler og familiehuse. Netop byplanen og det helstøbte, homogene kulturmiljø sikrede i 2015 Christiansfeld en plads på UNESCOs verdensarvsliste. Realdania har støttet den helhedsplan, der sikrer Christiansfelds bygningsarv på lang sigt, på en måde, så nye tiltag harmonerer med både de langsigtede ønsker for byens udvikling og med de historiske rammer. Det har bl.a. betydet energioptimering af fredede huse, og en faldefærdig bygning i Lindegade 27 har fået ti nyindrettede værelser i Brødremenighedens hotel. Ligesom man igen kan købe Christiansfeld Honningkager i Brødremenighedens butik fra 1799. Der er også et showroom, hvor man se, hvordan de søde hjerter bliver til af rugmel og hvedemel fra Skærtøft Mølle og honning fra lokale biavlere.

Det samlede bybevaringsprojekt blev gennemført i et partnerskab mellem Brødremenigheden, Kolding Kommune og Realdania i tre faser med arkitekt Jørgen Toft Jessen i spidsen for restaureringsarbejdet. Projektet begyndte i 2002, og første fase tog cirka tre år. Anden fase var færdig i 2007, og tredje fase blev færdig i 2015. Et godt eksempel på, hvordan Realdania arbejder med langsigtede strategier for udvikling og bevaring af bygningsarv og kulturhistoriske værdier. Byen blev i sin tid – som Ørestad i øvrigt – etableret på forholdsvis få år og er et eksempel på, hvordan man planlagde en hel by efter datidens idealer. I dag fremstår byen næsten, som da bygningerne blev opført i årene omkring 1775 – og mens man gumler på en honningkage, kan man nyde den fine sammenhæng mellem de gamle bygninger og grønne områder.

BRØDRENES BY

Brødremenigheden er et evangelisk kirkesamfund, grundlagt i 1727 af grev Nicolaus Ludwig von Zinzendorf på godset Berthelsdorf i Sachsen. Navnet "brødre" betyder ikke, at menigheden kun er for mænd, men at fællesskabsfølelsen er afgørende. Brødremenigheden kom til Danmark i 1727. Lederen hed rigsgreve Zinzendorf, og han deltog ved Chr. 6.s kroning i 1731. I den forbindelse fik han den pietistiske danske konges tilladelse til at sende missionærer til bl.a. Dansk Vestindien for at omvende slaver. Missionen i kolonierne var en stor succes, og i 1773 fik brødrene lov at anlægge en menighedsby i Danmark, Christiansfeld.

Lindegade, Christiansfeld. christiansfeldcentret.dk.

StreetDome Haderslev

⌘ (kort ▶ 97 Ⓞ)

Hvor Klitmøller er blevet synonymt med Cold Hawaii, har domkirkebyen Haderslev fået sin StreetDome. Her kommer de, der ikke er til faste træningsdage i idrætsklubben, og alle andre. StreetDome fra 2014 er et inkluderende miljø, et mødested i byen og en global succes, der tiltrækker udenlandske turister og skatere. Både begyndere på løbehjul og superskaters kan få udfordringer her, hvad de mange videoer på YouTube vidner om. En opvisning i vovemod, venskab og vilde tricks – og i, hvordan man utroligt upåvirket rejser sig ved den rampe, man er faldet. Tanken bag at oprette et kulturhus for gadeidræt og skate på havnen i Haderslev var at få arkitekturen til at skabe bevægelse. Så selv siloen, der står på havnen, kan bruges af klatrerne, der også kommer i StreetDomes verden af beton og asfalt.

Realdania har sammen med Haderslev Kommune og Lokale og Anlægsfonden støttet opførelsen af det spektakulære StreetDome i Haderslev. Projektet bygger

Troldhedestien (▶ 99) løber, hvor jernbanen tidligere lå. Hvor toget før i tiden standsede, er der nu bygget læ for de vandrende.

bro på tværs af sociale grupper og er det første i landet af sin art. Med både indendørs- og udendørsanlæg med greb til klatrerne, parkour, streetbasket – og også affyringsrampe for koncerter m.m.

StreetDome er tegnet af arkitektfirmaet CEBRA, og det er så velbesøgt, at det stiller store krav til drift og rengøring af stedet, der involverer mange frivillige kræfter. StreetDome Festivalen er fx af international kaliber, og StreetDome i Haderslev var i 2015 på det amerikanske medie The Huffington Posts Top 25 over de smukkeste bygninger i verden.

Christian X's Vej 41, Haderslev. © Alle ugens dage, se . Gratis. Udstyr til leje. streetdome.com.

ALS

Lige uden for hovedbyen Sønderborg, der har indbyggere på begge sider af Allsund, står Dybbøl Mølle, Sønderjyllands symbol på danskheden. Et andet og veldyende vartegn er Alson; Danmarks første Viden-

◀ Der er masser af muligheder for bevægelse i StreetDome Haderslev (▷ 101). Fx skateboard, rulleskøjter, løbehjul, BMX og klatring.

og Kulturcenter samlet i ti bygninger, der gør fælles havnefront mod Alssund.

Alsion – koncertsal og havnebyrum

☛ 101 ☞ (kort ▷ 97 9)

Det er havnepromenaden, der får det hele til at hænge sammen. Det er her, visionen om Alsion er blevet til vartegn for hele Region Syddanmark. Og det er også her, de næste store idéer fødes, når forskere, fløjtespillere og friske studerende mødes for at tage en pause ved vandet. Syddansk Universitet hører hjemme her i samklang med Sønderjyllands Symfoniorkester – med forskerpark og koncertsal samt et havnebyrum ned mod Als Sund. I det sammentænkte byggeri holdes den bæredygtige fane højt, og med Green Alsion implementeres ny grøn viden løbende i hele bygningens mangefacetterede virke. Den amerikanske arkitekt Frank Gehry, der også var arkitekt på Guggenheim Museum i Bilbao i Spanien, står bag masterplanen for området ved Alsion.

Med så mange funktioner samlet på ét sted er det godt, at den dansk-islandske kunstner Olafur Eliasson har lavet en æstetisk helhedsplan for stedet og skabt to værker til Alsion. Det ene er en udsmykning af foyeren ved koncertsalen. *Music Wall* hedder værket, der består af 5.000 tredimensionale, platin-glaserede keramiske fliser, der udgør en væg. Det andet er *Alssund Pavillon*, også kaldet Sønderjyllands svar på *Den Lille Havfrue*. Den 7 meter høje installation i rustfrit stål er placeret foran Alsion. Begge værker spejler deres omgivelser og er dynamiske at se på, idet refleksionerne i overfladen ændrer sig, når man ser på dem fra en ny vinkel.

Idéen om at lave et nyt byggeri til universitet og forskerpark opstod i 1998, og i år 2000 indgik Sønderborg Kommune en aftale med Syddansk Universitet og Biten & Mads Clausens Fond om at opføre et byggeri, der kunne skabe sammenhæng mellem uddannelse og forskning. Senere sikrede støtte fra Realdania, at en kon-

certsal og et havnebyrum kunne fuldende det spændende projekt i 2007. Og senere igen, at værket *Alssund Pavillon* kunne opføres foran Viden- og Kulturcentret i Sønderborg. Koncertsalen med plads til 900 personer bruges i dagtimerne til undervisning og forelæsninger og om aftenen til koncerter og andre kulturelle oplevelser. Alsion 2, Sønderborg. ☞ alsion.dk.

Jollmands Gård

☛ (kort ▷ 97 10)

Man siger om en historie, at den skal have en krog. Hvis det også gælder et hus, er Jollmands Gård i landsbyen Holm uden for Nordborg godt kørende. Bygningen har i sin grundplan form som en fiskekrog og er derfor et eksempel på en kroggård. Det er en gruppe frivillige, der driver Jollmands Gård som et formidlingssted for dansk landbrug i gamle dage. I 2015 blev et maskinhus og et værksted opført med støtte fra bl.a. Realdania, og her afholdes udstillinger og julemarkeder.

Kroggården er et af de få eksempler på alsisk byggestil fra omkring år 1800 og blev derfor i 2002 fredet af Kulturarvsstyrelsen. Et kendetegn er, at man dengang ofte malede de buede skråstivere røde. En farve, der slet ikke kunne ses længere, da man gik i gang med den restaurering af gården, som Realdania har støttet. Gården hang i laser og var ved at styrte sammen. Det tog otte år at restaurere først stuehuset, så stalde og loer, brolægning, tagværk og stråtag. I foråret 2011 stod Kroggården smukt renoveret, og det gør den stadig.

Realdania har støttet projektet, der er båret af ildsjæle, fordi det sikrer et stykke kulturhistorie. På kroggården kan man komme Als' ældre landbokultur lidt nærmere og få en historie på krogen.

Møllegade 15, Nordborg. ☉ Lø. 9.30-11.30. ☞ 25 kr. ☞ jollmandsgaard.dk.

RIBE

I Ribe er alder ikke noget, man skammer sig over. I hvert fald lyder byens slogan ”Danmarks ældste by”, og den gamle bydel har da også både middelalderhistorie og et driftigt handelsliv. Domkirken er det naturlige og historiske centrum i byen, og

pladsen foran har med Realdanias støtte fået et tiltrængt løft. Og med etableringen af Vadehavscentret og heksemuseet vil endnu flere lægge vejen forbi Ribe.

Ribe Domkirkeplads og Kannikegården

⌘ (kort ▷ 96 11)

Pladsen ved Ribe Domkirke har fået et løft. Godt nok var den 7.000 m² store plads ikke sunket, men det så næsten sådan ud, da den omgivende by var vokset op over pladsen. I et partnerskab med Esbjerg Kommune er pladsen renoveret og trukket op i niveau med resten af byen. De høje mure, der omgav domkirken, blev taget ned, og kirkens gulv er bogstavelig talt bredt ud over hele kirkepladsen. Et arbejde, der stod på fra 2008 til 2013, hvor Ribeborgere og turister i landets ældste by igen kunne indtage pladsen, der blev genskabt af landskabsarkitektfirmaet Schønherr. Under arbejdet fandt arkæologer fra Sydvestjyske Museer bl.a. en vikingegravplads fra 800-tallet. Et fund, der viste, at danskerne blev kristne 100 år tidligere end hidtil antaget. Over for domkirken er Kannikegården opført, der hvor den nedbrændte Lindegård lå. Bygningen, der er tegnet af Lundgaard & Tranberg Arkitekter, og hvis opførelse blev støttet af

A.P. Møller Fonden, fuldender byrummet omkring Ribe Domkirke. Kannikegården har fået sit navn efter det kloster, som man fandt spisesalen fra, da man foretog udgravningen. Realdania har sikret en sammenhæng mellem Kannikegården og pladsen, og at ruinen er tilgængelig. Den ses gennem et glasdækket rum, som er en del af det offentlige område. Foroven er Kannikegården beklædt med særligt udviklede teglskaller i rødbrune farver, der matcher byens og egnens typiske murede huse. Kannikegården er også hjemsted for menighedsrådet og ansatte ved kirken. Torvet 15, Ribe.

Taarnborg

⌘ ⌘* (kort ▷ 96 12)

”Et salmernes hus,” kalder præsten Torben Bramming den gamle bispeborg 200 meter fra domkirken. Han bor med sin hustru på Taarnborg og nyder hver dag det, man kalder stedets ånd. Når præsteparret ser ud ad vinduerne, ser de ud over de samme røde tage i Ribe by, som Brorson har gjort det, og har let udsyn til det, fordi bispegården ligger på et højdedrag

De rødmalede, buede skræstivere, man ser på Jollmands Gård, er typiske for alsisk byggestil fra omkring 1800.

i byen. I disse rum har Brorson bl.a. skrevet *Her vil ties, her vil bies* og *Den store hvide flok vi se*. Gik man gennem Puggaardsgade en morgen eller en aften, kunne man høre Brorson synge. Han havde ofte venner på besøg, men tog ikke selv meget ud. Brorson døde 3. juni 1764 omgivet af nære venner i sit studereværelse ud mod Puggaardsgade. Da nyheden nåede byen, ringede kirkeklokkerne i halvanden time.

Taarnborg blev opført som bispegård i 1570-1580 og står i dag som et velbevaret renæssancehus. Bygningen i røde munkesten er ejet af Realdania By & Byg, der har forestået en nænsom restaurering. Herfra drives Brorson-centret, der står for arrangementer med salmedigterens liv og sange i centrum og andre arrangementer, der fortæller om Ribe og egnen. Eller om de heksehistorier, Ribe også er så rig på. Puggaardsgade 3, Ribe. ☎ taarnborg-ribe.dk.

Vadehavscentret

☎ ☞ (kort ▶ 96 13)

Sin egen rytme, sin egen tiltrækningskraft. Vadehavet er et stykke vild natur, der fascinerer og forfører. Tidevandet pumper 1 mia. kubikmeter vand ind og ud af Vadehavet to gange i døgnet. En puls, der giver næring til utallige bundfisk og tusindvis af sæler. 10-12 mio. fugle trækker mellem Afrika og Sibirien og gør undervejs holdt i spisekammeret ved Vadehavet. Samme fascinerende historie fortælles inde i Vadehavscentret, hvor man i udstillingen *Trækfuglens vadehav* oplever Vadehavet fra fugleperspektiv. Man er med til at fange orme via computerskærme, folde papirfly for at måle flyvelængde og meget andet. I det sidste rum, kaldet afgang, overvældes man af effekten i en installation, der med en naturfilm på en række små LED-paneler illuderer, at man står lige under en masse fugle, der letter på samme tid. Smukt! Nationalpark Vadehavet er den største nationalpark i Danmark og er optaget på UNESCOs verdensarvsliste. Centret blev i 2022 nomineret til den europæiske arkitekturpris Mies van der Rohe Award.

Den røde tråd på Fanø er et helt landskab tilegnet bevægelse, fx klatring, boldspil, cykling og forskellige former for atletik.

THI KENDES FOR RIBER RET

Riber ret er et udtryk, der stammer fra dengang, en særlov gjaldt for domkirkebyen sydpå. Næmlig den særlov for Ribe, som Erik 5. Klipping fik indført ved Danehoffet i Nyborg den 26. juni 1269.

I 1241 var Jyske Lov blevet indført og gav mulighed for, at man kunne give nogle lidt mildere straffe – men ikke i Riber Ret. Særloven bestemte, at der lige præcis i Ribe ikke kunne gives benådning af nogen art, og havde man begået et drab, blev man hængt. Sådan var det.

Vadehavscentret er blevet til i et samarbejde mellem Esbjerg Kommune, A.P. Møller Fonden, Arbejdsmarkedets Feriefond, Friluftsrådet, Louis Petersens Legat, Augustinus Fonden og Realdania. Formålet med bygningen og de 1.000 m² tilstilling, mødelokaler, café og butik er at øge forståelsen for og kendskabet til marsken.

Dorte Mandrup Arkitekter har med Vadehavscentret skabt en arkitektur, der er både ovovet og bæredygtig. Meget passende for en formidlingsbygning, der i 2017 vandt den prestigefyldte pris som Årets Byggeri i Danmark. Stråtag har været et af de bærende materialer i området, og på Vadehavscentret er selv underdelen af tagets udhæng lavet af strå. Mange besøgende har givet udtryk for bygningens tiltrækningskraft. De har simpelthen lyst til at klappe huset.

Okholmvej 5, Ribe. ☉ Nov.-apr. ma.-sø. 10-16, maj-okt. ma.-sø. 10-17. ☎ 120 kr. Børn 4-13 år 50 kr. ☎ vadehavscentret.dk.

FANØ

Sandøen ud for Esbjerg lokker med strand med plads til alle. Kite-surfere, ravjægere og dem, der bare vil ligge på langs.

Den røde tråd – ”Æ stadion”

☎ ☉ (kort ▶ 96 14)

Når man først ser Kultur- og Idrætsområdet på Fanø, tænker man, at nogen ikke helt har haft styr på op og ned. Klatrestativet hælder, kridtstregerne går over buler på cykelbanen og snyder øjet til at

tro, at noget er skævt. Som om nogen har haft en meget stor ja-hat på. Og det er da også meningen med bevægelsesforløbet Den røde tråd – eller Æ stadion, som lokale borgere har døbt det: at her er alt muligt. Hvis man har en krop, kan man også bevæge den. Og bliver man træt af det, kan man gå over i friluftsbiblioteket, for det findes også her blandt trampoliner, træningsredskaber og agilitybane.

Det aktive bevægelsesforløb udspringer af projektet By møder natur på Fanø fra 2008. Da støttede Realdania Fanø Kommune i at lave en række forundersøgelser af, hvordan øen kunne tænke tilgængelighed, multifunktionalitet og natur – og bygningskulturarv – ind i udviklingen af lokalsamfundet. Det konkrete projektforslag kom til verden i et samarbejde mellem Fanø Kommune og GHB Landskabsarkitekter og med inddragelse fra en lang række

nuværende og fremtidige brugere af området. Boldklubber, krocketklubben, golfklubben, hundeklubben, Nordby Skole og Nordby Bibliotek. Den røde tråd modtog støtte fra Realdania, Lokale og Anlægsfonden samt Esbjerg Kommune, og bevægelsesforløbet ligger, hvor folk kommer. Området mellem Nordby Skole, Fanøhallen og Skolehallen er blevet bundet sammen af stier og græsvolde, der giver flere forskellige rum og muligheder. Ligesom en løbesti bugtende binder det hele sammen. Midtbjergvej 2, Fanø.

Klægager

☞ ☺ ☐ ☑ (kort ▶ 96 📄)

Udsigten til marsken tager kegler hver gang. Klægager, eller den gamle digegrevens gård, er en kulturhistorisk marskgård lige ved Nationalpark Vadehavet. Og en prisvindende restaureret gård i fuld genanvendelse. Den firlængede gård blev opført i 1857 i vestslesvigsk/frisisk stil. Da nuværende ejer Christian Lorenzens far, der havde boet alene på gården i ti år, gik bort, besluttede Christian og Ruth Lorenzen sig for at lave bed and breakfast i tre af gårdens værelser – inspireret af Realdanias kampagne Genanvend Gården. For egne midler begyndte de to en renovering af stuen, og projektet med overnattende gæster blev så stor en succes, at stalden også måtte tages i brug.

Realdania har bidraget til omdannelsen, sådan at stalden nu er et lyst lokale med plads til 75 gæster, og herfra holder parret foredrag eller drager på guidede ture. Et sted at starte på – og smage på – marsken. Og et sted at falde til ro med styr på både seng og morgenmad. Eller på godt synnejsk: Dyne og Davre. Østerende 13, Bredebro. ☐ klaegager.dk.

STEDET TÆLLER

Realdania arbejder for, at yderområderne også i fremtiden vil være dejlige steder at bo, besøge og arbejde. En vision, der kræver omstilling og den idérigdom og det engagement, som det frivillige Danmark især i yderområderne bygger på. Man ser efter de potentialer, der findes på stedet, og udvikler dem som en potentiel motor for udvikling i området. Etableringen af et regionalt Madkulturhus i Melsted på Bornholm (▶ 73) er et eksempel på succesfuld opdyrkning af de stedbundne kvaliteter – og lokale råvarer. Vandreruten Camønoen (▶ 54), der bygger på lige dele natur og ø-venlighed, blev til en værdikæde for hele øen. Pointen er, at potentialerne er der. De skal gribes af frivillige og lokalbefolkningen og udvikles i nye samarbejdsrelationer mellem kommune, erhvervsliv og lokale borgere. Erfaringen er, at projekterne for alvor får lov at skabe erfaring, når de tænkes ind i større, strategiske sammenhænge. I kampagnen Stedet Tæller har Realdania arbejdet med at øge livskvaliteten i Danmarks yderområder med udgangspunkt i de stedbundne potentialer. Erfaringerne er opsamlet og delt ud til videre udvikling i andre dele af landet, hvor stedet tæller.

TØNDER

Tønder er en af landets ældste købstæder med velrestaurerede huse med udsmykninger så fine som kniplinger. Tønder var det eneste sted i landet, der havde en egentlig kniplingsindustri, og byen voksede rundt om den. På et tidspunkt i 1800-tallet var 12.000 kvinder beskæftiget med at fremstille tønderkniplinger,

hvis håndarbejds-mæssige forbilleder for en stor del kom fra Flandern og Brabant.

Digegrevens Hus

⌘ (kort > 96 16)

Digegrevens Hus er opført af den kendte Tønder-borger, borgmester og kniplingshandler Carsten Richtsen. Han tjente sine penge på kniplingspigens hårde arbejde, men blev en velgører for byen. I egenskab af borgmester sørgede han desuden for, at Tønder omkring 1790 fik en moderne brandsprøjte. Selve navnet Digegrevens Hus fik huset først senere, da en ny ejer, Bendix Todsén, kom til. Han fik titlen di-

På Vadehavscentrets (> 107) geniale udstilling fortælles og formidles historier om dyr og natur i og omkring Vadehavet.

gegrevne i 1876 og var formand for ejerne af jorden i Tøndermarsken og dermed også ansvarlig for tilsynet med de diger, der beskyttede byen mod vandmassernes indtrængen.

Huset, der ligger centralt i Tønder, er fra 1777. Overalt er det rigt udsmykket, og det står som en værdig og velholdt repræsentant for den senbarokke arkitektur med træk fra både rokoko og Louis Seize – en stilart, der opstod i Frankrig omkring

SORT SOL I SØNDERJYLLAND

Nogle gange er der 1 mio. stære ad gangen. De flakser og farver beskuers udsyn sort, deraf navnet sort sol. Det er stære fra de nordiske lande, der forår og efterår samles flere steder i Sønderjylland. Og særligt omkring Tøndermarsken, hvor stæren kommer for at æde stankelben og gåsebillelarver, som størtrives i de fugtige græsmarker.

Det er lige inden, at stærene går ned på jorden for natten, at de næsten magiske

mønstre optræder på himlen. Næsten som om de prøver at skrive en besked på det store lærred, himlen er. Man ved faktisk ikke, hvorfor stærene flyver i store flokke og formationer. Måske fordi stæren er snæver- og nærsynet og derfor har brug for flere sæt øjne for at holde vagt og beskytte sig mod angreb fra rovfugle. Flere steder i Sønderjylland kan man komme på "sort safari" og opleve denne opvisning i luften.

1750, og som er kendetegnet ved rette linjer og symmetri som modsvar til den mere pyntede, bølgende rokoko. På gavle og indgangspartier pryder muslingeskallignende ornamenter huset, og indvendig er døre og paneler ført tilbage til de originale farver, herunder preussisk blå, og med gyldne dekorationer. Realdania By & Byg overtog huset i 2005. De nederste etager er mest præsentable, for øverst boede tjenestefolkene. Bag ved huset ligger et pakhus fra 1779, egentlig opført som stald og lagerbygning. Begge bygninger bruges som kontorer af Tønder Erhvervsråd.

Vestergade 9.

Haggens Musikpub

☛ (kort ▷ 96 17)

Det var folk fra Tønder Musikfestival, der i 1988 købte og åbnede Haggens, som i dag har omkring 40 årlige koncerter, pubquiz og andre arrangementer midt i Tønder. Ud over to ansatte er det frivillige, der driver og bærer spillestedet. Således også med renoveringen, der var påkrævet, hvis stedet fortsat skulle leve op til nutidens standarder for et spillested. Tagplader af

Når stærene samles i store flokke forår og efterår, flokkes også turisterne i Tøndermarken for at se naturfænomenet sort sol.

eternit såvel som soklen er blevet udskiftet, og nødvendigt VVS-arbejde er blevet udført. Så vidt muligt af faguddannede frivillige blandt de 2.000 frivillige medarbejdere fra Tønder Festival, suppleret med professionel arbejdskraft. Realdania har støttet Haggens Café gennem kampagnen Underværker (▷ 62).

Vestergade 80. ☎ haggens.dk.

Slotfelt

⌘ (kort ▷ 96 18)

Det er de færreste lader, der opnår at blive turistmål. Men det er sket for denne lade, en af landets største med stråtag, lokalt kaldet Prinsens Lade, fordi Slotfelt hører til Schackenborg Slot, hvor prins Joachim boede indtil 2014. Den 30 meter lange, 13 meter brede og 12 meter høje bygning fra 1870'erne har en særlig trækonstruktion, der giver bygningen en katedral-lignende karakter, som også kendes fra Capitol i Washington DC. Måske en lidt vild sammenligning, men så alligevel ikke. Med sine knap 900 indbyggere er Møgelønder en lille by, der har haft en plads på landkortet og i danskernes historiske bevidsthed i over 800 år. Det var nemlig her, på markerne nær byen, at Guldhornene blev fundet i hhv. 1639 og 1734. Med støtten på 11 mio. kr. fra Realdania er laden

TØNDERMARSKENS STORE POTENTIALE

Mange yderområder er udfordret af færre job i traditionelle erhverv, en voksende gruppe af ældre borgere og unge, som søger mod de større byer. Det gælder også området omkring Tøndermarsken, der natur- og kultur-mæssigt er så enestående, at det er optaget på UNESCOs liste over verdensarv. Tøndermarsken rummer nogle særlige lokale potentialer for udvikling, som Tønder Kommune, Realdania og A.P. Møller Fonden har sat sig for at forløse med en samlet indsats. Også Nordea-fonden bidrager til projektet. Visionen er at samle lokale, regionale og nationale

kræfter om at udvikle og synliggøre Tøndermarskens mange muligheder og sikre, at det også fremover bliver et attraktivt sted at bo, besøge og arbejde. Adgangen til marsken med stier og skilte er i fuld gang med at blive forbedret, og fortællingen om områdets historie og plante- og dyreliv bliver løftet. Højer by synliggøres som porten til Tøndermarsken – de historiske huse restaureres, byrum skabes, og byens historie fortælles gennem flere oplevelser. Samtidig er Tønder by og marsken langs Vidåen klimasikret på en måde, så fornyede oplevelser i marsken venter.

blevet nænsomt restaureret og har fået funktion af formidlingscenter af Guldhornenes, marskens og Møgel-tønders historie. I laden kan man bl.a. via moderne teknologi se Guldhornene på en ny måde. Slotfelt er et fornemt eksempel på, hvordan en helt speciel, bevaringsværdig nedlagt landbrugsbygning kan genanvendes til nye formål, der samtidig respekterer bygningen – i dette tilfælde ladens – kulturelle og arkitektoniske værdi.

Slotfeltvej 4. © Sommermånederne 9-17. Resten af året weekendåbent. ☞ Gratis. ☞ slotfelt.blogspot.com.

HØJER

Ved den lille by Højer er man midt i marsklandet. Godt 600 meter fra Vesterhavet i Nationalpark Vadehavet ligger den lille by med omkring 1.156 indbyggere. Og fra vandtårnet har man en fantastisk udsigt over marsk, diger og Højer by.

Markgården i Højer og villaen i Nørregade

☞ (kort ▶ 96 19 20)

På Torvet i Højer har Realdania By & Byg forvandlet to af byens historiske huse og en ladebygning til en levende madlejrskole, hvor børn fra nær og fjern samles om madlavning og fællesskab. Det ene hus, en fredet marksgård, er opført i 1823 og har i sine velmagtsdage været stuehus til en seks-længet gård. Marksgården er beklædt med røde tegl, der er

typiske for egnen, og med fine detaljer omkring døre, vinduer, sokkel og gesimser. Ladebygningen langs Kirkegårds-gade giver et indtryk af, hvordan gården har set ud i 1800-tallet. I 1906 blev der ud til Nørregade opført en tysk inspireret rødstensvilla, præget af et væld af detaljer og med træk fra både nationalromantikken og jugendstilen. De historiske ejendomme har gennemgået en nænsom restaurering for at bevare de særlige egnstypiske træk. Og indvendig er der indrettet til de børn, der skal mødes omkring madlavning nu og i fremtiden, samt til at formidle Tøndermarskens natur, kultur og gastronomi. Bygningerne anvendes af Tønder Kommune og Arla Fondens madlejrskole.

Marksgården: Torvet 1, Højer.

Villaen: Nørregade 23, Højer.

Højer Mølle

☞ ☞ (kort ▶ 96 20)

I Højer Møllens Store Spiker og Lille Spiker er der med Realdanias støtte skabt levende udstillinger om grænselandets historie og unikke fugleliv. Møllen er kort sagt en formidlingsstation og et sted at starte sin udforskning af Tøndermarsken. I møllerboligen ligger både butik og café med brugskunst og egnspecialiteter. Her kan man lære at male sit eget mel, deltage i familie- og kulturhistoriske vandringer eller selv gå ud på den 54 km lange Marksti. Møllergade 23, Højer. ☞ 94 kr., børn u. 18 gratis. © Apr.-okt. ma.-sø. 10.17. ☞ msj.dk/hoejer-moelle.

Midt- og Vestjylland

Fra Vestkystens barske vande til hedens milde langstrakthed. I Jyllands varierende landskab finder man både driftige købmænd, bevaringsværdige klitgårde og idéer, der fremmer fællesskab, sundhed og udvikling.

Få steder i landet er det så godt at hyle mod vinden som ved Vestkysten. Der er noget ved det frådende hav og den bidende vind, der løsner selv de mest forbistrede ansigtstræk. Her langs landets vestvendte kystbyer har udsyn, handel og fiskeri altid været afgørende. Det sætter sig i byer som Ringkøbing og Esbjerg både som åbenhed og en råhed. Mellem byerne ligger det åbne land, og i landsbyerne står man sammen som i landsbyklyngen Vestrum. Landsdelen har som andre af Danmarks mere tyndt befolkede områder en høj andel af frivillige. Det betyder noget, om man møder op til et arrangement, og ligegyldigheden har trange kår, når hele 150 frivillige får det smukke, røde Bovbjerg Fyr (▷ 114) til at løbe rundt som kulturhus med alt fra strikkeaftener til ”Bovbjerg i Buldermørket” på programmet. Borgerne i Vestjylland har også et større areal natur til rådighed pr. borger end noget andet sted i landet. Det være sig vandløb, enge, moser, klitter og hede. Derfor handler mange af projekterne om at komme ud, hænge i et klatretræ ved Strandpromenaden i Hjerting, tage en tur på rampen i Esbjergs mekka for gadeidræt (▷ 123) eller blot glæde sig over, at snæblen igen vandrer i Varde Å.

Længere inde i landet driver driftige Midtjylland nogle af landets største tekstiltilvirksomheder. Købmandsgenet ligger godt til midtjyderne, der præger toppen af listen over Danmarks rigeste familier, herunder familien bag det sigende virk-

somhedsnavn Bestseller. Et krejlergen, der har rødder på egnen, hvor Bindeballe Købmandsgård (▷ 126) ligger.

I Herning er messeområdet vokset, og med fremtidens Messecenter Herning (MCH) (▷ 124) er både hovedbygning og selve området gearet til at huse alt fra Melodi Grand Prix til møbelmesser.

OVERBLIK

Vestjylland (▷ 112)

Midtjylland (▷ 123)

VESTJYLLAND

Det er Vestkysten, der definerer landsdelen, og dette livgivende forhold afspejles i Realdanias projekter vestpå. I Ringkøbing er en naturbydel skudt frem, i Esbjerg har en strandpromenade taget form som et vartegn for havnebyen, og i Holstebro er der bygget bro og skabt en åben plads ved den å, byen blev grundlagt ved. Vesterhavet drager, og Vestkysten var også i 2021 det område i Danmark, der havde den største andel af udenlandske turister.

Lemvig Havn

🌊 🚢 🌅 (kort ▷ 115 📍)

Limfjorden går af og til over sine bredder. Men de senere års mere alvorlige stormfloder gjorde udslaget, og Lemvig

De besøgende skal selv i gang på trækfærgen, i svævebaner og vindtunnel i oplevelsesparken Naturkraft (▷ 118).

NÅR VANDET KOMMER ...

Miljø- og Fødevarerministeriet og Realdania er gået sammen om at støtte kommunerne i deres udvikling af byområder, der potentielt kan blive udsat for oversvømmelser under storme og vandstandsstigninger. Det handler om at fremtidssikre kystbyerne, som i flere tilfælde allerede arbejder med eller planlægger at bygge diger, højvandsmure eller sluser.

I projekterne kobles kystsikring med byudvikling, som i Lemvig, hvor man har klimasikret havnen og samtidig forbedret borgernes adgang til den. Det handler om at nytænke kystsikringen og arbejde med helhedsløsninger, der både sikrer, at byerne er bæredygtige, og at det er rart for byens indbyggere at bo og opholde sig ved vandet.

Partnerskabet, de konkrete projekter og videndelingen mellem kommunerne er en væsentlig del af Realdanias samlede indsats omkring byerne og det stigende havvand. Indsatsen omfatter bl.a. også forskning, erfaringsopsamling og generering af nye data på området.

Kommune har med en gennemarbejdet klimatilpasning af havnen samtidig fornyet havneområdet og gjort det til et mere oplagt sted at lege, hænge ud, gå tur og nyde en is i aftensoen.

Den store forskel er en 80-120 centimeter høj og 350 meter lang betonmur. Muren bugter sig på tværs af havnearealet og holder vandet væk fra byen. Sikringen stod klar i 2013 og stod allerede i 2015 sin første prøve, da stormen Dagmar fik vandstanden til at stige helt op til 195 cm. Klimamuren, som den også kaldes, blev endnu længere, da Realdania gik ind i projektet med udviklingen af beddingen og Østhavnen, hvor klimasikringen er en del af byudviklingen. Her blev muren forlænget med 280 meter, så den nu er mere end en halv kilometer lang. Og der er ved samme lejlighed skabt en promenade langs havnen i Lemvig med træ-plateauer, krabbenet, ramper og en scene til foredrag og koncerter.

Lemvig Havn. lemvighavn.lemvig.dk.

Bovbjerg Fyr

  (kort > 115)

Rappelling, kunst og kage. Det røde fyrtårn på kanten af den 40 meter høje Bovbjerg Klint har et fortræffeligt slogan: Lige til kanten. De 160 frivillige sørger for, at der altid er noget at komme efter for de årligt 60.000 besøgende, om det så er bogbyttetag, lagkage, strikkeaften eller kunstudstilling i fyret med den lange historie. Da lanternen i toppen af det 26 meter høje tårn lyste for første gang i 1877, var det som et af de første fyrtårne på Vestkysten. Fyret var bemanded helt frem til 2003 og blev i 2007 omskabt til et kulturhus, der med en stor flok frivillige fik gjort stedet lyslevende igen. Så stor en succes er fyret som oplevelsesattraktion, at Realdania i 2014 har støttet en renovering og ombygning af fyrmesterboligen, der bl.a. inkluderer et nyt produktionskøkken, renovering af café i fyrmesterens gamle stuer, indretning af butik og en åbning af rummet mellem fyr og fyrmesterbolig. Samlet står fyret nu stærkere som et kulturhus, der lokker med kunstopplevelser og smagsprøver på lokale og ofte økologiske fødevarer. Bovbjerg Fyr kan bryste sig af at have en fyrmester i stedet for en fyrmester og at være kåret af P4 som et af landets mest gæstfrie steder.

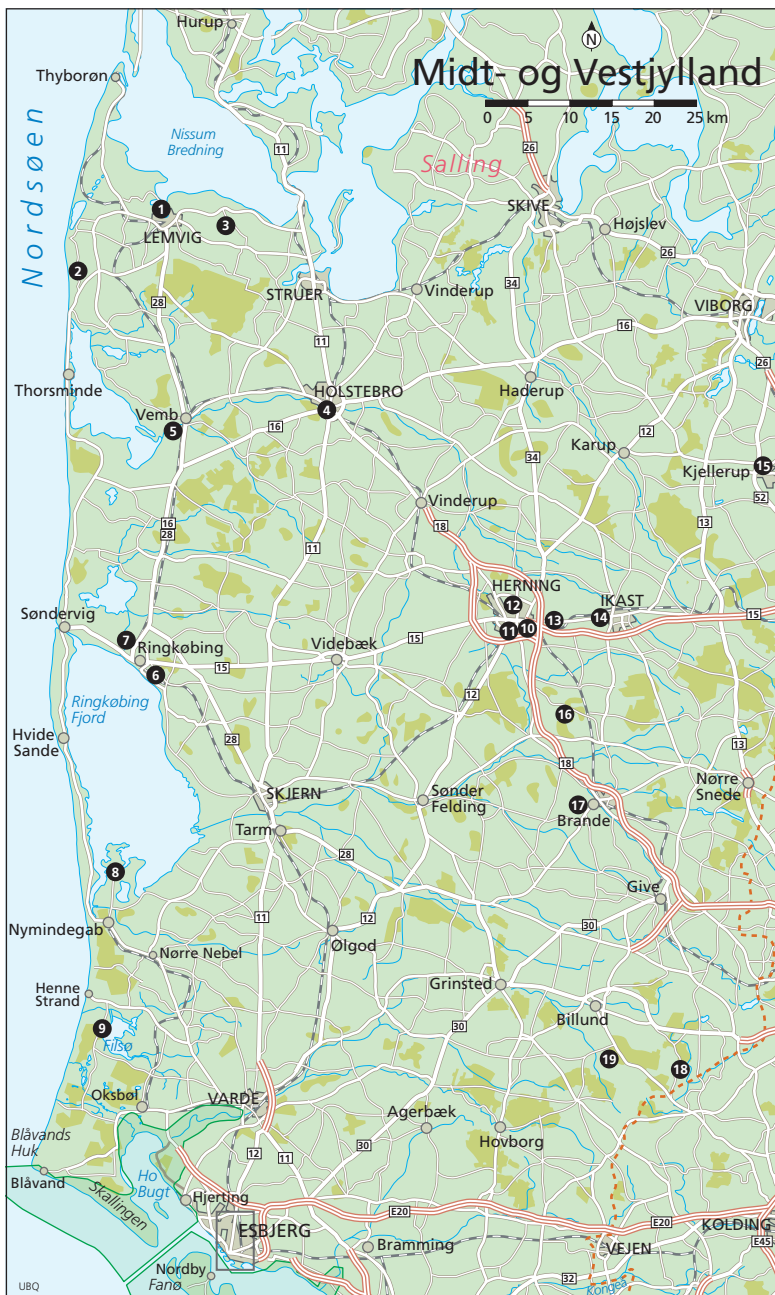
Fyrvej 27, Lemvig. Se bovbjergfyr.dk. 25 kr., børn 10 kr.

Nørre Nissum Musik- og Kulturhus

 (kort > 115)

Landsbyen Nørre Nissum ved Limfjorden summer af aktivt foreningsliv og har både en efterskole, en højskole og en professionshøjskole. Nu skal et nyt musik- og

- 1 Lemvig Havn.
- 2 Bovbjerg Fyr.
- 3 Nørre Nissum Musik- og Kulturhus.
- 4 Holstebro – byrum omkring Storå.
- 5 Nørre Vosborg.
- 6 Naturbydelen Ringkøbing K.
- 7 Naturkraft.
- 8 Tipperne Fuglereservat.
- 9 Filsø.
- 10 Terminalen 7400.
- 11 Fremtidens MCH.
- 12 Det Blå Rum ved Fuglsang Sø.
- 13 Heart – Herning Museum of Contemporary Art.
- 14 Multihuset Hjertet.
- 15 Skovbakken i Kjellerup.
- 16 Søby Brunkulmuseum.
- 17 Remisen i Brande.
- 18 Bindeballe Købmandsgård.
- 19 Naturrum Kirstinelyst – porten til Randbøl Hede.

kulturhus støtte Nørre Nissums mange fællesskaber. Det nye hus etableres, hvor VIA University College p.t. har lokaler, og byggeriet er i gang. Målet for projektet er, at musik- og kulturhuset på samlet 1.200 m² bliver et samlende og åbent mødested for Nørre Nissums mange fællesskaber. Huset bliver et omdrejningspunkt for kreativ udfoldelse og musikudvikling med plads til samvær og fællesskab – og sang. En ny koncertsal med plads til 150 tilhørere indrettes i den tidligere lovsangssal, der har en fantastisk akustik. På den måde kan huset også være en drivkraft for vækst og udvikling i landsbyen og i hele Lemvig Kommune og Vestjylland. Forventes åbnet i sommeren 2022.

Svinget 5, Nørre Nissum, Lemvig.

Holstebro – byrum omkring Storå

☞ *nr* (kort ▶ 115 4)

Storå, Danmarks næstlængste å, snor sig 104 km gennem Midtjyllands centrale landskab. I teaterbyen Holstebro har den altid været scene for livet i byen, der opstod netop som et vadested over Storå.

Bovbjerg Fyr (▶ 114) er et levende kulturhus med arrangementer, der spænder fra kamermusik til maraton.

Dog var en del af Storå snarere et bagtæppe, et lidt glemt kvarter, man ikke kom i.

Åen delte byen i Sønderland og Nørreland, og det er denne åens opdeling, der eftertrykkeligt er bygget bro over med stier og ramper ned til vandet, bænke og siddetrapper samt et sceneområde, hvor byens teatertrupper kan optræde. Byrummet, der er blevet til i et partnerskab mellem Holstebro Kommune og Realdania, blev afsluttet i 2009. Projektet er udarbejdet af OKRA landskabsarkitekter samt Holland og Schul & Co. Landskabsarkitekter, Danmark – i samarbejde med lys- og teaterkonsulent Åsa Frankenberg og Galleri Nicolai Wallner. Dermed spiller pladsen en rolle i byens stærke kulturhistorie som byen med det legendariske Odin Teater og en by, der holder den uofficielle verdensrekord i at have meget offentlig kunst. Den mest berømmede borger er således en bronzeskulptur med tilnavnet Maren å æ woun. Officielt er hendes titel *Kvinde på kærre*, og nogle af Holstebroborgerne mente, at hun var både dyr og mager, da Maren først kom til byen. Senere blev skulpturen – formet af den schweiziske kunstner Alberto Giacometti i 1942 og siden 1965 indbygget i Holstebro – et kært bysbarn. På samme måde som en anden skulptur er det, nemlig Bjørn

KLYNGERNE KOMMER

Når den lokale skole bliver nedlagt, landsbyens butik lukker, og bussen ikke standser på torvet mere, kan det give mening at slå sig sammen med nabolandsbyerne og lave et nyt fællesskab. Så er man nemlig flere om at holde idrætsklubben i gang – og så har man flere hænder, når der skal laves arrangementer i forsamlingshuset. I de senere år har landsbyklynger vundet mere og mere indpas rundt om i Danmark. Det giver energi, sammenhængskraft og nye muligheder, når man hæver blikket fra sin egen by og ser sin egn i et lidt større perspektiv.

Det har vist sig, at hvis landsbyer samarbejder i stedet for at konkurrere, så kan det løfte et helt område og vende en negativ udvikling. Alle klynger arbejder med hvert sit fokus. I Hærvejsklyngen har man fx fået lavet en film om de fem byer i klyngen. Med stor gallafest i Brørup Bio til følge. En del af klyngearbejdet handler nemlig om at fortælle, hvad der går godt, og fejre det, så det danner

ringe i vandet. Andre klynger går sammen om at løfte infrastrukturen eller koordinere det frivillige arbejde. Klyngerne er en slags strategisk samarbejde landsbyerne imellem. Med ejerskab og udvikling til følge og evnen til at se mere langsigtet på udviklingen af lokalområdet. 94 % vil anbefale projektet til andre lokalsamfund.

I samarbejde med DGI og Lokale og Anlægsfonden har Realdania samlet erfaringer og viden inden for området og udviklet en model for, hvordan man starter en landsbyklynge. Opskriften bliver gerne delt med alle interesserede via en række aktiviteter, ligesom man i kampagnen Mødesteder nytænker og udvikler de fysiske samlingssteder. I et pilotprojekt i Vesterhavsklyngen har man fx givet et gammelt klubhus til de unge, mens man på Mols skaber et nyt mødested, der forbinder skole med hal og danner passage til busstoppestedet.

Nørgaards skulptur ved Nørreport. Den hedder slet og ret: *Borgerne fra Holstebro*. Storå, Holstebro.

Nørre Vosborg

☞   (kort ▶ 115)

Nørre Vosborg kan bryste sig af at være Vestjyllands fornemmeste herregård. En prægtig titel til et herskabeligt sted, 20 km vest for Holstebro. I dag huser Nørre Vosborg, hvis historie går tilbage til 1200-tallet, både hotelvirksomhed, gourmetrestaurant og koncert- og kursusfaciliteter foruden en velbesøgt årlig juleudstilling. Realdania By & Byg overtog Nørre Vosborg i 2004 for at genoprette stedet og restaurere bygningerne, hvor forfaldet var sat ind i en grad, som krævede en særlig indsats, hvis ikke stedets helt unikke værdier skulle gå tabt for altid.

Nørre Vosborg er fredet, og det har derfor krævet en særlig ekspertise at restaurere hele anlægget. Kun håndværksfirmaer, der har erfaring med restaurering af gamle bygninger, har kunnet deltage i arbejdet, der bl.a. indebærer gamle håndværk som at lægge strå på væggene og

kitning af vinduer. Undervejs har alle haft vagtsomme øjne, for overalt kan historien titte frem af den vestjyske jord. Toppen af et lerkar fx eller bunden af en jydepotte. Der har været tilknyttet mange forskellige forskere med hver deres speciale til restaureringsprojektet, og både Aarhus Universitet, Ringkøbing og Holstebro Museer samt Dansk Center for Herregårdsforskning har bistået i arbejdet, der samtidig har skabt mere viden om Nørre Vosborgs historie og arkitektur. Herregårdens nyeste bygning er hotelfløjen, opført i 2007 af Realdania By & Byg.

Vembvej 35, Vemb. © Herregårdsstjerne søn. og helligdage 10-16 samt on. i jul. og aug. nrvosborg.dk.

Naturbydelen Ringkøbing K

☞ (kort ▶ 115)

Betegnelsen naturbydel er noget, der kan få inkarnerede byfolk og lige så inkarnerede naturfolk til at argumentere. For kan man egentlig tale om at have natur i byen og omvendt – kan man lave bydele i naturen? Naturbydelen ved Ringkøbing Fjord er et bud på en respektfuld måde

Med Landgangen har fodgængere og cyklister i Esbjerg fået en sikker promenade, der forbinder havnen med centrum.

at bygge og bo i naturen. Her tilpasses byggeriet naturen og ikke omvendt. Ved at bygge tættere end i traditionelle parcelhuskvarterer bliver der plads til naturen omkring husene, så beboere kan bo lige ved et skovbryn eller med direkte udgang til engen. Salget af de første boliger begyndte i foråret 2017, og beliggenheden er attraktiv, eftersom flest mulige får kig eller adgang til Ringkøbing Fjord. Det er et tidligere landbrugsareal, der i 2015-2016 blev omskabt til naturområde med blomsterhaver, enge, skov, søer og vandløb. Dyrelivet lader ikke vente på sig: Omkring 125 forskellige fuglearter er observeret i området, ørreder svømmer i smult vande i Tranmose Bæk, og vil man klappe en ko, græsser den på engene. Adressen Strandvejen er derfor på sin plads, og helt i tidens ånd tænkes der i fællesskaber, når der bygges nyt. Herunder et seniorbofællesskab (▷ 144), der kombinerer fællessrum og boliger midt i naturen. Dertil er der bygget både ejerboliger og almene lejligheder i området – og flere boliger

er på vej. Naturbydelen udvikles i et partnerskab mellem Realdania By & Byg og Ringkøbing-Skjern Kommune.

Strandvejen, Ringkøbing. naturbydelen.dk.

Naturkraft

(kort ▷ 115)

Hvordan hænger verdens kræfter sammen? Hvordan er det at gå inde i en kæmpe bølge? Og kan du med dine arme trække slæbebåden over floden?

Naturkraft i Ringkøbing er moderne formidling, der ikke er bange for at mikse scenografiske elementer med viden, ny teknologi, leg, sansning og bevægelse. Selve oplevelsesparken på fem hektar, der åbnede i sommeren 2020, og fra 2022 drives af Ringkøbing-Skjern Museum, sætter naturformidling og bæredygtighed i højsædet. Når man går rundt på ringvolden, kan man se vindmøller og i klart vejr Lyngvig Fyr samt alle naturkræfters moder: Vesterhavet. Indenfor kan man fx opleve udstillingen *Livets Træ*, der gør brug af både lyd, lys og en storslået scenografi. Vil man op på første sal, kan man tage turen gennem Vesterhavsbølgen, der med lyd og visuelle effekter skaber en så levende kulisser, at det føles, som om man

går inde i bølgen – helt uden at få våde fødder. Sæt god tid af; naturkræfterne er store!

Naturparken 10, Ringkøbing. ☉ Se   160 kr., børn u. 3 år gratis. naturkraft.dk.

Tipperne Fuglereservat

 (kort ▶ 115

Tipperne er en slags Nordeuropas rasteplads for trækfugle. Et sted at holde ind, få noget at spise, hvile og måske yngle. Tipperhalvøen ligger i sydenden af Ringkøbing Fjord og er Nordeuropas største fuglereservat. Og man ved det, for man har talt fuglene. Derfor har Tipperne været fredet siden 1898.

Højsæsonen for fugletræk er juli-august, hvor man kan møde op mod et par hundrede forskellige fuglearter. Med sådan en fugletrafik var der førhen kun åbent for mennesker en gang om ugen. Men tilgængeligheden er forbedret, og naturen er iscenesat på en nænsom måde og kan beses fra et observationstårn – et 13 meter højt fugletårn, som blev sat op i 2017 som erstatning for et gammelt tårn fra Anden Verdenskrig. Her kan man stå blandt gæs og hjejler, og fra toppen kan man se ud over Ringkøbing Fjord. Fra fugletårnet kan man følge de røde pile og komme til noget, der ligner et pyramideformet telt i rustrodt stål, men er et fugleskjul. Det vil sige et sted, hvor man kan stå i skjul, hvis man vil observere fuglene på tæt hold. Husk praktisk fodtøj og en god kikkert. Trænger man til at hvile benene, har stedets fugletællerhus, Tipperhuset, også fået en opgradering og et madpakkerum. Realdania har støttet projektet i samarbejde med Naturstyrelsen som en del af indsatsen Stedet Tæller (▶ 108).

Tippervej 4, Nørre Nebel. ☉ 1. mar.-31. jul.: alle dage kl. 07.00-22.00. Kun adgang i bil. 1. aug.-31. okt.: alle dage kl. 9.30-15.30. Kun adgang i bil og på cykel. naturstyrelsen.dk/naturoplevelser/naturguider/tipperne.

Filsø

  (kort ▶ 115

Elipseformet og smuk at gå på. Efter i årevis at have været næsten drænet for vand er Filsø genskabt som naturområde takket være en målrettet indsats fra

▶ Elipsebroen, der går ud i Filsø (▶ 119) og tilbage igen, giver et enestående kig på fugle og natur fra vandsiden.

Aage V. Jensen Naturfond. I 2017 blev en sammenhængende bro – også kendt som Filsø Elipsen – lagt ud i søen. Landskabsarkitektfirmaet Schønherr har tegnet cirkelbroen, som lader besøgende indtage naturen i ét sammenhængende forløb – og uden at forstyrre områdets egentlige beboere: 70 ynglende fuglearter. Både sti og bro er af beton, der ikke larmer visuelt, og udsigtsbroen er blevet til i et samarbejde mellem netop Aage V. Jensen Naturfond, Naturstyrelsen og Realdania. Og søen? Den trives. Siden sin genopretning i 2012 har Filsø udviklet sig til at være en af de mest artsrige søer i Danmark med bl.a. 52 forskellige plantearter.

Kærgårdsvej 12, Henne. naturparkvesterhavet.dk/filsøe.

Landgangen i Esbjerg

  (kort ▶ 122

Nogle gange skal der et enkelt, men gennemtænkt, greb til, før vi ser tingene på

GULDET I MULDEN

Heden er i sig selv en historie om, hvordan vores forestilling om den vilde natur ikke altid stemmer overens med virkeligheden. Da heden blev fredet i 1932, var det for at frede den for opdyrkning, men det viste sig, at heden voksede til og blev til skov, når der ikke længere var menneskelig indblanding. Derfor fik Naturstyrelsen Trekanten lov til at pleje heden, så den fortsat kan lyse lyngklædt op. Det var også denne hede, som "kartoffeltyskerne" begyndte at opdyrke tilbage i 1760'erne, da de sammen med de landflygtige franske huguenotter, der i 1720'erne slog sig ned ved Fredericia, var med til at lære danskerne at spise den knoldede afgrøde.

Det tog lang tid, for danskernes skepsis mod at spise den underlige plante, der kom fra Peru via Andesbjergene, var stor. En sjov tanke i dag, hvor kartofflen for længst har sejret som en udbredt national-spise.

ny. Tag nu en rustrød gangsti kaldet Landgangen fra Esbjerg by til Esbjerg Havn. Den går gennem Esbjerg Bypark, rundt om havneadministrationsbygningen og hen over Tolbodvej. Flere brofag over befærdede veje sikrer cyklister og fodgængere en behagelig og hurtig overfart fra byens centrale torv til Dokhavnen – det tager cirka fem minutter. Men det handler ikke kun om den tid, der er sparet. Det handler om, at hele byen vender sig mod vandet og en havn i vækst, og det handler om, at man med landgangens naturlige udkigsposter og forløb oplever byen på ny. At byen har fået en ny, sammenhængende fortælling. Både ved landgangen og havnepromenaden er skilte og informationstavler sat op. Ikke kun med konkret information, men også med små nedslag i historien om Esbjerg by og havn. Selve landgangen har byens vartegn, Esbjerg Vandtårn fra 1897, i baggrunden, og som anmelderen i fagbladet Arkitekten skrev om landgangen, så ender den ”ved havet med vestjysk wauw-effekt”. Projektet blev indviet i 2018 – året, hvor Esbjerg Kommune også vandt byplansprisen for bl.a. at have sikret en sammenhæng mellem by og havn. Det er en problemstilling, der arbejdes med i mange byer, og som Realdania har støttet som led i indsatsen for at fremme bæredygtige byer.

Havnegade 45-51, Esbjerg.

Esbjerg Ting-, Råd- og Arresthus

☞ (kort ▶ 122 📍)

I Esbjergs centrum, på hjørnet af torvet, knejser et hus lidt mere end de andre. Med et 30 meter højt tårn, små spir, kamtakker og gesims. Rådhuset er tegnet af arkitekt H.C. Amberg, der er mest kendt for en række restaureringsarbejder i Danmark, bl.a. af Ribe Domkirke. Ting-, Råd- og Arresthuset i Esbjerg blev opført i 1892 og består af to fredede bygninger. Råd- og Tinghus i den forreste del, arrest og celler i den bagerste. Der sad flere modstandsfolk under krigen, da tyskerne rådede over huset. Selve tinghuset var i brug til 1970, og som de sidste forlod byrådet huset i 1976.

I 2010 erhvervede Realdania By & Byg det historiske bygningsværk og gik i krig

med en omfattende restaurering. Bygningen er i dag på én gang en velbevaret tidslomme og et tidssvarende rum for både kultur, turisme og erhverv. I dag kan man selv få et smugkig indenfor i det ubemandede turistinfocenter.

Skolegade 33, Esbjerg. © Turistinfocenter ma-on. 10-20, to.-lø. 10-18 samt sø. 10-20.

GAME Streetmekka Esbjerg

☞ (kort ▶ 122 📍)

Alt, der hedder noget med *street*, er cool. Eller som Instagramprofilen for GAME Streetmekka lyder: *weloveasphalt*.

Der er turneringer, åben træning flere gange om ugen og fri leg både ude og inde i den gamle DSB-remise, hvor lyden af tog er erstattet af lyden af hjul, der rammer ramperne. Ramper, som er tegnet af skatedesigner Luke Jouppi. GAME Streetmekka er foreningsdrevet, men åbent for alle. Indenfor er der graffiti på væggene og ramper, masser af ramper. Udenfor er der plads til parkour, streetdance, yoga og et overdækket skateranlæg.

Det er Realdania, Esbjerg Kommune, TrygFonden, Nordea-fonden og gadeidrætsorganisationen GAME, der står bag projektet, og de kreative hjerner bag renoveringen er EFFEKT Arkitekter. Undervejs har man lyttet til de unge i byen, hvoraf mange kommer fra udsatte boligområder, og skabt et gaderum, der er så *street*, at huset i 2016 blev nomineret til en WAN Award af World Architecture News i kategorien Future Project Civic Buildings.

Nørrebrogade 1C, Esbjerg. © Ma-fr. 15-21, lø.-sø. 12-19. ☒ Ved brug af indendørsfaciliteterne 40 kr. Udearealerne er frit tilgængelige og gratis at bruge. ☒ game.ngo/da/game-streetmekka-esbjerg.

MIDTJYLLAND

Midtjylland er hedeland og messeland. Nogle af de mest kendte er interiør- og designmessen Formland, Herning Horseshow og kunstmessen ART Herning, der finder sted i kongrescentret i Messecenter Herning (MCH). Et stort og stadtigt større messeområde, der med Realdanias støtte har fået en forskønnende helhedsplan.

Terminalen 7400

☞ (kort ▶ 115 10)

I Herning er Kulturhuset Terminalen forvandlet til Midtjyllands største indendørssted for urbane sportsgrene. På Terminalen 7400 kan man således udfordre sig selv med at skate, klatre, løbe på løbehjul, dyrke parkour, thaiboksning, gaming, den moderne kampsport MMA og meget mere. Det er den gamle postterminal, som nu er omdannet til Hernings nye kultur- og medborgerhus inklusive streetbasketbane, faciliteter til e-sport og caféområde. Realdania har støttet Terminalen 7400 som en del af kampagnen Underværker (▶ 62).

Godsbanevej 7, Herning. © Ma.-to. 15-21, fr. 15-19, lø.-sø. 10-18. ☞ terminalen7400.dk.

Fremtidens MCH

☞ ☞ ☞ ☞ (kort ▶ 115 11)

Messecenter Herning (MCH) har, siden de første bygninger stod færdige i 1963, været en vigtig motor for Hernings udvikling. Og meget er sket i den driftige by, der i andre dele af landet bl.a. er kendt for Jyske Bank Boxen med store internationale koncertnavne og sportsbegivenheder. Boxen er blot et af mange knopskud i MCH-området gennem de mere end 50 år, messecentret har eksisteret.

Messeområdet har haft vokseværk på mange planer – også med et nyt og anderledes publikum, hvoraf mange i dag ankommer med bus og tog. Alt sammen noget, der gennem årene skabte et behov for større sammenhæng og en helhedsplan for området. Den er skabt med projektet Fremtidens Messecenter Herning og omfatter både en ny ankomstbygning foran Jyske Bank Boxen, forbindelser til de sydlige haller samt en ankomst- og eventplads foruden flere grønne planter og bedre parkeringsmuligheder. Der er således gjort klar til både møbelmessen Formland og diverse store koncerter og comedyshow.

Vardevej 1, Herning. ☞ mch.dk.

Det Blå Rum ved Fuglsang Sø

☞ ☞ ☞ ☞ (kort ▶ 115 12)

Motivationen burde være i top, for Det Blå Rum byder på badebro, sauna med plads

til 15-20 personer, bålplads, udekøkken og meget mere. Det samlede anlæg tilskynder et aktivt udeliv og er godt nyt for både vinterbadere, lystfiskere, triatleter og kajakroere. Som ikke-medlem kan man leje SUP boards og købe dagsbillet til saunaen.

Fuglsang Sø er en kunstig sø på cirka 28 hektar, som blev udgravet i 2003-2005 i forbindelse med et motorvejsbyggeri ved Herning. Siden har søen været brugt som rekreativ område af både private og foreninger. Desuden er søen hjemsted for mange fugle, fisk, insekter og planter. Gåturen rundt om søen er cirka tre kilometer lang.

De to smukke moderne bygninger er skabt af miljøvenlige materialer. Det Blå Rum har solceller og batteripakker, som skal drive en stor del af husets energiforbrug. For at synliggøre klimaaftrykket ved Det Blå Rum bliver energiforbruget monitoreret, så det er muligt for brugerne at følge med.

Brændgårdvej 105, Herning. © Ma.-sø. 6-21.

Heart – Herning Museum of Contemporary Art

☞ (kort ▶ 115 13)

Set fra oven ligner bygningen et skjortetærme. Det er der en god grund til, for museets grundlægger og kunstsamler, Aage Damgaard, var skjortefabrikant i Herning, og museets DNA er netop grænselandet og samarbejdet mellem kultur og erhverv. Museet, der åbnede i 2009, er tegnet af den amerikanske arkitekt Steven Holl.Heart. Det huser verdens største samling af kunst fra den italienske konceptkunstner Piero Manzoni og Ingvar Cronhammars hånd og er en videreførelse af det gamle Herning Kunstmuseum. I 2022 kan man bl.a. glæde sig til en udstilling med fotografen Henrik Saxgrens skildring af Vestkysten fra Skagen til Vadehavet. Selve museet ligger på en grund i Birk Center Park, der er stillet til rådighed af Herning Kommune. Birk Center Park er et miljø med museer, undervisningsinstitutioner og erhverv, og museet cementerer Hernings profil som en by, der ikke er bange for at lade kunst, kultur og erhverv mødes i utraditionel-

le samarbejder. Realdania har sammen med Herning Kommune sikret opførelsen af museet, der i 2010 vandt den prestigefyldte engelske arkitekturpris RIBA International Award.

Bitten & Aage Damsgaards Plads 2, Herning.
 © Ti.-sø. 10-16. ☰ 30 kr. Børn u. 18 gratis. 🚶 heartmus.dk.

Multihuset Hjertet

🌟 ☰ ☑ (kort ▶ 115 📄)

Hjertet i Ikast-Brande er et multifunktionelt hus, der både huser elever fra International School Ikast-Brande og forskellige foreninger. Og så fungerer det som aktivt mødested for alle byens borgere. Selve hjertet af huset består af flere multitalse, bl.a. til streetsport, drama og musik, og et uddannelseshus med flytbare vægge samt rum til refleksion og ophold. Hele idéen bag Hjertet i Ikast er at gøre mødet mellem mennesker muligt, og det hjælper ”butikker”, torve og caféen med socialøkonomiske arbejdspladser med til. Mangfoldighed er således den røde tråd, der samler det hele, og for Realdania er inklusionsperspektivet interessant – også til inspiration for andre byer i Danmark. Arkitekterne er C.F. Møller, der bl.a. har

Kajakroere, vinterbadere og lystfiskere har fået bro, sauna og fælleskøkken i Det Blå Rum ved Fuglsang Sø.

tegnat Mærsk Tårnet ved Panum i København og Bestsellers kontorkompleks i Aarhus. Realdania har ud over multihuset også bidraget til udvikling af Aktivitetsbåndet: en række udendørs faciliteter til streetbasket, klatring, streetsoccer, bane til pumtrack, parkour- og skaterbane. Projektet er blevet til i samarbejde med Ikast-Brande Kommune, International School Ikast-Brande, Lokale og Anlægsfonden samt Bestseller.

Vestergade 65, Ikast. © Ma.-to. kl. 7-22, fr.-sø. kl. 7-20. 🚶 hjertet.nu.

Skovbakken i Kjellerup

🌟 (kort ▶ 115 📄)

I januar 2019 blev Kjellerups nye grønne samlingspunkt og park indviet. I parken svæver en lysende ring, hvor der kan hænge forskellige installationer. Byparken rummer også et regnvandsbad, hvor man kan springe fra sten til sten, masser af spontane opholdsmuligheder samt en scene. Realdania og Silkeborg Kommune står bag byparken med plads til

alle byens borgere – unge som gamle – herunder også beboere fra byens plejecentre, socialpsykiatriske institutioner og handicapinstitutioner. Et naturligt og aktivt mødested, der tilgodeser sårbare menneskers fysiske og mentale sundhed og fremmer inklusion og sociale fællesskaber. Skovbakken er samtidig indgangen til Krabbes Grønne Ring, som er det 9 km lange stiforløb, der omslutter hele Kjellerup by.

Tinghusvej, Kjellerup.

Søby Brunkulsmuseum

☎ ☹ ☺ ☻ (kort ▶ 115 10)

Det var Peter Voldsgaard fra Voldsgaarden, der fandt dem i 1940'erne, og snart gravede fire arbejdsløse med skovle og trillebør i sandlaget, og brunkulsevenytret var begyndt. Under Anden Verdenskrig var der mangel på brændsel, og tusinder af fattige familier drog ud på heden i Søby. Nogle sov på høloftet i Voldsgaarden, andre i skure og baraker, og et anarkistisk minesamfund så dagens lys. I brunkullets guldalder sled og slæbte op mod 2.000 mennesker i lejren, og halvdelen af dem slog sig ned i Søby. Et brunkulsevenyrt, der nu fortælles fra Søby Brunkulsmuseum, komplet med tre autentiske arbejderhjem fra minesamfundet, en brunkuls-souvenirbutik, et spisehus og et tipvognslokomotiv.

Brunkullene blev gravet her i 1940-1970. Området 13 km sydøst for Herning var dengang Danmarks farligste arbejdsplads, hvor man hentede brunkul fra 30 meters dybde, og det brune guld var det største bidrag til Danmarks energiforsyning. I dag ligger de tidligere brunkulssøer til pynt i et grønt og smukt område. Mindelunden lige uden for museet er også et besøg værd. Her ligger arbejdere, der blev levende begravet, når sandet skred i de åbne udgravninger. Andre ulykker opstod i forbindelse med højspænding, brønde og sprængstof. Som der står på en mindesten: *"Arbejdets sønner hvis lod blev en død i kamp for det daglige brød."*

Realdania har støttet renoveringen af Voldsgaarden, der viser en geologisk udstilling om brunkullenes epoke. I stue-

huset er en skolestue, som den så ud dengang, og i soveværelset kan man se nærmere på periodens lastbiler og gravemaskiner, mens køkkenet viser alt godt frem af det blå emaljekøkkentøj Madam Blå.

Brunkulsvej 29, Herning. ☎ 1. apr. til uge 42, ma.-sø. 10-17. ☰ 50 kr., børn u. 12 gratis. ☑ brunkulsmuseum.dk.

Remisen i Brande

☎ ☹ ☺ ☻ (kort ▶ 115 70)

Det gamle lokomotivværksted drejede i 2006 ud ad et nyt spor og blev et kulturelt godstog i sig selv. Ud over arrangementer som Sko/Torp-koncert og yoga er Remisen i Brande Midtjyllands messecenter med et udstillingsareal på cirka 1.400 m², og den er også oplagt at booke til erhvervsarrangementer og private fester. Realdania har støttet remisens istandsættelse og restaurering, gennemført under rådgivning fra Jørgen Overbys Tegneste i Gram. Der er lagt vægt på at bevare den autentiske atmosfære, som hører lokomotivremisen til. Derfor ser man stadig portene, som lokomotiverne kørte ind ad, og taget er isoleret oppefra, sådan at spær og tagkonstruktioner stadig er synlige inde fra. Skal publikum på det lille hus, foregår det i en dertil konstrueret togvogn, der holder på skinnerne. Smedjen er blevet til restaurant, og andre skinner bruges til mobile stolerækker og en cafébar, der kan køres ud i det fri.

Remisevej 1, Brande. ☎ Ti.-to. 9-15. ☑ remisensbrande.dk.

Bindeballe Købmandsgård

☎ ☹ ☺ ☻ (kort ▶ 115 10)

Der er langt til det moderne indkøbscenters rene linjer. Skurebørster hænger ned fra loftet, store dåser med kaffe, bolsjer i knitrende poser, byggryn i løssalg og flotte, gamle blikdåser på hylderne. Når man træder ind i Bindeballe Købmandsgård, er det som at træde ind i et maleri malet efter princippet *horror vacui* – angst for tomheden. Skiltet i butikken er ret præcist i sit udsagn: *"Her sælges Ting & Sager."* Lidt sydvest for Vejle ligger denne brogede tidslomme af en købmandsbutik og et museum. De udstillede

varer har Reinholdt og Maja Jensen siden 1974 samlet på mange ture rundt i landet, hvor de har opkøbt nedlagte købmandsforretninger.

Gården var dårligt isoleret og næsten umulig at opholde sig i om vinteren. En energibesparende og fremtidssikret renovering blev gennemført i 2014, og Realdania støttede dette, samt at et nyt tag blev lagt på både hovedhus og staldbygning. Dermed kan Bindeballe Købmandsgård fortsat være Danmarks største købmandsmuseum drevet af frivillige, der hvert år fortæller 80-100.000 besøgende om både butikken og købmandsfagets historie. Til at hjælpe i butikken har den selvejende institution hyret købmænd, som alle har rundet de 60 år, til at dele ud af deres købmands erfaring under tilnavnet ”De blå forklæder”.

Bindeballevej 100, Randbøl. © Alle dage 10-17. ☰ 20 kr. Børn gratis. ☰ bindeballekoebmandsgaard.dk.

Naturrum Kirstinelyst – porten til Randbøl Hede

☰ ☰ (kort > 115 ☰)

Vidder, så langt øjet rækker. Hedelandskabet ved Randbøl er åbent og inviterende, men hvor skal man starte? Med inspiration fra Sverige har man indsat et støtte-

punkt. En hedens velkomsthall, hvor man kan få gode råd om oplevelser på heden og hente vidnen i den historiske udstilling om hedelandskabet. Eller fortsætte sin tur ad afmærkede stier, hvad enten man er til fods eller til hest. Og evt. overnatte på et af hedens fem naturhoteller: shelters. Det er den gamle hede-ejendom Kirstinelyst, der ligger på kanten af Randbøl Hede, som i 2013 kunne åbne med vægge og tag af lyngtørv. Et gennemført stykke arkitektur, der fører sig ind i landskabet, og som i 2014 vandt Vejle Kommunes arkitekturpris.

Kirstinelyst er et af flere pilotprojekter, der ligger til grund for udviklingen af Naturrum. Et koncept, som Lokale og Anlægsfonden, Friluftsrådet og Arbejdsmarkedets Feriefond har samarbejdet om siden 2007. Projektet er økonomisk støttet af de nævnte samt Realdania, LAG Vejle, LAG Billund og Naturstyrelsen. Frederikshåbvej 41, Randbøl. © Hver dag 8-20. Kl. 20 låses dørene automatisk, men der er adgang til toilet hele døgnet. ☰ Gratis. ☰ naturstyrelsen.dk/naturoplevelser/naturskoler/syddanmark/naturrum-kirstinelyst.

Foruden landskabsudstillingen er der fem shelters med bålplads og grill og adgang til vand og toilet ved Naturrum Kirstinelyst.

Østjylland

Det bliver bemærket, når Østjylland udvikler – hvad enten det er på havnefronten i Aarhus med plads til byliv og aktiviteter eller med fornyelse af området omkring landets højeste punkt, Ejer Bavnehøj.

Med Aarhus som optimistisk kulturel og erhvervsmæssig dynamo og Trekantområdet som ekstra vækstmotor er især byregioner i Østjylland i vækst. Aarhus er hjem for 355.447 aarhusianere, og i 2031 regner man med, at indbyggertallet vil være steget med yderligere 46.000. Når københavnere besøger Jyllands ukro-nede hovedstad, falder de af og til i svime over serviceniveaet i Danmarks næststørste og mest smilende by. Selv buschaufførerne hilser! Eller som de siger på Mols-linjen: ”Kombardo.” Havnen har altid spillet en vigtig rolle i den østjyske by, og det er også der, byudviklingen finder sted. Hvem har ikke hørt om Nordeuropas største og mest moderne bibliotek, Dokk1 (▷ 131), med automatiseret parkeringskælder og udsigt til bugten og nikkende blå kraner? Havnen er også hjemsted for store og følelseladede diskussioner om fremtidens byggeri. Et planlangt højhus kaldet Mindet 6 har vakt stor debat og folkelig modstand, men bliver efter byrådets godkendelse opført og skal efter planen stå færdigt i 2026. Mindet 6 bygger videre på et gammelt kornlager og kommer til at rumme hele 39 etager centralt på havnen.

Realdania støtter udviklingen i hele Østjylland ved at skabe nye sammenhænge i eksisterende bylandskaber, der ikke længere matches af et industrisamfund. Det gælder omdannelsen af de gamle bomuldsspindere i Vejle (▷ 142), Maltfabrikken i Ebeltøft (▷ 137) og omdannelsen af det industrielle Godsbanen til

et kulturelt førerlokomotiv (▷ 136). Gode eksempler på industrielle bygninger, der får andet indhold og liv, uden at den historiske dimension går tabt. Eksemplerne fra Østjylland kan også inspirere til lignende udviklingsprojekter i andre dele af landet og sågar i andre lande. I Viborg forbindes den historiske bykerne med den øvrige by til inspiration for andre europæiske byer, og i sØnæs (▷ 139) i udkanten af byen er der skabt et nyt rum for rekreativ forstadsliv ved en regnvandspark – et foregangseksempel for andre klimasikringsprojekter.

På Egmont Højskolen ved Odder har de gjort en dyd ud af de i forvejen førende faciliteter for funktionshæmmede og etableret en 90 meter lang vandrutsjebane, der kan bruges af alle, uanset handicap. Ligesom byerne er i færd med at gøre byrummene mere attraktive for den moderne byboer og gæst, så tager oplandet også sin del af turismen. Og byder på autentiske oplevelser for den naturglade turist. Fx i de nedlagte landejendomme omdannet til herberger langs Hærvejen.

OVERBLIK

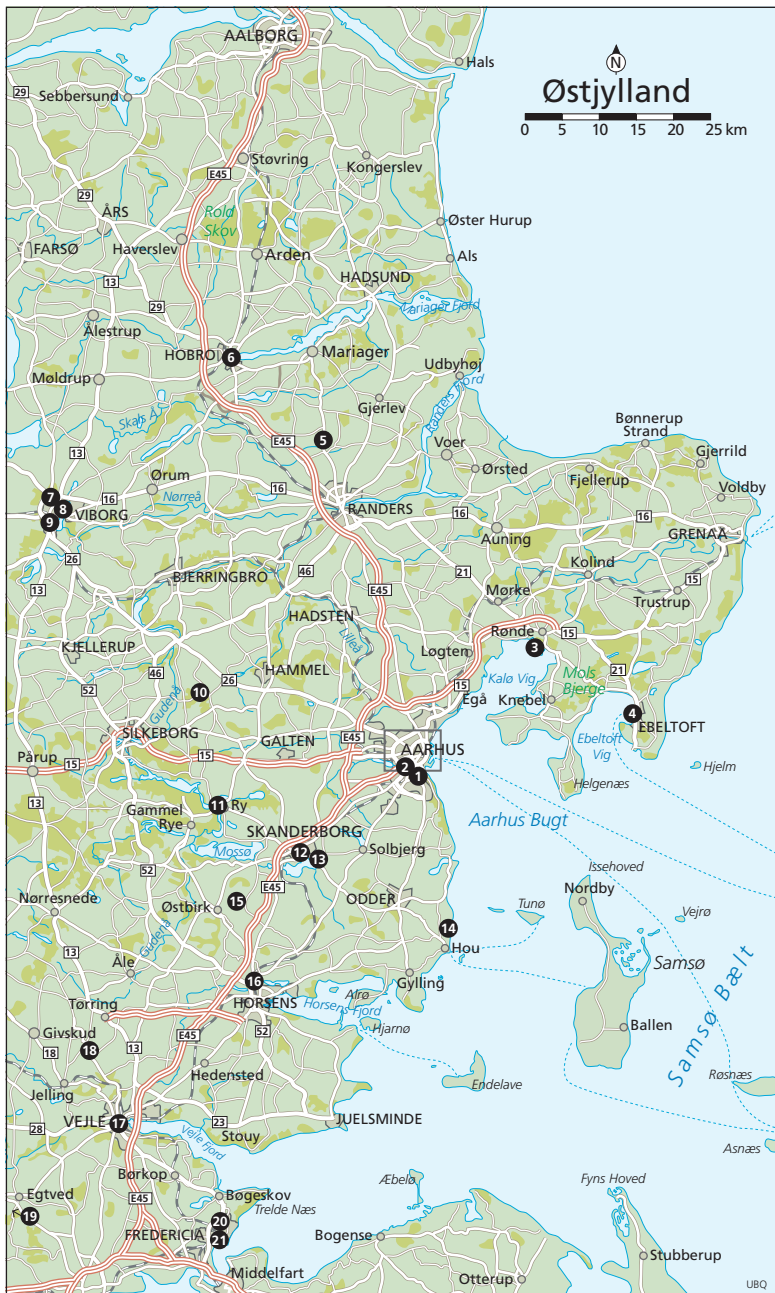
Aarhus (▷ 131)

Viborg (▷ 138)

Vejle (▷ 143)

Fra de tre nænsomt anlagte udsigtsposter i Kalø Slotsruin (▷ 137) kan man nyde udsigten ud over det nærliggende landskab.

AARHUS

Tiden for Aarhus-vittigheder er forbi. Aarhus har som Bergen i Norge cementeret sin identitet som lille storby med meget at byde på. Aarhusianerne selv synes at have lagt et ellers notorisk mindreværd på hylden og er i stedet gået i selvfejringshumor. Der er streetfood, der skal besynges, der er KØN – Museum for kønnenes kulturhistorie, der skaber debat, og der er byens ambition om at blive CO₂-neutral i 2030, der ansøger hele turistsektoren til at tænke grønt. Aarhus var naturligvis også først med letbanen. Og med Jørgen Leths stemme i højttalerne, når stednavne som Egelund, Mårslet og Mallings skal læses op. Hvem ellers?

Your Rainbow Panorama, ARoS

☞ (kort ▶ 132 1)

Man kan næsten ikke vælge, hvordan man vil vende sit kamera. Hvilken vinkel er bedst? Hvilken farve? Kunstneren Olafur Eliassons cirkelformede regnbue på toppen af kunstmuseet ARoS, der blev indviet i 2011, er for længst blevet et yndet Aarhus-ikon. Og pryder selvfølgelig forsiden af bogen fra 2017 med titlen *Åh Aarhus* af Stig Olesen og Carsten Ingemann. For at komme op på toppen skal man indløse billet til selve museet og bevæge sig op ad de snoede spiraltrapper – eller tage elevatoren. ARoS er bygget efter inspiration fra Dantes *Den guddommelige komedie* og rummer et kælderrum, der symboliserer helvedet. Med den panoramiske regnbue på toppen har museet sikret sig en forbindelse til himlen.

Som gæst åbner man døren og træder ud på en tagterrasse, der i forvejen føles

- 1 Ole Rømer Observatoriet. 2 Parken ved MarselisborgCentret. 3 Kalø Slotsruin. 4 Maltfabrikken. 5 Hvidsten Kro. 6 Maritimt Kulturcenter Mariagerfjord. 7 Viborg – tilgængelighed til den historiske bykerne. 8 Hærvejsbroen i Viborg. 9 sØnæs. 10 Naturhus Gjern Bakker. 11 Torvehallen i Ry. 12 Bybadet og Kulturløberen i Skanderborg. 13 Vestermølle. 14 Vandhalla på Egmont Højskolen. 15 Ejer Bavnehøj. 16 Fængslet i Horsens. 17 Spinderihallerne i Vejle og Kedelbygningen. 18 Ølgård Herberg. 19 Herberget på Nørrelide. 20 Meldahls Rådhus. 21 Kanalbyen i Fredericia.

som en anderledes forlængelse af udstillingsrummet. Men så rækker almindelige museale erfaringer heller ikke længere. Det er, som om man er i byen og alligevel står udenfor og betragter den. Olafur Eliasson har med *Your Rainbow Panorama* skabt et spektakulært byrum placeret 3,5 meter over ARoS' tagplader og monteret på slanke søjler. Det ser derfor ud, som om regnbuen svæver over museet og over byen. Glasset er i alle spektrets farver, og vandringer rundt i de 150 meter regnbue er en sanselig erfaring i, hvordan farverne påvirker os og det, vi ser. Fx føles det rent fysisk mere køligt i området med den blå farve, ligesom det er der, man føler sig mest desorienteret. Den kunstige regnbue kan ses fra gadeplan og langt væk fra. Den er blevet et moderne vartegn og et tilløbsstykke for byen såvel som for museet. Står man på jorden og kigger op, er synet af turister, der bevæger sig rundt inde i en regnbue højt hævet over byens røde tage, næsten lige så spektakulært.

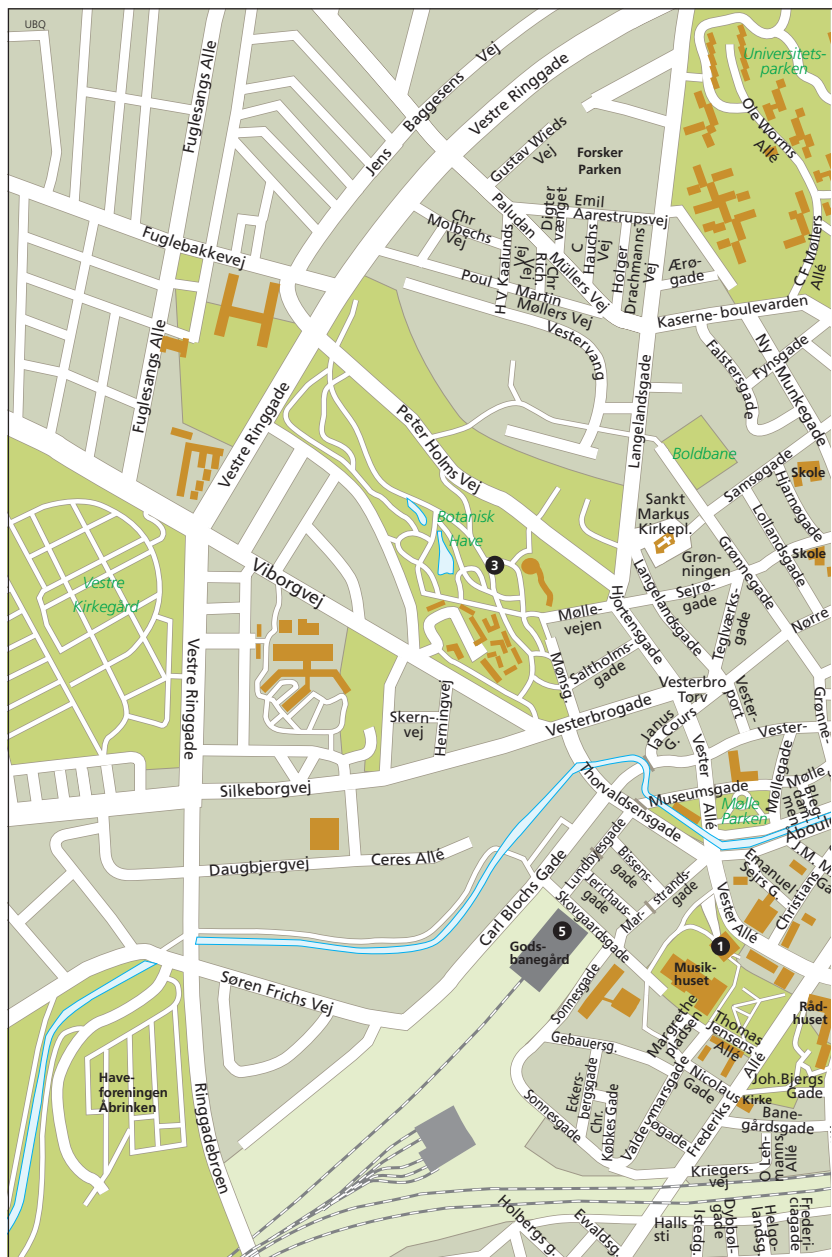
Regnbuen er et magnetisk selfie-spot og har været en kæmpe succes, også for ARoS, der i 2021 – sammen med Louisiana i Nordsjælland – var det enkeltstående museum med flest besøgende.

Aros Allé 2. ☉ Ma-fr. 10-21, lø.-sø. 10-17. ☰ Voksne 150 kr., unge u. 31 år 120 kr., børn u. 18 gratis. ☞ aros.dk.

Dokk1, parkeringsanlæg og omgivende byrum

☞ ☒ (kort ▶ 133 2)

For enden af åen, på kanten af havnebasinet og slet ikke til at komme udenom. Aarhus' bibliotek, Dokk1, og pladserne omkring er byens sted at mødes til alskens aktiviteter fra afslapning ved havnekanten over boldspil og loppemarkeder til koncerter på den store havneplads. Pladserne har en samlet størrelse på cirka 23.000 m² – det svarer til omkring fire fodboldbaner – og er centrale i den omdannede, havnen har været igennem. Med udsigt til bugt, himmel og horisont og klar med tilbud, plads og rum til de mange aarhusianere og besøgende, der finder vej til byens havnefront. Også dronning Margrethe finder vej til pladsen, når hun besøger byen. Kongeskibets faste kajplads

1 Your Rainbow Panorama, ARoS. 2 Dokk1, parkeringsanlæg og omgivende byrum. 3 Væksthusene, Botanisk Have. 4 Blackbox 2.0. 5 Godsbanen.

Aarhus

er nemlig ved den største af pladserne, Havnepladsen. Mere eller mindre side om side med mindre søfarende som småbåde, kanoer og kajaker.

Nogle besøger Dokk1 bare for at prøve parkeringskælderen. Parkeringskælderne som dem, de har i Lyon, Wien, Istanbul og Tokyo, er et særsyn i Danmark, som vi skal vænne os til. DOKK1 Parkering er et af Europas største parkeringsanlæg med plads til 1.000 biler. Her kører man sin bil ind i en af de 20 elevatorkabiner, går ud og indtaster sine oplysninger på en skærm. Så kører elevator og bil i kælderen, og det hele er overstået på et minut.

Ovenover er der altid folk i Dokk1. Aarhus' store havnebygning med moderne tilgang til biblioteksvæsenet, borgerservice, stadsarkiv og center for innovation. Her afholdes lytteklub, studiecafé, kreaværksted samt aftener om, hvad hjemland er for en størrelse, og hvordan man vælger et til eller fra. Der er børnefamilier lørdag formiddag, der er studerende i studieceller, og der er modne kulturfolk klar til internationale forfatteraftner i Dokk1's store sal. Der bliver holdt møder, og der bliver – vist nok – også stadig udlånt bøger. Det store havneprojekt har fritlagt den sidste del af Aarhus Å og samtidig klimatilpasset midtbyen. Forandringerne i Aarhus' bynære havnemiljø er gennemført i et partnerskab mellem Aarhus Kommune og Realdania.

Hack Kampmanns Plads 2. Dokk1 © hverdage 8-22, weekend 10-16. P © Døgnet rundt. ☰ 11 kr. pr. halve time. Mulighed for abonnementsordninger. ☰ dokk1.dk.

Væksthusene, Botanisk Have

☰ ☞ ☞ ☞ (kort ▶ 132 ☞)

"Nej, hvor sjovt," siger en bedstemor, "det dufter af jul." Hun snuser til barken på et kaneltræ, mens en dreng nervøst spørger sin mor, om en kødædende plante også spiser børn. I Botanisk Haves to store væksthuse kommer man tæt på oprindelsen af de ting, man har stående på krydderihylden derhjemme. Ubesværet bevæger man sig gennem fire klimazoner, og midt i alt det grønne og anderledes – kaktusser, åkander på størrelse med møllehjul og sommerfugle, der flimrer forbi – er det

forbavsende let at glemme, at man befinder sig i Aarhus C. En både tankevækkende og sanselige rejse, der begynder med en udstilling af smukke, gamle botaniske tegninger, hvor man kan dykke ned i planternes detaljer, og kulminerer i et 1.000 m² stort tropisk væksthuse. Projektet, som Realdania har støttet med 24 mio. kr., er blevet til i samarbejde med Aarhus Universitet og Aarhus Kommune, og udbygningen af det oprindelige væksthuse viser, hvordan man kan bygge nyt til gammelt på en vellykket måde. Et besøg på det lille hus anbefales også. Her er bjergtoiletter med fuglesang og andre latrinære oplevelser ud over det sædvanlige.

Vel ude i det mere mildt tempererede danske vejr øjner man selve haven, og i udkanten af den ligger Den Gamle By i Aarhus. Man kan i det samme synsfelt have historiske bindingsværkshuse, selve haven med rododendron i lilla flor og både det gamle væksthuse og de nyere futuristiske, der skyder op som aparte paddehatte og ligner en blød rumstation. I haven er familier i gang med at grille og rulle skovturstæppet ud, en flok unge piger har kastet sig i græsset, og en dreng løber efter en bold på vej ned ad en skråning. Langs vejen op mod den runde parkeringsplads, der ligger som en lettelse for bilister, er havefolket rykket frem. Med boder, stiklinger, urtepotter og grønne fingre. Det grønne frirum er for alle.

Peter Holms Vej. © Sommer ma.-fr. 9-17, vinter ma.-fr. 9-17, lø. og sø. 10-17. ☰ Fri entré for alle. ☰ sciencemuseerne.dk/botanisk-have.

Blackbox 2.0

☞ (kort ▶ 133 ☞)

Idéernes flyvestation ligger i Aarhus Sydhavn. Unge kulturskabere på 16-35 år har indtaget den bygning, der tidligere var en del af Aarhus Slagterhus, ligesom hele slagterhuskvarteret efterhånden er blevet et attraktivt kvarter i byen. Blackbox betegner en moderne teatersal, mørk og uden vinduer. For at kunne bruge rummet som åbent, kreativt workshoprum og som et sted for kulturevents, udstillinger og koncerter måtte der vinduer i ud mod gadeplan. Lys, bedre ventilation, toiletter og tekøkken hørte med til om-

dannelsen. Kulturprojektet Frontløberne står bag projektet, og frivillige arkitektstuderende har designet rummene, som Frontløbernes medlemmer kan booke sig ind i. Hele bygningskomplekset er ejet af Aarhus Kommune og undergår forventeligt en større transformation som en del af byudviklingen frem mod 2025. Realdania har støttet gennem kampagnen Underværker (▷ 62).

Jægergårdsgade 154C, 1. tv., Aarhus. ☎ frontløberne.dk

Godsbanen

☎ ☎ ☎ ☎ ☎ (kort ▷ 132 ⑤)

Den rå charme ved den store, gamle godsbanegård i Aarhus er omdannet til den skabende og udøvende kunsts fordel. Hele 10.500 m² har den fået at folde sig ud på med arbejdsde værksteder, atelier, lejligheder for kunstnere på besøg, café, koncerter, oplæsninger og populært hæng-udsted i byen. Godsbanen blev anlagt i 1923 og var frem til år 2000 et knudepunkt for godsbanetrafikken i Jylland. Samme status skal Godsbanen have på det kulturelle område, og derfor er placeringen nær kunstmuseet ARoS og Musikhuset velegnet til at tegne Aarhus' kulturelle

Your Rainbow Panorama (▷ 131) fungerer som kunstværk både for besøgende i regnbuen og for folk, der ser på dem fra gaden.

profil endnu tydeligere op. Fra toppen af ARoS kan man se ned på folk, der solbader og skater i 19 meters højde på taget af den nye Godsbane-fløj, og i Spiselauget kan man gå ombord i både seks og ni serveringer eller booke rum og mad til møder, konfirmation og bryllup. Realdania finansierede halvdelen af udgifterne til ombygningen, og Godsbanen åbnede som kulturelt kraftcenter for scenekunst, billedkunst og litteratur i 2012.

Skovsgaardgade 3. ☎ godsbanen.dk

Ole Rømer Observatoriet

☎ (kort ▷ 130 ①)

Den lave, gule bygning med de store kupler blev opført i 1911 af den danske arkitekt Anton Rosen og har taget navn efter den verdenskendte videnskabsmand Ole Rømer (1644-1710), født og opvokset i Aarhus. Observatoriet lagde i sin tid grundstenen for astronomisk forskning og har spillet en central rolle for dannelsen af Aarhus Universitet og for Aarhus som universitetsby. Nu renoveres og udvikles ob-

servatoriet, så endnu flere får adgang til himmelrummet via kuplerne, og så flere skoleklasser finder vej til astronomiens og naturvidenskabens fascinerende verden. Renoveringen foregår i to tempi: De ikoniske, men rustne, kupler skal renoveres, taget og vinduerne skal udskiftes, og forholdene for publikum og for formidling skal forbedres væsentligt, så nye aktiviteter kan opstå i de historiske bygninger.

Observatoriet føres i sit udtryk så tæt som muligt tilbage til det oprindelige fra 1911. At flere kan få adgang til stjernekeggeri, er samtidig en del af byudviklingen i Kongelunden i Aarhus. Observatoriet forventes at genåbne ved udgangen af 2022. Observatorievejen 1, Aarhus.

Parken ved MarselisborgCentret

♿ ♿ (kort > 130 📍)

Marselisborg er et dansk center for rehabilitering, forskning og udvikling. Rehabilitering handler om at give mennesker med nedsat funktionsevne hjælp til selv at kunne udføre hverdagsaktiviteter og deltage i samfundslivet. Den revitaliserede park forener centrets arbejde med

sundheds- og fællesskabsfremmende aktiviteter for alle. Parken er derudover verdens første bypark, der både arbejder med rehabilitering og håndterer overskydende regnvand, og den har dermed både klimatilpasning og social inklusion som sine ambitiøse mål. Parken gør byen mere robust over for skybrud og er i sig selv en inspiration for lignende projekter. På samme måde vil udviklingen af projektet stå som et foregangseksempel på en netværksbaseret proces med deltagelse af centret, Aarhus Vand, Aarhus Kommune, Kristine Jensens Tegnestue, Realdania, regionen og borgerne.

Ved indvielsen af den grønne hospitalspark i september 2021 kunne man bl.a. tage på oplevelsestur med svagsynsbriller og på guidet tur i kørestol, og parken er således med til at styrke den sociale inklusion af beboerne og det omkringliggende samfund. I det grønne bylivshus er der kaffe, yogaundervisning og urter i urtehaven. Der er blevet gået lygtetur, ristet skumfiduser, holdt ferniseringer for kunst i det offentlige rum, og naboer, turister og brugere på MarselisborgCentret kan uanset fysisk formåen bruge parken året rundt som oase og til oplevelse.

P.P. Ørums Gade 11, Aarhus. 📄 marselisborgcentret.dk.

Gå på opdagelse i samlingen af næsten 2.000 plantearter fra hele verden i Væksthusene (> 134) i Botanisk Have.

Kalø Slotsruin

☞ 📍 (kort ▶ 130 📍)

En trappe. Så enkel og så effektiv er løsningen, der løfter den i forvejen enestående oplevelse af Kalø Slotsruin for de mange besøgende. Ruinen, der er en af de bedst bevarede ringborgruiner i Danmark, og som lader sig anskue allerede fra motorvejen. Kommer man fra Aarhus, er der blot cirka 20 km til ruinen og til den ro, der kommer af 700 års historie. Man parkerer sin bil en halv kilometer derfra, går gennem en låge og tramper stille og roligt ud ad dæmningen til halvøen. Som et fikspunkt forude ligger ruinen og venter, mens man nydende nærmer sig på en stenvvej med marker, strandenge og græssende køer omkring sig. Jo nærmere man kommer, desto større synes den, ruinen af den kongeborg, Erik Menved fik anlagt som et forsvarsværk i 1313. Ville nogen angribe, skulle de først ud til halvøen i Kalø Vig, dernæst forcere en voldgrav.

Netop turen ud til ruinen er i dag forbedret, ligesom også parkeringsforholdene er det. Tilgængelighed er hovedtemaet for selve trapeindsatsen, der leder den besøgende op gennem ruinen og udgør en nænsom kontrast til de rødlige mursten. Fra tre udkigsposter kan man anskue havet, stranden og strandengen; tre typiske landskabstyper i Danmark. Projektet er udviklet af MAP Architects sammen med Realdania og Naturstyrelsen, og trappen er udført, så den kan tages ned igen uden at sætte varige spor på den historiske ruin. Nyd turen tilbage, hvil på den dertil indrettede pausebænk i naturmaterialer – og pas på kokasser på stien.

Molsvej 31, Rønde. ☞ Gratis.

Maltfabrikken

☞ 📍 📍 📍 (kort ▶ 130 📍)

Selvom det godt kunne lyde som mikrobrygget øl eller et andet produkt fra hipsterkulturens gastronomiske overdrev, er der tale om en æstetisk overbevisende gentænkning af den rødkalkede maltfabrik fra 1861 i Ebeltoft. Fabrikken med skorsten og kamtakker lukkede i 1998, men en gruppe ildsjæle nærede en så varm kærlighed til stedet, at de med en idé om et nyt, spruttende kreativt samlingssted fik

fredet maltfabrikken og omdøbt den til i første omgang Ny Malt, senere Maltfabrikken: Din, min og vores malt. En folketsfabrik. Her kan man gå til koncert på Kulturloftet, spille musik eller som udøvende kunstner booke sig ind på en af de syv atelierpladser. Eller hvad med at booke et mødelokale direkte under skorstenen, nyde en øl fra Maltfabrikkens Maltbryggeri, rulle på skaterrampen eller kravle ind i maskinrummet, der i dag er et børnebibliotek? Dertil kommer ungemiljøet Rampens lækre loungemiljøer, udstillinger, webshop, salg af smukke kunstplakater og bageri, og endelig er udsigten helt oppe i skorstenen efter 108 trin formidabel. Alt i alt et i særklasse fornemt eksempel på omformning af gamle industribygninger til vor tids kreative fællesskaber.

Maltfabrikken blev i 2022 nomineret til den europæiske arkitekturpris Mies van der Rohe Award. Det er Praksis Arkitekter fra Tåsinge, der har omtegnet fabrikken, som borgere, unge og frivillige dagligt puster liv i. Ud over Realdanias støtte blev Maltfabrikkens transformering realiseret med finansiering fra en lang række fonde, det lokale erhvervsliv og kommunen og gennem folkeaktier.

Maltvej 4-12, Ebeltoft. ☞ maltfabrikken.dk. ☎ Alle dage 6-23. ☞ Gratis. Adgang til udsigtsterassen ved skorstenen 25 kr., børn 10 kr.

Hvidsten Kro

☞ 📍 (kort ▶ 130 📍)

Den hvidmalede kro mellem Randers og Mariager har været kongeligt privilegeret kro siden 1634. At være kongeligt privilegeret kro var noget, man ansøgte om, og noget, kongen bevilligede for at sikre sig, at de rejsende kunne få en seng at sove i og et billigt, men solidt måltid mad. I 1934 arvede Marius Fiil kroen fra sin far, og det er fra den tid, kroen har bevaret sit udtryk som landevejskro med antikke bondemøbler. Under Anden Verdenskrig blev Fiil involveret i at organisere modtagelsen af faldskærmsfolk, sabotagedele og våben, og kroen blev et mødested for modstandsgruppen Hvidstengruppen. Et modstandsarbejde, der sluttede, da Gestapo efter et tip slog til i 1944. Fiil, hans søn og svigersøn blev dømt til døden. Han

blev skudt i Ryvangen 29. juni samme år. Det er den historie og kroens kulturarv som eksponent for modstandsbevægelsen, Realdania har fundet værdig til restaureringsstøtte. Til en rigtig landevejskro hører et simpelt, men traditionsrigt måltid mad såsom den æggekegale med flæsk, der serveres på panden i Hvidsten Kro. Med purløg, rugbrød og grov sennep. Næsten som Marius Fiils kone, Gudrun, efter sitende lavede den.

Mariagervej 450, Hvidsten. © Ti.-sø. 11-21. hvidstenkro.dk.

Maritimt Kulturcenter Mariagerfjord

  (kort > 130)

Set oppefra ligner det en rampe. Set fra siden en bølge. Går man tættere på, opdager man et levende kulturcenter, hvor man kan opleve det maritime håndværk helt tæt på. Eller hvalens hjerte. For det var her i Mariager Fjord, en sejhval gjorde ophold i 10 dage i 2020 og endte sine dage. Hvalens skelet er udstillet i Skibstømmerhuset inklusive dens enorme hjerte, som man kan se helt tæt på. Maritimt Kulturcenter Mariagerfjord er sat i ramme af Hobro Værftet, et af landets ældste træskibsværfter i funktion. På taget er der et udsigtsdæk, hvorfra man har udsigt til Mariager, fjorden og værftet. Netop en bedre sammenhæng mellem by og havn er et af formålene med kulturcentret. Langs bygningen er skabt en formidlingssti, der lader den besøgende komme tæt på værftet uden at forstyrre det arbejdende folk. Inde i selve kulturcentret er der udstillinger om værftet og træhåndværket. Centret er et udflugtsmål i sig selv, eller som man siger her; en omvej værd. Samtidig er bølgen et vartegn for byen. Mariagerfjord Kommune har samarbejdet med Realdania om projektet, der stod færdigt i 2016. Skibsgade 37, Hobro. destinationhimmerland.dk.

VIBORG

Viborg har i mange år slået sig op som en kreativitetens højborg, og byen er som den første i Norden udpeget som UNESCO Creative City. Fra 2021 har Viborg Visual

animationsfolk og viden fra hele landet. Det er de mange år i førertrøjen inden for animationskolen, der bærer frugt. Banebroen forbinder Viborg Baneby med Viborg Midtby, som har vokseværk. I 2020 var der 96.860 indbyggere i Danmarks ældste by, og lidt mere end 6.000 flyttede til Domkirkebyen, der også rummer et Energi museum og en kalkmine.

Viborg – tilgængelighed til den historiske bykerne

  (kort > 130)

Viborg betyder 'det hellige bjerg', og det er ikke uden grund. Byen ligger nemlig på den jyske højderyg, hævet over det flade landskab. I middelalderen var det Jyllands hovedby med landsting, kongehyldninger og bispesæde fra 1060. Domkirke kvarteret er i kommunens kikkert, når det gælder jagten på næste oplevelsesøkonomiske perle. I en tid, hvor danmarkshistorien er i vælten i form af tv-serier og bøger, er det oplagt at øge tilgængeligheden til fortidens fysiske udtryk i en by med gader, der går 1.000 år tilbage i tiden.

Den historiske bykerne, der er placeret på et bakkedrag, er derfor gjort lettere fremkommelig for kørestolsbrugere og familier med klapvogne. Ofte er det små forandringer, der gør en mærkbar forskel, når man er knap så terrængående. Trin er gjort til ramper, belægningen ved Nytorv forbedret, og pust-ud-steder indsat i form af "hvilereposer". Dertil kommer lanceringen af en app, der fungerer som turguide med nogle af de gode historier om Viborg. *Spot Viborg* hedder den, og med den i ørerne har man også forfatter, musiker og bysbarn Sigurd Barrett som turguide. Han har udgivet bogen *Sigurd fortæller danmarkshistorie*, og i den kan man netop læse om landstinget i Viborg. Tilgængelighedsprojektet er en seksårig indsats og internationalt funderet, så at andre historiske byer i Europa kan se mod Viborg for inspiration.

Hærvejsbroen i Viborg

 (kort > 130)

Forbindelserne i Viborg fejler ikke noget. Ved et sjældent bymidtenært byudvik-

lingsprojekt er der etableret en stiforbindelse for gående og cyklister bestående af to broer og en passage gennem Midtbyens Gymnasium. Projektet binder midtbyen og banegården sammen med den nye bydel Banebyen med 3.500 nye beboere. Med stiforbindelserne følger en række byrum, trapper og siddepladser. Samlet set er projektet et foregangseksempel på bæredygtig byudvikling, og Midtbyens Gymnasium og Hærvejsbroen modtog i 2020 Arkitekturens Pris.

Banegårdspladsen 10, Viborg.

sØnæs

☼ ☼ (kort ▶ 130 ●)

Klimaprojekt og vandlandskab i ét. Tai-chi, parkour og picnic. MTB og mødregruppe-fitness. Vandrensning leder ikke umiddelbart tankerne hen på noget af ovenstående, men i forstadsområdet Viborg Syd har de forstået at kombinere vandrensning og klimasikring med etablering af et rekreativt område med 725 meter lang gangsti, soltrappe og søpavillon. Før var området, der danner sØnæs, et stykke sumpet jord med et par boldbaner ovenpå. Det har været et beskrivende kriterie for projektet, at viborgenserne vil bruge regnvandsparken til en aftengåtur. I dag hjuler fem gange så mange cykli-

ster igennem sØnæs i hverdagene end før. I weekenderne mere end 15 gange så mange. Hvor der før var en sø, er der i dag fem lavninger. Rundt om dem et dige og oven på det stier. En vej af trædesten fører hen over en rensedam i parken. Ud over kommunen er Energi Viborg Vand medskaber af sØnæs, som er et ud af fire projekter under kampagnen VANDPLUS, hvor Realdania og Lokale og Anlægsfonden har samarbejdet med kommunerne, Miljøministeriet og forsyningselskaberne om fremtidens klimasikring. Som andre projekter, Realdania støtter, er sØnæs et foregangsprojekt; virker det her, vil andre kunne lade sig inspirere af metoder og mål. Klimaet holder sig som bekendt ikke til bygrænser.

Gl. Aarhusvej 57, Viborg. ☎ visitviborg.dk.

Naturhus Gjern Bakker

☼ ☼ i (kort ▶ 130 ●)

Den stråttækte spejderhytte har ved KFUM-spejdernes initiativ fået en ny rolle som multifunktionelt samlingssted for alle, der vil ud i naturen. I et samarbejde mellem Silkeborg Kommune, Gjerns bor-

Vandlandskabet sØnæs er indrettet som bypark. Her går vandrensning, klimasikring og rekreative muligheder hånd i hånd.

gere, spejderne og Realdanias kampagne Underværker (▷ 62) er spejderhytten blevet energiforbedret, så den kan bruges 365 dage om året, og en ny bygning, Naturhuset, er opført. Naturhuset har glASFACADER, der kan lukkes op, så grænsen mellem inde og ude brydes. Dagplejere, foreninger, spejdere og skolebørn har glæde af de opgraderede opholdsrum, toiletfaciliteter og shelters. Naturhus Gjern Bakker er for alle naturinteresserede og et oplagt sted at begynde sin vandretur i Gjern Bakker.

Svostrupvej 5, Gjern. ☞ naturhusgjernbakker.dk.

Torvehallen i Ry

☞ ☞ (kort ▷ 130 ⑩)

Da Ry Posthus lukkede i 2005, gik borgere i Ry i gang med at etablere et torv og en åben torvehal på grunden ved stationen. Den åbne torvehal kunne selvsagt ikke bruges i al slags vejr, og derfor er en ny arkitekttegnet bygning stødt til og indviet med damp tog, Ry-gin og musik. Tovehandel understøtter forretningslivet i en by, viser de foreløbige erfaringer, og i den nye, opvarmede bygning mødes Rys borgere både til handel og kulturelle aktiviteter og for at gå på café under parasoller på det gamle stationstorv. Torvehallen har modtaget Skanderborg Kommunes Arkitekturpris.

Klostervej 1, Ry.

Bybadet og Kulturløberen i Skanderborg

☞ ☞ ☞ ☞ (kort ▷ 130 ⑫)

Skanderborg er et friluftsmekka, og Kulturløberen og Bybadet på 1.500 m² lægger yderligere til fortællingen. Bybadet ligger ved Skanderborg Sø, bogstavelig talt for foden af det populære Kulturhuset Skanderborg. Bybadet er et samlet anlæg i træ for alle aktiviteter på søen, og det binder midtbyen og naturen tættere sammen. Projektet er et foregangsprojekt, der viser, hvordan man skaber liv i en bypark og aktiviteter for alle, på en måde

Børnefamilier, unge og ældre kan bl.a. deltage i kreative forløb, foredrag og velkomstcafé for tilflyttere på Maltfabrikken (▷ 137).

ET LANDSKAB I FORANDRING

Rundtomkring i Danmark står mange millioner kvadratmeter landbrugsbygninger ubrugte hen. Mange af bygningerne er bevaringsværdige, og det er nogle af disse, der har fået ny identitet som herberger langs Hærvejen.

De seneste 200 års landbrugshistorie er groft skitseret gået mod færre og større driftsheder. I 1950 var der i Danmark omkring 200.000 landbrug, knap 2.000 godser, godt 100.000 husmandssteder og omkring 95.000 gårde.

På mange af gårdene havde man tjenestefolk, godt 30.000 piger og 70.000 karle. Det er også en del af den kultur, der næsten er gået tabt.

så det også er kørestolsvenligt. Mens man kan nyde både solen og søen på Bybadets soltrappe, kan kajaker opbevares under trappen. En af adgangsramperne til badet fungerer desuden som kajplads for turbåden M/S Dagmar. For borgere og turister er mulighederne for kajakroning, svømning, vandpolo, vinterbadning og et aktivt friluftsliv blevet væsentligt forbedret. Med udspringsvipper og to bassiner er der nok at kaste sig ud i.

Parkvej 10, Skanderborg.

Vestermølle

☞ ☞ (kort ▷ 130 ⑬)

Skanderborg Sø kan skimtes fra staldvinduerne i laden fra gårdanlægget Vestermølle, der danner ramme om en stor del af Skanderborgs foreningsliv. En gruppe lokale ildsjæle har ført an i arbejdet med at få den store gård renoveret, så både den lokale stenhuggersklub, en idrætsforening og en juniorsejlkub er rykket ind i de smukt restaurerede bygninger. Der er også snildt plads til et virtuelt museum om Skanderborgegnen, en restaurant, et kommunalt kursuscenter og en vandmølle, der nu igen maler mel.

Ejendommen, hvis historie kan føres så langt tilbage som til 1500-tallet, har hørt under Ring Kloster, den har været proprietærgård, og i dag er den efter en restau-

Kreativiteten bobler i Spinderihallerne i Vejle, hvor små iværksættervirksomheder har fået et sted at mødes.

ring i flere etaper et levende kultur- og aktivitetscenter og et godt eksempel på historisk arvegods i det byggede miljø, der bringes til live på lokalt initiativ.

Oddervej 80, Skanderborg. ☉ Ti.-fr. 12-15, sø. 11-16. 📞 vestermollelaug.dk.

Vandhalla på Egmont Højskolen

☼ 卐 卍 (kort ▶ 130 14)

I 2013 åbnede det mest tilgængelige vandtrænings- og rehabiliteringscenter endnu set i Danmark. Det cirkelformede varmtvandsbassin har hæve-sænke-faciliteter, og vandrutsjebanen på 90 meter med elevator, så funktionshæmmede mennesker kan bruge den, er Vandhallas stolthed og den eneste af sin slags i Danmark. Beliggenheden i Egmont Højskolen, der i mange år har været frontkæmper for højskoleophold for mennesker med handicap, er hverken overraskende eller tilfældig. Realdania har ydet rådgivning under byggeriet og bevilliget penge til demonstrationsprojektet, der giver viden og erfaringer med rehabiliteringsbygge-

ri, der understøtter bevægelse. Ud over det vandlige element rummer Vandhalla også en fleksibel kulturhal med scener og ramper. Det er ikke kun højskolens elever, men også gæster i Hou Søsportscenter, lokale brugere og andre, der har aktiv glæde af vandtræningscentret Vandhalla.

Villavej 25, Odder. ☉ On. 18-21, lø. og sø. 9 -15. ☒ Voksne 50 kr. Børn u. 15 år 30 kr. Til-læg for rutsjebane og varmtvandsbassin. 📞 vandhalla.dk.

Ejer Bavnehøj

☼ 卐 (kort ▶ 130 15)

Det er folkeskolelærdom for nogle og oplagt debateme på en quizaften for andre. Men Ejer Bavnehøj er sammen med Møllehøj Danmarks højeste punkt, skabt af istiden, og i fremtiden vil området blive udviklet yderligere, som den nationale og historiske top-attraktion den er. I 1924 blev et Genforeningstårn sat der, hvor der gennem 4.500 år lå en gravhøj. Tårnet markerer, at Kongeåen og Kruså igen var blevet en del af det danske kongerige. Det er foreningen Ejer Bavnehøjs Venner, der har taget initiativ til at opgradere området omkring tårnet, anlægge p-pladser, opsætte lys og

plante buske. Et arbejde, Realdania gik ind i 2007. Informationsbygningen, også kaldet Møllehulet, der blev påbegyndt i 2009, er kirkelformet og med kobbertag. Der er kiosk og toiletter, og bygningen er handicapvenlig. Ligeså er der etableret en natursti over til Møllehøj og videre til Møgelhøj. Undervejs ser man ud over noget af det bjerglandskab, Danmark ellers ikke kan prale af. Et morænelandskab dannet i sidste del af den tredje istid. I klart vejr kan man efter sigende se helt til Lillebæltsbroen og Samsø.

Ejer Bavnehøjvej 4, Skanderborg. © Tårnet har åbent året og døgnet rundt. ☰ 5 kr. © Møllehulet har åbent ti.-to. 11.30-17, fr.-lø. 11-19 og sø. 11-17. ☰ ejer-bavnehøj.dk.

Fængslet i Horsens

✳ ☰ ☰ ☰ ☰ (kort ▶ 130 16)

Fængslet i Horsens har i flere år lyst op som et kulturelt fyrtårn med mangfoldige aktiviteter, herunder koncerter, udstillinger og den årlige Krimimesse i Horsens. Med etableringen af Vestsalen får fængslet nu bedre rammer til at afholde de mange forskellige arrangementer til glæde for byens borgere og gæster. Vestsalen er skabt ved at åbne den vestlige fløj mellem den indre og ydre fængselsgård og overdække den indre fængselsgård med et glastag. Glastaget vejer 135 ton og blev hejst op af landets største mobilkran i ét stykke. Åbningen af den hidtil lukkede bygning understreger i sig selv stedets bevægelse fra lukket fængsel til åben kultur-, koncert- og konferencebygning. Vestsalen giver fængslet mulighed for at afholde events for op mod 800 gæster.

Fussingsvej 8, Horsens. ☰ faengslet.dk.

VEJLE

I Vejle er man ikke ked af det. Rapporten for den stigende befolkningsprognose bruger billedet af byggeriet Bølgen på havnen på forsiden. Byen forventer at vokste, og at indbyggertallet stiger til 135.000 i 2035 fra de 118.000 indbyggere i 2022. Usædvanlig arkitektur og ny og gammel industri mødes i Trekantområdet, og med Spinderihallerne som transformationssted er der fut i kedlerne.

Spinderihallerne i Vejle og Kedelbygningen

☰ ☰ (kort ▶ 130 17)

Kulturskole, bokseskole og kreativt og højteknologisk prototypeværksted, hvor skoleelever og alle andre kan komme forbi til åbne tirsdage. Transformationen af de gamle bomuldsspindrier i Vejle til Danmarks største dynamiske iværksættermiljø er komplet, og den rå industrielle charme ligner noget, man ellers ville finde i Brooklyn, New York. De 13.000 m² fungerer som kraftfuldt kultur- og erhvervsmiljø, Green Start Up, Food Lab, café og hub – et sted, hvor man kan komme og logge sig på det trådløse netværk, hvis man har brug for en alternativ arbejdsplads, og hvor man også kan være i kontakt med de cirka 60 andre kreative virksomheder i Spinderihallerne. I den smukke Kedelbygning lejer 20 kreative virksomheder sig løbende ind. Realdania har støttet Kedelbygningens forvandling og hele revitaliseringen af Spinderihallerne.

I Vejle har bomuldsindustrien været en afgørende vækstfaktor for byen i over 100 år, og her lå både Danmarks første og sidste spindri. De sidste produktionsaktiviteter i Spinderihallerne hørte op med at spinde i 2004, hvorefter Vejle Kommune afsøgte mulighederne for at udnytte de rummelige kvaliteter i hallerne til fortsat gavn for byens udvikling. I dag hører dele af Spinderihallerne under Vejle Museerne, og som besøgende kan man bl.a. opleve en virtuel gennemgang af Vejles historie, herunder lære at danse jive på et interaktivt gulv samt hilse på dronning Gunhild – moselignet fra Haraldskær Mose.

Spinderigade 11G. ☰ Gratis. © Se ☰ spinderihallerne.dk.

BOMULDSSPINDERIER

Vejle var så kendt som foregangsby for bomuldsspindrier i Danmark, at den i mange år gik under tilnavnet "Danmarks Manchester" efter den engelske by, der var centrum for verdens bomuldsfabrikation i 1800-tallet.

Hærvejsherberger

⌘ (kort ▷ 130)

Hærvejen – også kaldet Oksevejen eller Kongevejen – er Danmarks ydmyge svar på Caminoen i Sydeuropa. I 2014 blev Hærvejen udbygget med to spor mod Hirtshals og Frederikshavn, så ruten i dag ikke kun går fra Padborg til Viborg, men også videre op gennem Nordjylland. Hvis man breder perspektivet længere ud, er Hærvejen en del af en større pilgrimsrute. En rute, der går fra Jerusalem i syd til Trondheim i nord. Det er Foreningen Herberger langs Hærvejen, der har skubbet på udviklingen af overnatningssteder langs ”Danmarks pilgrimsrute”, inspireret af overnatningsstederne langs Caminoen. Realdania har støttet omdannelsen af 11 bevaringsværdige landejendomme til enkelte herberger.

I dag har Hærvejen også sin egen cykelrute, der sine steder overlapper med vandredelen. Danmarks svar på pilgrimsruten er afmærket og veludstyret, når det kommer til apps med kort og informationer om fx attraktioner og spisesteder. Hele 33 kirker kommer man forbi, hvis man tager den fulde rute, og 16 herberger. Et

af dem er Ølgård Herberg i Østjylland. Her er stalden ombygget til herberg for vandrerne. Med 14 sovepladser, fjernsyn og mulighed for at få en hest på fold, hvis man kommer ridende. Et andet er Herberget på Nørrelide ved Jelling, hvor gården nu rummer køjesenge og fælleskøkken til det vandrende fodfolk.

Ølgård Herberg: Hærvejen 11, Randbøl.

Herberget på Nørrelide: Nørrelide 10, Jelling.

€ 100 kr. pr. person pr. overnatning. © Herbergerne er åbne i sommermånederne.   haer-vejsherberger.dk.

Meldahls Rådhus

⌘ (kort ▷ 130)

Bygget i 1860, fredet i 1980 og indviet på ny i 2005. Sådan kunne et kort levnedsløb for Meldahls Råd-, Ting- og Arresthus lyde. Bygningen er opført af arkitekt Ferdinand Meldahl, der også tegnede Marmorkirken i København, efter forbillede fra italiensk renaissance og byzantinsk stil. Den fungerede frem til 2003 som både rådhus, tinghus og arresthus. ”*Pro pace armatus*”, eller på dansk ”Væbnet for freden”, står der i inskriptionen på huset, næsten som en overskrift for

SAMMEN OGSÅ I ALDERDOMMEN

Flere og flere ældre overvejer at bo sammen i et seniorfællesskab. Alligevel har byggeriet af bofællesskaber i en årrække nærmest været gået i stå. Realdania støtter derfor udviklingen af bofællesskaber for seniorer, og i samarbejde med den almene boligsektor og pensionsselskaber bygges i disse år en stribe seniorbofællesskaber landet over. Håbet er på den måde at sætte fokus på denne måde at bo på, samtidig med at man får kickstartet byggeriet, så der rent faktisk kommer flere bofællesskaber.

I samarbejdet lægges der vægt på, at der også skal skabes et antal boliger i bofællesskaberne, som er til at betale med en almindelig folkepension. Man ved, at ensomheden kan vokse med alderen, og at ensomhed rammer hårdt blandt ældre med dårlig økonomi, hvor omkring 40 % føler sig ensomme. Realdania er involveret i udviklingen og byggeriet af ti gode eksempler på moderne

bofællesskaber. De ligger i København, Køge, Horsens, Ry, Aalborg, Albertslund, Vordingborg, Valby og Ringkøbing. Det sidste har Realdania bygget alene. Datterselskabet Realdania By & Byg har opført det som en del af Naturbydelen i Ringkøbing (▷ 117), hvor selskabet i forvejen udvikler en helt ny bydel. Det første seniorbofællesskab i rækken ligger i Valby, og her flyttede de første beboere ind i 2019. I Ringkøbing flyttede de første bofæller ind i 2021.

Målet med Realdanias indsats er i sidste ende at medvirke til at forebygge, at ældre bliver ensomme. Antallet af ældre i Danmark forventes at stige, så hver fjerde dansker i 2040 vil være over 60 år. Risikoen for at blive ensom stiger med alderen, men folk, der bor i bofællesskab, fortæller om glæden over at føle, at de betyder noget for andre. Hele 91 % fortæller, at de i et seniorbofællesskab oplever øget livskvalitet.

hele Fredericias historiske betydning som forsvarsanlæg.

Huset regnes for et af Meldahls hovedværker i Jylland og blev i 2004 erhvervet af Realdania By & Byg, der ville sikre ejendommens arkitektoniske og kulturhistoriske værdier for eftertiden. I dag lejes bygningen i røde og grå mursten ud til Fredericia Kommune.

Vendersgade 30D, Fredericia.

Kanalbyen i Fredericia

⌘ (kort ▶ 130 21)

I fæstningsbyen er en bydel direkte ud til Lillebælt skudt op. Med restauranter, promenade, plantekasser og kajakudlejning. Og med plads til mere end 1.000 boliger og 2.800 kontorarbejdspladser. Det var lukningen af den gamle kemifabrik i 2004 og skibsværftet i 2010, der muliggjorde indtagelsen af det gamle industriområde, der nu blomstrer grønt og spraglet mellem den historiske bykerne og Lillebælt. Den gennemgående tanke i projektet er at forstærke byens forbindelse til vandet, som den har været afskåret fra af tung industri. Hovedgrebet er at genetablere adgangen mellem Fredericias bymidte og havnefronten samt at grave kanaler,

Grow Your City i Kanalbyen i Fredericia består af haveglade beboere og 600 plantekasser med grøntsager og blomster.

sådan som det var tænkt i byplanen fra 1677. Den første kanal er åbnet, mange beboere er flyttet ind, og et stort kontorhus er taget i brug.

Kanalbyen i Fredericia er en blandet bydel, der tilbyder både ejerlejligheder, lejeboliger, ungdomsboliger og seniorvenlige boliger. Midt i bydelen er der opstået et levende bymiljø med en stor, fælles byhave og en midlertidig containerby for kreative erhverv og butikker.

Projektet er spydspids for den udvikling, som Fredericia i forvejen undergår – fra industriby til indbydende bymiljø. Samtidig viser projektet nye veje – og vandveje – når det gælder klimasikring og kunst i byudvikling. Det store udviklingsprojekt varetages af selskabet Kanalbyen i Fredericia P/S, hvoraf Fredericia Kommune ejer 25 % og Realdania By & Byg 75 %. Realdania By & Byg arbejder også med byudviklingsprojekterne Køge Kyst (▶ 38), Nærheden i Høje-Taastrup (▶ 39) og Naturbydelen ved Ringkøbing (▶ 117).

Vendersgade 74. ☎ kanalbyen.dk.

Nordjylland

Frivillighed og fællesskab. Bevaring af historiske bygninger og nytænkning af stedbundne ressourcer som bølgerne i Klitmøller og sydesaltet på Læsø. De projekter, Realdania har støttet i Nordjylland, forstærker områdets usigelige rigdom.

Spidsen af Danmark deler bogstaveligt talt vandene ved Grenen i Skagen, hvor Skagerraks bølger krydser Kattegats. Tager man området som et hele, brøler Vesterhavet mod vest, Kattegat mod øst og ned langs midten og i sin egen fortryllende strøm, Limfjorden. For den besøgende byder Nordjylland på vidder og kyster, så langt øjet rækker. Fyrtårne, der løfter blikket, solnedgangskiosker, lynchplanter, hede og i baggrunden et sted en færge, der tuder. Det er nogle af de stedbundne kvaliteter, der løber som en rød tråd gennem de projekter, Realdania har støttet i det nordlige Jylland. Flere steder handler det om, at bygningernes funktion forandres over tid, og hvem vil undvære et fyr i kystlandskabet, bare fordi den teknologiske udvikling gør fyret overflødigt? Kan man inddrage luftens fiskere, trækfuglene, og skabe et formidlingscenter for bevingede væsener i stedet? Det har man gjort i Skagen Grå Fyr (▷ 148), der ligesom Børglum Kloster (▷ 156) ved Vrå og Amtmandsboligen i Hjørring (▷ 153) har fået et løft.

Dele af Nordjylland er udfordret af fallende befolkningsvækst, men se så området ved Klitmøller, der under navnet Cold Hawaii (▷ 165) har fået den lille fiskerby til at blomstre med surfboards i alle farver og stigende boligpriser. Klitmøller har forstået at udnytte en energi, de er rige på: bølgerne. Så eftertrykkeligt, at den amerikanske avis New York Times i 2022 udråbte Thy til at være et af de 53 steder i verden, man bare må besøge, hvis man vil være med på den klimamæssige bølge.

Og på samme måde er historien om kurbadet på Læsø en fortælling om øens naturlige ressource – saltet. Et mineral, der i dag kommer de helsehungrende gæster til gode. Det er også i yderområder, at meget aktivitet er bundet op på frivillige hænder. Det er Lønstrup Gamle Biograf og Cirkusfabrikken (▷ 167) i et nedlagt mejeri i Nordsalling gode, dynamiske eksempler på. Ofte er projekterne begyndt som et ønske hos befolkningen og som en bestræbelse hos de foreningsaktive. Således med Musikkens Hus i Aalborg. Et hus, der nærmest var blevet til en drøm for de mennesker, der havde arbejdet for dens realisering i 27 år. Her findes nu et musikalsk fixpunkt for fællesskabet i en by, der stadig vokser.

OVERBLIK

Skagen (▷ 146)
Vendsyssel (▷ 152)
Læsø (▷ 158)
Aalborg (▷ 159)
Han Herred (▷ 162)
Thy (▷ 164)
Salling (▷ 167)

SKAGEN

Lyset ved landets nordligste spids har siden 1800-tallet trukket kunstnere og tu-

Når solen går ned over havet om sommeren, mødes gamle og unge på Solnedgangspladsen i Skagen (▷ 152).

rister til, og stedets charmerende ånd løber sammen af maritim historie, fiskere, kunstnere og nogle af områdets bedste specialforretninger. Skagens nutid glimter i kraft af de købekraftige turister. Ikke mindst fra Nordsjælland i uge 29 – også kaldet Hellerup-ugen – og ved stedets kunsthistoriske værdi som et område, der har inspireret mange af de store danske kunstnere. Mens fiskeriet, der har været så betegnende for området, går tilbage, består udfordringen i at bevare, men også forny kystbyens bygningsværker, vartegn og kunstnerhjem.

Skagen Grå Fyr

☞ ☞ (kort ▶ 149 ①)

På Skagen Odde troner det grå fyr, der med sine 46 meter er det næsthøjeste i landet. Det tog fire år at bygge det høje fyrtårn midt i den sandede odde. Primært fordi det var vanskeligt at transportere byggematerialerne, i tiden før Skagen fik havn og jernbane. Fyret har været fredet siden 1977 og har givet livsvigtige lys-signaler til mangen en fisker på oprørte vande, men den teknologiske udvikling har gjort fyrets funktion mindre vigtig. Det blev opført i 1858 i det strandingsplagede område. I 2014 købte Realdania By

- ① Skagen Grå Fyr. ② Anchers Hus. ③ Drachmanns Hus. ④ Solnedgangspladsen i Skagen.
- ⑤ Voergaard Slot. ⑥ Vendsyssel Kunstmuseum. ⑦ Amtmandsboligen i Hjørring. ⑧ Vendsyssel Teater. ⑨ Kornets Hus. ⑩ Lønstrup Gl. Biograf og madpakkehuset. ⑪ Rubjerg Knude.
- ⑫ Børglum Kloster. ⑬ Løkken Moleleje. ⑭ Vrå Bryghus. ⑮ Vildmoseporten i Store Vildmose. ⑯ Tårnet i Hammer Bakker. ⑰ Læsø Kur. ⑱ Musikens Hus. ⑲ Streetmekka Aalborg. ⑳ Kunsthal Spritten. ㉑ Sundheds- og Kvarterhus i Aalborg Øst. ㉒ Fjerritslev Bryggergaard. ㉓ Han Herred havbåde. ㉔ Svinkløv Badehotel. ㉕ Thorup Strand Fiskepakhus og landingsplads.
- ㉖ Besøgscenter Østerild. ㉗ Nationalpark Thy. ㉘ Det gamle rådhus i Thisted. ㉙ Cold Hawaii. ㉚ Lodbjerg Fyr. ㉛ Sea War Museum. ㉜ Broberne i Struer. ㉝ Cirkusfabrikken. ㉞ Spøttrup Middelalderborg besøgscenter. ㉟ Knudeklienten på Fur. ㊱ Vitskøl Kloster. ㊲ REGAN Vest – danskernes koldkrigsmuseum. ㊳ Mønsted Kalkgruber. ㊴ Infoportal i Rebild Bakker og Rold Skov.

& Byg fyret af Søfartsstyrelsen. Hensigten var at sikre kvaliteter, der ellers ville gå tabt. Det var især fyrmesterboligen, der var slidt, men efter to års restaureringsarbejde er et stykke dansk fyrlhistorie bevaret. Restaureringen af fyranlægget har været en genskabelse af fyrets oprindelige udtryk med afsæt i de originale farver fundet i bygningerne. Naturstyrelsen lejer bygningerne, og i samarbejde med Frederikshavn Kommune, Turist Nord og Dansk Ornitologisk Forening blandede de i 2017 op for Danmarks første formidlingscenter for trækfugle med masser af fugleture i det fri på programmet. Fyret byder også på et virtuelt kig ind i trækfuglenes forunderlige verden. Hvordan finder de vej? Hvor langt flyver de? Samt en formidabel udsigt til trækfugle af bl.a. havørn og glente fra toppen af fyret og frokost i caféen BLINK. Skagen er et af Europas bedste steder at observere fugle. Især om foråret, hvor tusindvis af trækfugle flokkes over Odden i Skagen, før de fortsætter ud på mere internationale ruter. Det samme gør de næsten 2 mio. turister, der hvert år gæster Skagen og Odden. Oplevescentret i det grå fyr rækker altså ikke bare op i luften, men også frem i tiden. Skagen Grå Fyr er i dag et lysende eksempel på, hvordan nytænkning af en historisk bygning kan føre til merværdi. For turister og trækfugle, såvel som for egn og fyr.

SORT, GUL, RØD

I Skagen taler man om den sorte, den gule og den røde periode. Det er arkitektoniske udtryk, der dækker de mest udbredte bygningsfarver i den smukke kystby. Farver, der dækker byggehistoriske perioder fra omkring 1800 og frem til 1930'erne. Den sorte periode med sorttjærede træhuse, den gule med de for Skagen og Gammel Skagen så karakteristiske gulkalkede mure og den røde med murstenshusene i røde teglsten. De hvide blonder, der ses på de røde teglsten mange steder i kystbyen, skulle være en slags ledetråd for fiskerne på havet. Når de så de hvide blonder, vidste de, at de var nær land.

Fyrvej 36, Skagen. © Se Fra 100 kr., børn u. 4 år gratis, familie 250 kr. naturstyrelsen. dk/naturoplevelser/naturcentre/det-graa-fyr.

Anchers Hus

☞ (kort > 149)

Det røde hus på Markvej i Skagen er en skattekasse af kunst- og kulturhistorie. Som gæst bliver man bedt om at trække i sutsko af stof. Plastikfutter fungerer ikke på disse kanter; dels er de uskønne, dels kan man ikke bevæge sig ret langt rundt i kystbyen uden at få sten og sand i skoene, og den slags tager hurtigt bunden ud af en plastiksko. I Michael og Anna Anchers rummelige gemakker går ingen plads til spilde. Overalt hænger nogle af museets 250 kunstværker, hvoraf halvdelen er lavet af Anna, Michael eller deres datter, Helga, og resten hovedsageligt af danske og internationale kunstnere med tilknytning til kunstnerkolonien i Skagen. Selv på trædørene har Michael Ancher, der var en ivrig jæger, malet fugle. Også utallige smukke, gamle lamper med gule og blå skærme pryder hjemmet, der står, som det stod, da Anna Ancher døde i 1935, og parrets eneste datter, Helga Ancher, flyttede. Hun overnattede aldrig siden i huset, men indstiftede før sin død en fond, der bestemte, at huset på Markvej skulle bruges som museum. Huset åbnede for besøgende i 1967, og i 2009 gik Realdania sammen med Kulturarvsstyrelsen og Beckett-Fonden ind i projektet med tiltrængte renoveringsmidler. Især taget og de udvendige facader har fået en kærlig hånd, ligesom tilbygningen opført af Ulrik Plesner i 1913 har fået et løft. Det handler om bygningsarven i landdistrikterne, og historien om Skagens mest skattede kunstnerpar bliver ved med at give: For nylig har man fundet en broche med et anker på, som Anna Ancher fik i bryllupsgave af sin mand. Sølvbrochen lå gemt i en pose i nederste skuffe i en arkivreol i Anchers Hus. Stor var museumsfolkernes glæde, da de fandt det smykke, som ses på flere af malerierne af Anna Ancher. Datteren, Helga Ancher, fik aldrig nogen børn, og da Anna Anchers fem søskende heller aldrig har ført slægten videre, døde de talentfulde kunstgener med den sidste Ancher.

Markvej 2-4, Skagen. ☰ 80 kr. for voksne, gratis for børn u. 18 år. Kombi-billet til Drachmanns Hus, Skagens Kunstmuseum og Anchers Hus 180 kr. ☰ skagenkunstmuseer.dk.

Drachmanns Hus

⌘ (kort ▶ 149 📍)

"Huset skal ses mod en blå himmel," siger omviseren, Dorte Møller fra Skagen Kunstmuseum. Så ser man tydeligt de hvide "blonder", som den hvide bemaling af tagryggen benævnes på disse kanter. Træder man ind gennem den grønne trædør, kan man næsten se ham sidde foran pejsen i atelieret. Levemanden Holger Drachmann med en rød fez på hovedet og benene på en skammel lavet af et stykke skibsmast. Sådan malede P.S. Krøyer ham, og da Drachmann og Krøyer på det tidspunkt ikke var de bedste venner, var maleren Michael Ancher nødt til at være til stede også. Derfor malede Ancher et maleri af Krøyer, der malede Drachmann, og sådan er det romantiske hus i Skagen genstand for mange meta-historier og malerier. Huset, som er fra 1829, var oprindeligt en lærerbygning i Skagen Vesterby, siden et bageri, inden den rejselystne journalist, digter og ma-

I Skagen Grå Fyr (▶ 148) findes et formidlingscenter, der fortæller om områdets tusindvis af trækfugle og deres flyvevaner.

rinemaler Holger Drachmann købte det i 1902. Her boede han til 1908 med sin tredje hustru, Soffi. Da Drachmann døde i 1908, blev han højsat, som det hedder, i en klit på Grenen i Skagen, hvor gravmonumentet stadig kan ses. Huset åbnede i 1911 som museum, og 100 år efter gennemgik det via Realdanias mellemkomst en tiltrængt totalrenovering. "Selv stakittet fik en tur," som Dorte Møller siger. Der var gået borebiller i træværket, og da man tog alle de smukke møbler i jugendstil ud af huset, fandt man synål og strikkepinde bag Soffis symøbel i hjørnet af stuen. Så nær og så levende er historien i det smukke kunstnerhjem og romantiske mindestue for en af landets fineste digtere. En del af den nyere tids historie er også bevaret. Da Realdania renoverede huset, færdedes en kat på grunden. Katten fik tilnavnet Holger, og Holger satte sine kattepoter i mellemgangen, som man var ved at flisebelægge. Se selv, om du kan finde sporene af katten, når du går rundt i huset, der stadig står

med Holger Drachmanns massive skrivebord og de store sivsko under sengen. Hans Baghs Vej 21, Skagen. ☰ 50 kr. for voksne, gratis for børn u. 18 år. Kombi-billet til Drachmanns Hus, Skagens Kunstmuseum og Anchers Hus 180 kr. ☒ skagenskunstmuseer.dk.

Solnedgangspladsen i Skagen

☞ ☞ (kort ▶ 149 ④)

Alting smager bedre i Gammel Skagen – også isen. Køber man sådan en i solnedgangskiosken og går til stranden, finder man solnedgangspladsen liggende som en urskive i sandet. Et stort, rundt kunstværk og en enkel løsning her, hvor den egentlige biograffilm er solen, der kryber til køjs. De små granitcirkler, der er drysset ud over skiven, fanger solnedgangens lys og får pladsen til at funkke. Solnedgangspladsen er skabt af kunstneren Ingvar Cronhammar, arkitekt Kristine Jensens Tegnestue og Bjarne Frost Design Office. Rundt om pladsen bugter en række bænke sig, og på den anden side er der i bænken lameller plads til cykler. Til at indramme det hele er der sat helt nye klitter, der skaber læ på den åbne plads. Solnedgangspladsen er støttet under Realdanias kampagne Stedet Tæller (▶ 108), der fremhæver de stedbundne kvaliteter. Solnedgangen 2, Skagen.

VENDSYSSEL

Vendsyssel er en egn eller med et gammelt ord en ”syssel”, der dækker en stor del af det nordlige Jylland. Ud over kyststrækningerne hører hede- og moseområder til her, og sandflugt har gennem tiderne gjort levevilkårene barske. Et stolt område med rig tradition for handel med fisk og landbrugsvarer – og med egne vendelbovittigheder og vendelbomål. Hvad angår sindelag har man ofte hæftet ord som ”stridbar” og ”stædig” til vendelboerne. Om det holder stik eller hører under en slags romantisk historiefortælling, står hen i det uvisse. Dog lyder det sandsynligt, hvad den københavnske forfatter M.A. Goldschmidt skriver i bogen *Dagbog fra en Rejse paa Vestkysten af Vendsyssel og Thy* (1865): ”I gamle dage sagde man i Vendsyssel, at der var langt til Gud i him-

len, men længere til kongen i København.” Måske er det vendelboen og sangskriveren Allan Olsen, der kommer ”sysselens” selvforståelse nærmest, når han i sangen *Det nyeste sort synger*:

*”De har græs mellem tænderne fra Noma
De pudser kostbare fjer
Men vi har altid haft det nordiske køkken
Til at vokse op af markerne her.”*

Voergaard Slot

☞ (kort ▶ 149 ⑤)

Syd for Sæby og bag Danmarks bredeste voldgrave gemmer renæssanceslottet Voergaard Slot sig. Slottet blev ofte benyttet af Stygge Krumpen (se Børglum Kloster ▶ 156) og hans elskerinde, Elsebeth Gyldenstjerne, til stor forargelse for samtiden. Slottet rummer en fin privat samling af kunst og en lige så fin samling af spøgelseshistorier. Til kunstsamlingen hører værker af blandt andre Goya og Rubens, som den tidligere ejer, den dansk-fransk greve Ejnar Oberbech-Clausen, fik fragtet til Nordjylland i 1956. I de rigt dekorede slotssale er det let at forestille sig, at man befinder sig blandt middelalderens tjenere og handelsfolk. I fangekældereren, som man må krybe ned i, er det til gengæld lidt for let at forestille sig, at man er omgivet af spøgelse. Kommer man ud igen, ligger parken som en oplagt og udstrakt mulighed for at spise sin madpakke i det grønne.

På den anden side af voldgraven ligger et lille bindingsværkshus, der i 200 år blev brugt som tinghus, det vil sige en retssal på landet. Det stråttækte hus var dog i de senere år forfaldet voldsomt. I samarbejde med foreningen Voergaard Levende Historie har Realdania støttet en omfattende restaurering. Hele huset blev, bortset fra skorstenen, taget ned og genopført med de samme materialer som i 1785, hvor huset blev genopført efter en brand. I dag er tinghuset omdannet til kaffestue, klubhus og et museum for smedearbejde. Det ”nye” tinghus kom første gang i brug ved den årlige festival Middelalderdage i 2010. Her blev der lavet pandekager i bryggeriet, og mange gange siden har huset lagt lokaler til både garnfarvning og middelalderbuffet.

Voergaard 6, Dronninglund. ☒ voergaardslot.dk.

Vendsyssel Kunstmuseum

☞ (kort ▶ 149 6)

Historien om Vendsyssel Kunstmuseum er fortællingen om en klædefabrik, der forvandles til et moderne museum. Midt i Hjørring bycentrum lå Bechs Klædefabrik, der naturligt indgik i egnens tekstilindustri. Herfra er der bl.a. blevet produceret "Hjørring Tweed". I dag er bygningen ombygget til et museum og kulturelt kraftcenter, der rummer åbne værksteder for børnefamilier, biograf og undervisning. Kernen i Vendsyssel Kunstmuseum er dog landskabskunst. Det er et af de få museer i Danmark, hvor motiverne har en direkte forbindelse med markerne udenfor. Motiverne tæller således det frådende Vesterhav, lave læhegn og forblæste nordjyske vidder og marker. Museet udstiller også kunsthåndværk, grafik og skulpturer og råder over en fin museumsbutik, hvor der kan købes kunstpostkort, litografier og malebøger. Projektet, som Realdania har støttet, er en del af Realdanias arbejde med at gøre bygningsarven levende, og arkitektfirmaet C.F. Møller stod bag ombygningen, der stod klar i 2003. Realdania har også støttet etableringen af et forsknings- og

formidlingscenter for kunstneren Niels Larsen Stevns, som museet rummer en fornem samling af. Tilbygningen på 300 m² stod klar i 2009 og er forbundet med museet via en glasgang. Den kristne modernist kaldes kunstneren ofte, og han arbejdede hele sit liv systematisk med lyset i sine malerier. Det er således helt på sin plads, at han har fået sit eget videnscenter i Vendsyssel.

Nørkjærs Plads 15, Hjørring. © Ti.-sø. 11-16. ☒ 80 kr., børn u. 18 gratis. ☒ vkm.dk.

Amtmandsboligen i Hjørring

☞ (kort ▶ 149 7)

Her ser man et magtens hus fra begyndelsen af 1900-tallet. Elegant tegnet i nyklassicistisk stil af arkitekten Hack Kampmann, der 1892-1920 var kongelig bygningsinspektør for det nordlige Jylland. I den periode tegnede han bl.a. Aarhus Teater og Amtmandsboligen i Hjørring. Bygningen blev fredet i 2010 og var oprindeligt bolig og kontor for amtmanden for Nordjylland. I hovedbygningen har der været stuer og soveværelser fordelt på to etager, og i fløjene kontorer og lokaler til de tjenestefolk, der hørte med til stillingen. Amtmanden var reelt en lille konge på den tid, og amtmandsembedet eksisterede faktisk i Danmark

FREMTIDENS HERREGÅRDE

Både Børglum Kloster og Voergaard Slot har fået støtte som led i Realdanias kampagne Fremtidens Herregård. Herregårdene har historisk set været vigtige motorer i landsbyernes udvikling og genereret arbejdspladser og kulturelle miljøer. Mange steder er landbruget blevet rationaliseret, og det er gået med herregårdene, som det er gået slægtsgårdene: Forbindelsen til jorden og til landsbyen hænger i en tynd tråd. Herregårdene står stadig stolte og smukke rundt om i det danske landskab, men deres funktion er i forandring. De risikerer at stå som landlige erindringer om de kraftfulde herregårde, de var engang. Eller som Karl Ove Knausgård formulerer det i sjette bind af *Min Kamp*: "Når vi forstår en hændelse, er det kulturen, hændelsen foregår i, vi forstår. Forsvinder

kulturen, forsvinder forståelsen, og hændelserne står gådefulde tilbage som statuer på Påskeøen."

Det er ikke ubetydelige indtægter, der skal genereres for at holde de bevaringsværdige bygninger i stand, og udfordringen består derfor i at gentænke såvel anvendelsesmuligheder som indtægtsskabende aktiviteter. Realdania har gennem årene støttet en række projekter, der sætter herregårdenes tidligere betydning for lokalsamfundet i spil igen. Målet er at gøre herregårdenes drift mere økonomisk bæredygtig ved at bruge de historiske bygninger på nye, meningsfulde måder. For de lokalsamfund, der omgiver herregårdene, giver det nye muligheder for oplevelser, indtægt og arbejdspladser.

I Kornets Hus kan man kombinere besøget i udstillingen med at kværne mel og bage pizza eller boller i bageværkstedet.

frem til 1970. Et eksempel på datidens levestandard for det bedre borgerskab finder man på første sal. Her kunne tjenestepigerne hænge nystrøget tøj ind i skabet fra den ene side, mens amtmanden fra den anden side kunne tage det ud. Under restaureringen har man befriet de oprindelige trægulve for tunge tæpper og linoleum. Bag huset er en have, der er åben for offentligheden, og et lille lysthus samt en pergola med efeu.

Realdania By & Byg købte bygningskomplekset i 2011 og har siden den færdige restaurering i 2014 lejet det ud til Hjørring Kommune. Det velholdte bygningskompleks er et plus for Hjørring bymidte, hvor også et nyt teaterhus har set dagens lys.

Amtmandstoften 1, Hjørring.

Vendsyssel Teater

☎ 📍 🕒 📄 📞 (kort ▶ 149 📍)

Scenekunsten er hjertet i det store teaterhus, som siden 2017 har budt alle i Hjørring og omegn indenfor med åbne

glasfacader. Ifølge borgmesteren er der med det nye Vendsyssel Teater bygget tag over Hjørring, og ifølge teaterdirektøren skal teatret være Vendsyssels dagligstue. Begge udsagn siger noget om den selvbevidsthed, stolthed og forstærkede kulturelle identitet, teatret har ført med sig. De to ambitioner går hånd i hånd i teaterbygningen på Banegårdspladsen. Selve huset er på 4.200 m², teatersalen har plads til 250-350 tilskuere, og der er hele vejen rundt i huset tænkt i opholdssteder og udfoldelsesmuligheder. Huset er placeret centralt i byen, bygningen er moderne, og teatret er hjørnesteinen i kulturhuset. Vendsyssel Teater er et egnsteater med flere Reumert-nomimerede forestillinger i bagagen. Og med et repertoire, der strækker sig fra børneteater over komedier og folkelige klassikerfortolkninger til nyskreven dansk dramatik, er her noget for alle teatergængerne. Men huset fungerer også som samlingssted for unge og gamle, der interesserer sig bredt for musik og kultur, hvilket har ført til månedlige ungdomsforestillinger med billige billetter og de såkaldte &-arrangementer, der dækker over en mangfoldighed af bl.a. kor, gøgl,

standup og foredrag.

Byggeriet, der med køb af grunden løb op i 180 mio. kr., er tegnet af arkitektfirmaet Schmidt Hammer Lassen Architects. Realdania har støttet projektet i samarbejde med Hjørring Kommune, Det Obelske Familiefond og ENV-”Fonden”.

Banegårdspladsen 4, Hjørring.

☒ vendsyssel-teater.dk.

Kornets Hus

☞ ☪ (kort ▷ 149 ☉)

Musikken og maden har allerede ét, og nu er kornet også kommet til fadet og har fået sit eget hus. Kornets Hus syd for Hjørring er et inspirationscenter for viden om næring, korn og mad. Kornets kulturhistorie starter med et lille frø, der blev opdaget i Mellemøsten for over 10.000 år siden og blev til fast føde og dannede grobund for de landbrugsteknikker, vi stadig forfiner. Fødevarer og turisme er blandt yderområdernes største potentialer, og i Kornets Hus formidles Nordjyllands kornrigdom. Aalborg Symfoniorkester har sågar bidraget med en kornets symfoni.

Kornets Hus byder på viden, bageværksteder, skoletjeneste og gastronomiske oplevelser. Foruden sansemættede rejser tilbage i tiden. Prøv fx at tærse korn og kløve brænde, eller opdag, hvad speltbrødet egentlig er rundet af. Eller deltag i de populære surdejskurser. En anden akse af Kornets Hus handler om at tiltrække branchefolk, kokke, kantinedere og virksomheder, der vil produktudvikle og dele viden. Det var ejeren af kornfirmaet Aurion i Nordjylland, Jørn Ussing Larsen, der i ti år gik med idéen til et kornets hus. Foreningen Kornets Hus blev etableret, og med støtte fra blandt andre Realdania lykkedes det i 2020 at åbne oplevelsescentret, der fortæller kornets kulturhistorie. Selve huset er tegnet af en af Norges mest anerkendte tegnestuer, Reiulf Ramstad Arkitekter, og byggeriet er nomineret til arkitekturens Oscar, Mies van der Rohe-prisen.

Guldagervej 501, Hjørring. ☒ 60 kr., børn gratis. © Lø.-sø. 10-17 og samme tid ti.-sø. i skolernes ferier. ☒ kornetshus.dk.

Lønstrup Gl. Biograf og madpakkehuset

☞ ☪ ☐ (kort ▷ 149 ☉)

Kommer man til Lønstrup, bemærker man tre ting: den barske natur, den gode badestrand og den levende biograf. Lønstrup er en lille kystfischerby med 558 indbyggere, og her værner man om sine nye tilflyttere. Biografen blev indviet i 1918 som sommerbiograf, nogenlunde samtidig med at byens nordlige del fik ”sommervillaer”. Her kan man engagere sig i det levende kulturhus, som biografen på Strandvejen er blevet, og her samles trådene fra mange frivillige foreningers indsats. Om sommeren drives en kommerciel café, og om vinteren et åbent kulturhus for foreninger og borgere i byen. Salen i biografen fik i 2014 via Realdanias støtte nye akustikløsninger og isolering. Det særprægede indgangsparti med den vidtløftige lyseblå farve er blevet ført tilbage til det oprindelige udtryk.

Biografen er foreningsdrevet, og det samme gælder det lille, røde madpakkehus helt nede på skråningen til vandet. Huset var forældet og forfaldent, indtil Lønstrup Fiskerforening tog fat og via Realdanias støtte fik huset til at spille igen. Spilhuset har oprindeligt været brugt til at hale kuttere op på land. I dag er indretningen ændret, så selve spillet kan ses, men ikke fylder det hele. I stedet er der gjort plads til udstilling, et fiskerensrum samt et madpakkehus med mulighed for at sidde udenfor med havet lige for fødderne. Både Lønstrup Gl. Biograf og Madpakkehuset er en del af Realdanias kampagne Underværker (▷ 62), der har til formål at støtte ildsjæle-projekter med frivillige fra lokalmiljøet.

Strandvejen 100, Lønstrup, Hjørring. ☒ lønstrupcafe-bio.dk.

Rubjerg Knude

☞ (kort ▷ 149 ☉)

Flytningen af fyret i 2019 blev et stykke dansk ingeniør- og tv-historie. Så meget spænding i så langsom en bevægelse. Fyret blev bygget i 1899 på det sted, der dengang var det højeste – 200 meter inde i landet. Siden har havet spist af kysten, og det delvist tilsandede fyr er endt med

at stå få meter fra kanten. Derfor blev det i 2019 flyttet 60-80 meter længere ind i landet til sin nye sokkel – på en slags specialkonstruerede rulleskøjter.

Som gæst kan man se det hele lidt fra oven, hvis man bevæger sig op ad den nye trappe indvendigt i fyret, der fører til en platform øverst oppe. Samtidig er der skabt en lysprisme inde i fyret, der kaster lyset ind i fyret i modsætning til det lys, fyret tidligere kastede ud over havet. Realdanias støtte har gjort fyret mere tilgængeligt, bl.a. med den nye trappe og bedre parkeringsforhold. Rubjerg Knude Fyr er et af ti steder, hvor Realdania i samarbejde med Naturstyrelsen har sikret danskerne adgang til særlige steder i det danske landskab.

Fyrvejen 30, Løkken. ☎ rubjergknude.dk.

Børglum Kloster

☞ ☞ (kort ▶ 149 📍)

Lige pludselig ser man den. En hvid kolos i landskabet. Med metertykke mure og en lige så tyk aura af historisk centrum i Vendsyssel. Historien om klostret rækker mere end 1.000 år tilbage, og det er både

Lokale frivillige driver Vrå Bryghus i den gamle togstation. Her kan man få mad, musik og øl som medlem af Vrå Bryghus Venner.

tanken og køreturen værd at spekulere på, hvad disse mure kunne fortælle, hvis de kunne tale. Allerede i 1100-tallet var klostret hovedsæde for en klosterorden, i middelalderen var der omfattende handel ved klostret, der lå tæt ved Vesterhavet, og i Vikingetiden var klostret en slags administrationscenter for hele landsdelen. Selve klostret er et stort bygningsmassiv, og mens ungerne går på jagt efter kulisserne til tv-julekalenderen *Ludvig og Julemanden*, kan mor og far fordybe sig i historien om den sidste biskop på stedet, Stygge Krumpen, godsejerfamilien Rottbøll og læse dagbog fra dengang, H.C. Andersen gjorde ophold her. Han var forføjet og beklagede sig over den stridende vestenvind. Klostret ligger på en høj med en majestætisk udsigt over marker og led, og uanset årstid vil man mærke såvel vinden som de spor, tiden har sat.

I dag drives herregården med 437 hektar landbrug, og det er indtægter fra turisme og landbrug, der skal få de store klosterhjul til at løbe rundt. I 2008 påbegyndtes en renovering af den gamle hestestald og vognport, der i 2013 stod klar til at modtage klostrets op mod 40.000 årlige besøgende. Her kan virksomheder holde konferencer, besøgende få en kop kaffe i den stilfulde café, og alle kan bese

udstillingerne ovenpå. Mens man sidder ved de glansfulde sortmalede borde i caféen, kan man nyde de storstilede fotografier af Børglum Kloster på væggene. Restaureringsarkitekt Søren Kibsgaard har bistået i forbindelse med den markante makeover, som giver et nyt fundament for besøgende, der vil opleve ”Vendssyssels vidunder”. De rå mure og støbejernsvinduerne er bevarede, og både caféen, der byder på retter, som har taget navn efter Stygge Krumpen, og toiletet med lysekroene i loftet er en herregård værdige.

Børglum Klostervej 255B, Børglum, Vrå. ☒ Entré 85 kr. for voksne, 40 kr. for børn 7-14 år. Børn 0-6 år gratis. ☉ Se ☒ boerglumkloster.dk.

Løkken Moleleje

☞ ☞ (kort ▶ 149) ☒

Det var i slutningen af 1800-tallet, at de første badelystne gæster fik øje på Løkken, og siden har kystturister og folk med hang til smukke solnedgange og glade feriedage fundet vej til den lille by ved Vestkysten. Men selve molen trængte til en opvikker. Og fik det, da Realdania i samarbejde med Hjørring Kommune i 2015, som led i kampagnen Stedet Tæller (▶ 108), gav molen og de rekreative områder en omfattende renovering. Inklusive betonbelægning, bænke, promenade og solskinsplads.

Den 200 meter lange mole har primært været brugt til at skabe læ for fiskerne, når de trak deres både på land. Nu er der skabt mulighed for nye aktiviteter i moleområdet. Spidsen af molen er indrettet til lystfiskeri, og opgraderingen af molen understreger Løkkens åbenlyse kystkvaliteter. Både borgere, kommune og lokalt erhvervsliv har været involveret i processen, og da molen blev indviet i juni 2015, udviklede det sig til en folkefest. Kærestepar kan spankulere i solnedgangsløset på promaden, og ældre såvel som børn i alle aldre kan sætte sig på betonbænkene i midten af promenaden og nyde lyset, livet og – nå ja, hvorfor ikke – en stor is.

Sdr. Strandvej 1, Løkken.

Vrå Bryghus

☞ ☞ (kort ▶ 149) ☒

Der brygges øl i den gamle togstation. Nok er den renoveret, men Danmarks før-

ste registrerede socialøkonomiske bryghus har bevaret sit rustikke look og byder ind til både ølsmagning, livemusik og fodbold på storskærm. Det er lokalbefolkningen i Vrå og omegn, der ejer bryghuset og selv fik projektet sat på skinner, da der manglede et samlingssted i Vrå. Bryghuset skaber både liv i lokalsamfundet og beskyttede arbejds- og praktikpladser for mennesker, der står uden for arbejdsmarkedet. Ufiltreret pilsner går hånd i hånd med 64 frivilliges indsats, stor rummelighed og ravgylden hvedeøl. Realdania har støttet bryghuset som en del af kampagnen Underværker (▶ 62).

Jernbanegade 7, Vrå. ☉ Fr. 15-19, lø. 15-18. ☒ vraabryghus.dk.

Vildmoseporten i Store Vildmose

☞ ☞ (kort ▶ 149) ☒

Egnshistorie, kartoffelentusiasme og lokalt erindringssted smelter sammen i Vildmoseporten i Nordjylland. Det er jordbundsforholdene, der gør en vildmosekartoffel, og opskrifter på kartoffelsalat og kartoffelsuppe m.m. gives gerne videre på Vildmoseportens hjemmeside.

I gamle dage lå der en højmose. Da den var størst, var den med sine 60 km² landets største højmose. Det var det område, staten i 1930'erne begyndte at opdyrke og opføre 19 gårdejendomme på. De 18 af dem er i dag ombyggede, og den 19. udgør Vildmoseporten. Et stolt indgangsparti til en egnet og en jord, der har givet ”guldet i mulden”; vildmosekartofflen.

Realdanias støtte er bl.a. gået til et nyt depotrum på vestsiden af laden, ligesom kostalden er blevet restaureret, fodergangene fjernet og bygningen klargjort til udstillinger, hvor man kan møde mosekonen, private fester som konfirmationer samt den årlige vildmosekartoffelfestival. Med nye kartoffelretter på bordet og kåring af årets kartoffelambassadører. Med afsæt i Vildmoseporten kan man komme på guidede ture i områdets natur og høre om tørvegravningen i mosen. I stuehuset skruer entusiastiske frivillige tiden tilbage til et husmandssted i 1950'erne, hvor forpagteren sov til middag med en avis over hovedet for at få fred for fluerne. I dag serverer man

varm kaffe med kringle i stuehuset, ligesom der holdes erindringsarrangementer for demente.

Biersted Mosevej 277, Aabybro. © Hver dag 8-20. ☒ vildmoseporten.dk.

Tårnet i Hammer Bakker

⌘ (kort ▶ 149 16)

Vandtårne er også en slags fyrtårne. Eller det kan de i hvert fald være. Det 24,3 meter høje vandtårn står på et af de højeste steder med udsigt over Limfjorden og Hammer Bakker og er blevet til et oplevelses- og udsigtstårn. Det var borgerne i Hammer Bakker, der er et velfungerende lokalsamfund, der søgte Realdanias kampagne Underværker (▶ 62) om midler til at omdanne tårnet. Det gælder om at tænke nyt, og hvem siger, at en tidligere vandtank ikke kan bruges som biograf? Langs den nye, indvendige trappe kan man hele vejen op på reposerne se og læse mere om egnens kulturhistorie via infoskærme og projektorer. Tårnet blev bygget i 1939, tegnet af arkitekterne C.F. Møller og Kaj Fisker, og er i dag formidlingssted for traditionelt håndværk.

Pitsvej 2, Vodskov.

LÆSØ

Det tager cirka 90 minutter at sejle til Læsø fra Frederikshavn, og undervejs falder pulsen til behageligt turisttempo. Læsø ligger bekvemt midtvejs mellem Gøteborg og Frederikshavn og er den største ø i Kattegat. Omkring 1.800 mennesker bebor øen, der befolkningsmæssigt udgør Danmarks mindste kommune. Øen på 118 m² lokker med duftende fyrskove, lange sandstrande og autentiske havnemiljøer. Rig på tang, salt og jomfruhummere, med klitplantage og kunstfestival og kendt for sit saltsyderi, der i 1991 blev genoptaget i saltsydehytter, som man mener, de har fungeret på øen i middelalderen. Hvert år drages turister af sydningen i åbne jernpander ved Rønnerne på den sydlige del af øen, og saltet sælges til restauranter rundt om i Danmark.

Tangtagene, der hænger som en fyldig frisure over bindingsværkshusene, udgør

oplagte fotografiske motiver. Især i de solskinstimer, Læsø kan prale af at have flest af, nemlig 1.951 timer, hvorimod landets solfattigste sted må nøjes med 370 timer mindre.

Læsø Kur

⌘ ☒ (kort ▶ 149 17)

Det var Poul Christensen fra Læsø Saltsyderi, der fik idéen. Han og hans hustru havde på et kurbad i Tyskland set, hvordan saltholdige bade forbedrede livskvaliteten for psoriasisramte. ”Hvorfor bruger vi ikke vores restsalt til gavn for dem,” tænkte han og såede dermed kimen til Læsø Kur. Et saltholdigt og smukt kursted i Vesterø, få hundrede meter fra færgeindløbet. Men det var først, da man måtte nedlægge en kirke på øen, at kurbadet kunne realiseres. Vesterø Havnekirke er fra 1954 og havde ingen tilhørende kirkegård. Det var derfor den, folk så at sige var mindst følelsesmæssigt knyttet til. Så langt så godt; nu havde man idéen, det ”hvide guld”, der udvindes på øen, og et sted, der i forvejen var et kulturelt og religiøst samlingspunkt. Hvad man manglede, var fondsstøtte og nogen, der troede på idéen om, at saltbade i et gammelt kirkerum kunne bringe både helse og sund turisme til byen.

Realdania gik ind i projektet i 2006 sammen med Læsø Kommune, og i 2008 kunne kurbadet indvies som et af de førende salterapisteder i Skandinavien. I dag bliver psoriasispatienter henvist til kurbadet fra hele landet, ligesom rigtig mange andre nyder godt af kurbadet. Bag den arkitektoniske udformning står arkitektfirmaet Friis og Moltke A/S, og det er gjort med nænsom ambition. Man har bevaret kirketårnet som pejlepunkt og pirret til folks nysgerrighed ved at give det en ny underkrop. Stenene på begge sider af tårnet ved indgangspartiet er fra øen, og således er hele Læsø Kur fra yderst til inderst en vitaliserende lise, ikke kun for kurgæsten, men også for Læsø. Kunstneren Peter Ejlerskov har udsmykket kurbadet indvendigt, så det føles som et sakralt rum, når man træder ind i alt det blå. Måske bortset fra de hvide strømper, man sammen med badekåbe og håndklæde får

udleveret ved indgangen. Salt indeholder naturligt olie, og der bliver glat på flise-gulvet. I et af de tre behandlerbassiner er saltindholdet oppe på 30 %. Det er det samme som i Det Døde Hav. Vandet er let farvet, og let bliver man også selv. For kroppen flyder ovenpå, mens vandet bærer én. Udenfor er der boblebad i den salte vind, og i et dampbad får man læsøsalt i store træspande til at skrubbe huden ren med. I receptionen ses de store sten fra det oprindelige kirketårn, som er det sidste af kirken, der er tilbage. Hvad enten man sejler til eller fra Læsø, ser man kirketårnet, der gemmer på en blødgørende oplevelse af den salige slags. At gæsterne sejler derfra bløde som hundehvalpe og med salte kropscremers i bagagen, ses kun som et plus.

Efter en ombygning genåbnede kurbadet i 2019 med renoverede bade og tekniske anlæg. De karakteristiske skrånende tage på Læsø Kur er også blevet opgraderet, så de nu kan beplantes med egnstypiske græsser og sukkulenter, der passer til de smukke strandenge og klitheden på Læsø.

Vesterø Havnegade 28, Læsø. ☎ Afhænger af behandlingsform. Se saltkur.dk.

Læsø Kur ligger i den tidligere Vesterø Havnekirke. Her er bade og behandlinger baseret på det salt, som øen er så berømt for.

AALBORG

Aalborg er en by med vokseværk. I de senere år er befolkningstallet i den tidligere så stolte industriby steget, og skruer man prognoserne frem, forventes indbygger-tallet i Aalborg at stige med 9 % frem mod 2045. Især andelen af ældre og børnefamilier er i stigning. Byen huser også et universitet, og generelt er dens selvforståelse ændret fra primært at være en industriby til i højere grad at være en kultur- og vidensby. Dog uden at glemme den omliggende natur, fjorden og byens mere rå historie.

Det er ikke for ingenting, at sloganet *the tough little big city* har vundet indpas. Nordjyllands hovedstad har både en stærk industriel arv, urban puls, fester i Jomfru Ane Gade og selvironi. Der er stadig udfordringer for Danmarks tredjestørste by, især i forhold til at skabe arbejdspladser og tiltrække højtuddannede tilflyttere. I den forbindelse nyder byen godt af en stadig stærkere kulturel profil. Aalborg

27 år tog det fra idé, til Musikkens Hus stod klar med fire koncertsale, fem scener og musiktilbud fra klassisk til rock og jazz.

Teaters fortsatte succes og et ambitiøst hus for musikken er gode takter.

Musikkens Hus

⌘ ⌘ √ ⌘ (kort > 149 18)

Med udsigt til Limfjorden ligger Musikkens Hus og godter sig. Det er en stor, rå og moderne kolos, der som en hval med symfonisk bug hviler sig på havnekanten. I den store koncertsal er væggene hvide og stolene beklædt med rødt stof. Arkitektfirmaet Coop Himmelb(l)au står bag de 20.000 m² med bl.a. fire koncertsale, fem scener, restaurant og undervisningslokaler. Her taler man om synergieger og musikalsk multihus. Aalborg Symfoniorkester, Det Jyske Musikonservatoriums Aalborg-afdeling, Aalborg Universitets musikuddannelser og musikterapi, Orkester Norden og Aalborg Operafestival har fast til huse her, hvor væggene skrånede, og vinduerne kommer i alle størrelser og udskæringer.

Det første spadestik til Musikkens Hus blev taget i 2010, men ønsket om et mu-

sikalsk samlingssted og storstilet kulturhus har længe samlet sig til et råb i den nordjyske muld. "Et musikhus ville give synlighed og have tiltrækningskraft. Vi ville gøre noget mere på kulturområdet for de mennesker, der allerede boede i Nordjylland, for dem, som lige var kommet, og for dem, vi vidste, var på vej." Sådan sagde fx Erik Bach, den første formand for foreningen Musikkens Hus Venner, som blev stiftet tilbage i 1986. Siden kom uddannelsesdelen til som bærende idé, og fra politisk hold gav man grønt lys. Tilbage var den stædige kamp for at samle midler, og det afgørende ryk kom, da Realdania i løbet af 00'erne valgte at gå ind med den afgørende støtte på 455 mio. kr. til Musikkens Hus i Nordjylland. 27 år fra idé til imponerende bygning skulle der gå. I 2013 slog Musikkens Hus dørene op til fuld orkestermusik. Forankring i det lokale byrum er sikret ved en åben plads foran Musikkens Hus samt en havnetrappe ned til Limfjorden, ligesom Musikkens Hus under coronaepidemien med stor succes holdt *take out*-koncerter dér, hvor publikum selv nominerede deres baggård til koncertsted. Øvrige bidragsydere i opførelsen af Musikkens Hus var

Aalborg Kommune, Det Obelske Familiefond, en række andre danske fonde, det nordjyske erhvervsliv, privatpersoner, Komitéen til Rejsningen af Musikkens Hus i Nordjylland og desuden offentlige tilskud. Musikkens Plads 1, Aalborg. musikkenshus.dk.

Streetmekka Aalborg

 (kort ▶ 149)

Gadeidrætshuset, hvor man kan komme og dyrke streetbasket, gedefodbold, bouldering eller parkour, åbnede i 2018. Faciliteterne fungerer også som samlingssted for foreninger – unge som gamle – på tværs af bydelen Eternitten 2 km syd for Aalborg. Her har Dansk Eternit Fabrik ligget, og nu udvikles her en ny bydel. Det er fabrikkens laboratoriehal, der er omdannet til gadeidrætsmekka. Projektet er blevet til i samarbejde med blandt andre GAME, en nonprofitgadeidrætsorganisation, der arbejder for at skabe sociale forandringer gennem gadeidræt for børn og unge. Der findes også gadeidrætshuse i bl.a. Esbjerg, Viborg og København. I Aalborg er der hiphopworkshops, børneyoga, træning i slack-line og åben træning alle ugens dage. Se også Streetmekka Esbjerg (▶ 161).

Kridtsløjfen 10, Aalborg. © Se gamedenmark.org/game-streetmekka-aalborg.

Kunsthall Spritten

  (kort ▶ 149)

Fra Akvavit til Artcenter. Det er overskriften for en transformation, der sker i de kommende år. I 1931 indviede statsminister Stauning spritfabrikken, og siden løb der meget snaps i åen frem til 2007, hvor fabrikken blev gjort til et nationalt industriminde. Og med Praksis Arkitekters store gentegning af industrikomplekset føjes nye kapitler til historien. Transformationen til kunsthall sker via en i dansk sammenhæng ny idé, hvor nybyggeriet placeres oven på de fredede bygninger. Den nye kunsthall får fra 2024 et etageareal på cirka 3.200 m² og vil indgå i et samspil med det udendørs kunstværk af den argentinske kunstner Tomás Saraceno. *Cloud City* hedder det kumulusskyinspirerede værk, der ændrer udtryk efter

væjret. Området med de gamle spritfabrikker er danmarkshistoriens største industrifredning. Som en del af en ny bydel omdannes også havnefronten, så den klimatilpasses mod Limfjorden. Realdania støtter omdannelsen af det gamle industrikompleks til kunsthall, så spritten igen bliver en by i byen og et stykke destilleret Aalborg-historie.

C.A. Olesens Gade 1, Aalborg. kunsthallspritten.dk.

Sundheds- og Kvartershus i Aalborg Øst

 (kort ▶ 149)

Måske har din kommune allerede fået et sundhedshus? Det synes at være et mantra i tiden, at ting skal tænkes sammen og være multifunktionelle, og i Aalborg Øst havde de en særlig god grund til at gøre netop det. Det har vist sig svært i fremtiden at få og fastholde praktiserende læger i området, og et moderne sundhedshus kan været et es i ærmet, når det gælder om at trække nye lægefaglige kræfter til området. Husets profil er interessant. Den er ikke kun sundhedsfaglig, men helhedsorienteret. Selv kaffen, man kan købe i Kaffé Fair, er økologisk og *fairtrade*. Den serveres af unge mennesker, der i et daghøjskoletilbud har fået en fair chance og et oplæringsforløb i en socialøkonomisk virksomhed. Der er med andre ord tænkt i de sociale aspekter af sundhed hele vejen rundt i den 7.500 m² store bygning. Ud over læger, fysioterapeuter, jordemødre, nærpolti, folkefitnesscenter og apotek har også Kvarterværkstedet, der arbejder med udsatte børn og udvikling i området, hjemme her. For at få plads til det, arkitekterne har kaldt ”Aalborg Østs sorte diamant”, måtte tre boligblokke rives ned. Det første spadestik blev taget i 2011, og i 2012 kunne skydedørene gå op for første gang.

Sundheds- og Kvartershuset i Aalborg Øst er kommet til verden via et samarbejde mellem Realdania, Region Nordjylland, Aalborg Kommune, Himmerland Boligforening og Landsbyggefonden. Det er især de boligsociale aspekter, der har fået Realdania til at gå ind i arbejdet med sundhedshuset, tegnet af arkitektfirmaet

C. F. Møller. Det skaber liv i Aalborg Øst og giver beboerne et tydeligt vartegn at hænge deres områdeidentitet op på. Fyrkildevej 7, Aalborg Øst.

HAN HERRED

”Landet mellem hav og fjord” kalder man Han Herred, der ligger mellem Limfjorden og Jammerbugten. Området ligger i smørklatten mellem Thy mod vest, Himmerland mod syd og Vendsyssel mod øst og tæller både højdepunktet Bulbjerg, det nu genåbnede badehotel Svinkløv, svært modståelige badestrande ved Slettestrand og de lavvandede Vejler. Egnen har egen dialekt, årbog og sangbog, og man værner om den særlige fiskerkultur, der stadig kan opleves ved Thorup Strand.

Fjerritslev Bryggergaard

☞ ☎ (kort ▷ 149 2)

Bryggeri og egnsmuseum i ét. På Fjerritslev Bryggergaard kan man ud over museale udstillinger opleve et gammeldags bryggeri, som det tog sig ud i 1800-tallet. I kælderens ligger selve ølbryggeriet fra

Svinkløv Badehotel brændte ned i 2016. Nu er det genopført efter alle kunstens regler og ligger igen og pryder klitlandskabet.

1898, hvor mæskekar, kobberkedler og øltønder stadig står, som da bryggerkarlene forlod dem. På første sal kan man opleve bryggerfamilien Kjeldgaards private stuer, intakte med malerier, klaver og møbler. Bryggergaarden vakte opsigt i byen som et markant bygningskompleks, hvor hver pind i trækonstruktionen var hugget ud i rød pommersk fyr og samlet med nagler. I gamle dage holdt byens unge til på trappen foran bryggeriets forhus, og den trappe bliver nu genskabt i hele husets bredde. Håbet er, at trappen bl.a. kan bruges i forbindelse med torvedage og gademarkeder. Bryggergaardens tag udskiftes til et naturskifertag som det oprindelige. Ligesådan føres skorstenspiber, døre og vinduer i forhuset tilbage til det oprindelige nationalromantiske udtryk med smukke friser. Inde i huset etableres en museumsbutik og rum til udstillinger og arrangementer.

Østergade 1, Fjerritslev. © Forventes at genåbne 2022. ☎ 40 kr. Børn u. 15 år gratis. ☎ fjerritslevmuseum.dk.

Han Herred havbåde

☞ (kort ▷ 149 23)

Flere steder i landet er den gamle fiskerkultur i fare for at forsvinde. Og som den franske idéhistoriker Michel Foucault har

sagt: "En nation, der mister sine både, mister sin fantasi." Et sted, hvor man har bevaret bådene og brugt dem til at styrke kulturen i området, er ved Jammerbugten, hvor de bredbuede havbåde gennem tiden er blevet sendt ud på havet og trukket op på stranden med wire igen. Landingspladsen, som man kalder det, blev i 2011 genetableret ved Slettestrand, og besøgende kan i dag stikke hovederne indenfor i bådværftet og se, hvordan bådebyggerne arbejder med restaurering af de egnstypiske havbåde. I det tilhørende kystkulturcenter er der ansat en etnolog, og herfra bliver historierne om havbådene givet videre. Som med andre projekter var det frivillige kræfter, der banede vejen. Foreningen Han Herred Havbåde havde siden 2007 arbejdet på at få genetableret kystlandingspladsen på Slettestrand og få gang i Han Herred Havbådebyggeri på ny. Den har også reddet fem både fra opugning.

Projektet modtog støtte fra Realdania, A.P. Møller Fonden, Nordea-fonden, Vækstforum Nordjylland og Jammerbugt Kommune. I dag er der lærlingepladser i bådeværftet, og i foråret 2017 blev en nybygget træbåd endda døbt ved Slettestrand. Det var 15 år siden, det sidst var sket, og dåbshandlingen trak flere hundrede mand af huse. Som fiskerens kone sagde, da hun kastede en spand vand mod skibets forstavn: "Gid held og lykke må følge i dit kølvand."

Slettestrandvej 158, Fjerritslev. © Se havbaade.dk.

Svinkløv Badehotel

  (kort ▷ 149)

"Nu kommer fuglene igen," sang Louise Toft-Hansen ved den følelseladede genåbning af Svinkløv Badehotel den 10. maj 2019. Hun stod i Gul Stue, hotellets restaurant, hvor rummene er hvide, møblerne i varmt træ og udsigten formidabel. Hele vejen rundt er der vinduer. Enkeltlagsvinduer, fordi det her er et sæsonhotel, og fordi det her drejer sig om én ting: at være tæt på naturen.

Den 26. september 2016 indtræf ulykken: Hotellet brændte ned, da der gik ild i en tørretumbler. Og med ønsket om at

genskabe Svinkløv Badehotel fulgte her efter års arbejde for Louise og Kenneth Toft-Hansen, der har forpagtet det ikoniske badehotel siden sæsonstart i 2016.

Når man havde chancen for at genskabe ånden fra det ikoniske badehotel fra 1925 og Danmarks længste træhus og samtidig begynde forfra, hvad ville man så?

For forpagterparret, såvel som for arkitekter og fonde, gjaldt det om at skabe et bæredygtigt træhus, der også vil være interessant og holdbart om mindst 100 år. Genrejsningen, som Realdania har støttet, og som Praksis Arkitekter har tegnet, stod på skuldrene af de kloge beslutninger, der blev truffet ved de fire tidligere udbygninger: den lange linje, som hotellet skaber i landskabet, de ikoniske stuer og strukturen med værelser på første sal. Det udvidede og opgraderede køkkens placering i kælderens er bibeholdt, netop fordi man ikke vil ødelægge udsigten fra restauranten. Samtidig har man foretaget naturlige, nutidige opdateringer. Såsom toiletter på værelserne og at placere madelevatoren, der får den varme mad fra køkkenet op til restauranten, et hensigtsmæssigt sted.

Svinkløv Badehotel er et ambitiøst træhusprojekt med en tømmerkonstruktion udført med traditionelle tapsamlinger og bræddbeklædning med træfiberisolering, hvor brandsikkerheden naturligt har fyldt meget. Resultatet er et åndbart hus i klitterne og en fortsat stor attraktion for hele egnen. Og så er det smukt. Og det, der er smukt, vil man gerne passe på.

Svinkløvvej 593, Fjerritslev. svinkloev-badehotel.dk.

Thorup Strand Fiskepakhus og landingsplads

  (kort ▷ 149)

Ved kystlejet Thorup Strand ligger Skandinaviens sidste store kystlandingsplads. Her har Thorupstrand Fiskercompagni i 2014 med støtte fra bl.a. Realdania åbnet et nyt fiskepakhus, hvor det er muligt at gøre fiskene klar til konsum, samt en fiskebutik. I butikken lokker knurhane, kulmule, sej, fjæsing, søtunge, røkke og krabbekøjer kunderne side om side. Og her kan man følge arbejdet med de friske fisk,

lige fra bådene lander i havstokken, og til fiskene fileteres i pakhusets skærerum, bl.a. af byens unge, der har sig et godt fritidsjob. Det er stærkt motiverende for de unge i området, at der er muligheder for afsætning af fiskene både lokalt og i Aarhus og i København. Thorupstrand Fiskercompagni sælger nemlig friske torsk, skrubber og rødspætter til spisestedet Kutteren i Havnegade i København. Ved selve pakhuset i Thorupstrand serveres fiskeretter som stjerneskud og rejesalat. Og gæsterne kan nyde dem ved bordene, lige der hvor kystbådene er landet – på stranden. Overskuddet fra salg fra såvel båd som pakhus går til at fremtidssikre det naturskånsomme kystfiskeri fra Thorup Strand.

Thorup Strandvej 329, Fjerritslev. ☎️ thorupstrandfisk.dk.

Besøgscenter Østerild

☎️ (kort ▶ 148 26)

Her er det muligt at komme helt tæt på møllernes lange vinger, hvilket den amerikanske avis New York Times har bemærket og anbefalet resten af verden at skrive på deres to-do-liste i 2022. Helt konkret er en 62 meter lang Vestas-vinge lagt i skovbunden, lige til at kigge på og røre ved. I det hele taget er besøgscentret skabt til, at man på egen hånd søger viden og bliver fortrølig med vindmøllerne. Der er legeplads og udstilling, men ingen betjening eller café. Medbring madpakker, og gå på opdagelse. Besøgscentret åbnede i 2017 og giver alle – også skoleklasser – et fascinerende indblik i arbejdet med de store vindmøller og den nyeste viden om vindenergi og naturen i området. Vindmøller er en del af Danmarks grønne profil og erhvervsmæssigt en stolthed. Men også en kilde til frustration og nabostridigheder, når de skal sættes op. De største af dem testes i Østerild i Thy. Danmarks Tekniske Universitet står bag Det Nationale Testcenter For Store Vindmøller. Her er fremtidens megamøller på op til 250 meters højde siden 2012 blevet afprøvet. Her er meget blæst og meget plads, og testcentret ligger fint i tråd med Thisted Kommunes ambition om at være førende på energiområdet.

Testcentervej 11A, Thisted. © Alle dage 7-22. ☎️ testcenter.dk.

THY

I Thy, der hører under Thisted Kommune, går man op i god energi. Både den, der opstår på vandet, og den, der kommer fra vindmøllerne. Thy huser også Danmarks første nationalpark og Danmarks første havbad ved Nørre Vorupør. Området er sårbart for fraflytning og har generelt lave huspriser. Men især i Klitmøller er huspriserne steget markant de senere år, og efterspørgslen på boliger er stor.

Nationalpark Thy

☎️ ☎️ (kort ▶ 148 27)

Danmarks første Nationalpark blev udpeget i 2008, og det er en særpræget oplevelse at gå blandt træer, der næsten har lagt sig ned for sand og vind. Til alle tider har sandet taget flugten i området, og landskabet såvel som kulturhistorien i Thy Nationalpark er et resultat af det. Her kan man bestige det, der kan føles som bjerge, finde en udkigspost og tabe kæben over, hvor vidtstrakt og varieret et landskab der i grunden findes her. Et landskab, der veksler mellem klitplantager, søer, hede og havklitter. I alt dækker området 244 km² fra Hanstholm i Nord til Agger Tange i syd.

Det gamle rådhus i Thisted

☎️ (kort ▶ 148 28)

Thistedes rådhusbygning er opført i 1853 efter tegning af arkitekten Michael Gottlieb Bindesbøll. Lyder navnet bekendt, er det muligvis, fordi det er Bindesbøll, der står bag Thorvaldsens Museum i København. Rådhuset ligger centralt på byens torv, og det er ikke nogen tilfældighed. Snarere en magtpolitisk understregning. Ejendommen har haft sit virke som både rådstue, arrest, sprøjtehus og sparekasse. Huset var endda konstrueret sådan, at arstedelen har kunnet fungere fuldstændig adskilt fra de øvrige funktioner. Realdania By & Byg ejer i dag rådhuset. De købte det af Thisted Kommune for at sikre dets arkitektoniske og kulturhistoriske værdier gennem restaurering. Huset genåbnede

i april 2010, og åbningen blev bl.a. fejret med en bogudgivelse om Bindsbølls smukke bygning. I dag har kunstforeningen Det Ny Kastet skiftende udstillinger i den gamle byrådsal prydet med originale paneler, stuklofter og plankegulve, og Thy Turistforening er flyttet ind i stueetagen. Endelig er der indrettet toiletter og garderobe i kælderen og skabt adgang med elevator fra sideindgange i Vestergade. Det er også i det gamle rådhus, at Thisted Kommunes Kulturpris uddeles, ligesom det er her, man kan blive borgerligt viet i Thisted.

Cold Hawaii

☞ ☞ ☞ ☞ ☞ (kort ▶ 148 29)

”Vi ses på vandet,” siger de i Klitmøller (med tryk på møller). De siger det i den *casual cool* modebutik Klitmøller Collective, de siger det i surfbutikkerne, og de siger det i Pandekagehuset. I Klitmøller har fiskere og surfere for længst fundet ud af at komme overens med hinanden, og byen, der ret beset er ganske lille, har med sit blomstrende iværksættermiljø inspireret andre landsdele med nærhed til bølger til at tale om at lave ”en Cold Hawaii”. Historien begyndte i 1980’erne,

Cold Hawaii, som Klitmøller kaldes, har siden 1980’erne været et yndet surfersted på Jyllands vestkyst.

hvor især tyske surfere tog til Vestkysten, hvilket de lokale fiskere i første omgang ikke brød sig meget om. Men siden er meget vand løbet i havet, og blandingen af folk i byen – og på vandet – er netop det, der giver den dens åbne charme. Hvis ikke man ses på vandet, så ses man ved Hummerhuset, surfernes klubhus. Eller mødes der til grillaften efter at være blevet vasket i bølgerne. Børnene hænger i klatrerebet, og om sommeren er der yoga på tagterrassen. Hummerhusets navn passer til dets historie som opbevaringssted for levende hummere og går fint i spænd med kystlandskabet. Realdania har støttet opførelsen af Hummerhuset og den lange strandpromenade langs vandet. Den strækker sig over 400 meter, og undervejs øjner man gamle fiskerhuse, både på land og måske en friskole i færd med at windsurfe. Promenaden kaldes også foreningsvejen, og med handicapvenlige ramper i begge ender udgør den en af de få kyststrækninger i landet, der lægger sig fladt ned for bevægelseshæmmede og

folk, der er barnevognsramte. De unge på skateboardene, der også hører surfmiljøet til, finder selv derop. Ørhagevej 189.

Lodbjerg Fyr

☞ ☞ (kort ▶ 148 ³⁰)

Hvert 20. sekund lyser Lodbjerg Fyr op i to hvide blink. Slår man lejr i de nærliggende shelters, kan man fra soveposen se op til fyret, der strækker sig 35 meter op i himlen. Fyret er opført i 1883 af granitblokke fra Bohus i Sverige og blev fredet i 2002. Med den centrale placering midt i Nationalpark Thy har lokale aktører længe ønsket at gøre fyret mere tilgængeligt, og med nænsom og farverig indretning af fyrstuen, hvor man kan indtage det, der vel nok er Danmarks bedste kringle, er fyret et besøg værd.

Med Realdanias støtte har fyranlægget og fyrmesterboligen gennemgået en smuk restaurering, og fyret er i dag åbent for offentligheden i dagtimerne. Ved indgangen hænger plancher, der fortæller om fyrets historie. Uanset om man går forbi eller op i fyret, er der med Lodbjerg Fyr som udgangspunkt givet grønt lys for vandreture i selskab med krybende pil og hedelyng i Thys vilde naturlandskab. Nationalparken har en velfungerende app, hvor man kan finde vandreruter, shelters og udsigtsposter til turen.

Lodbjergvej 33, Vestervig. ☞ nationalparkthy.dk/oplevel-nationalparken/sevaerdigheder/lodbjerg-fyr.

Sea War Museum

☞ ☞ (kort ▶ 148 ³¹)

I 2022 blev planerne om det nye Kystcenter offentliggjort. Med forlismuseum og eksplosionsmuseum sågar. Det er nemlig drabelige historier om søkrig, særligt Jyllandsslaget, der formidles her ved kysten. Der er udvidelse og masser af effekter på vej til de røde barakker, der lyser op som en nyopført postkasse på en markvej. Sea War Museum Jutland ligger i Thyborøn på den jyske vestkyst, hvor man i 1916 kunne høre Jyllandsslaget. Det kom buldrende med kanontorden mellem den 31. maj og 1. juni 1916. Mere end 240 krigsskibe var med i kampene, der kostede næ-

sten 9.000 britiske og tyske søfolk livet. Det giver derfor mening, at mindeparken for Jyllandsslaget åbnede på denne kyst på 100-årsdagen, den 1. juni 2016. Til lyden af 25 kanonslag fra SMS Rostock. Mindeparken er et krigsmindesmærke på den jyske vestkyst, og for hvert tabt liv i Jyllandsslaget er der rejst en skulptur. I barakkerne kan man se internationale dykkerfund, som det har taget dykkeren og idemanden til museet, Gert Normann, flere år at redde op fra havets bund. Der nede lå diverse ubådstårne, skibsklokker og meget andet fra historiens søslag. Gert Normann har med sit firma, JD-Contractor, bl.a. hevet det britiske krigsskib HMS Warrior op af dybet. Det havde ligget gemt midtvejs mellem Skotland og Norge i 100 år. På samme måde gik det med den tyske ubåd UC-30, der stammer fra Første Verdenskrig.

De røde barakhuse havde stået tomme og ubrugte hen i årevis. I 2014 indgik Lemvig Kommune, Realdania og JD-Contractor en aftale om, at bygningerne skulle renoveres, og at der skulle skabes et museumskompleks med maritimt indhold. Området har udviklet sig til en turistattraktion og en barakby med maritime udstillinger, der byder på historieformidling af sanselig karakter.

Kystcentervej 11, Thyborøn. © Se ☞ seawar-museum.dk.

Brobuerne i Struer

☞ ☞ (kort ▶ 148 ³²)

En række havnebyer forbereder sig i disse år på vandstandsstigning. I Struer ved Limfjorden har man i den forbindelse oprettet et nyt byrum med opholdskroge, masser af beplantning og pauseinviterende indretning. Træpromenaden ud mod Struer Havn bugter sig, og det gør stormflodsmuren og regnvandsbedene med planter i, som gør det hyggeligt at opholde sig ved buerne, også. Buerne minder om brobuerne ved jernbanen og giver det hele et organisk præg. Landskabsarkitektfirmaet Schønherr står bag buerne.

Med stormflodskanten skærmer byen sig mod vandet og kommer samtidig via trædækket helt tæt på vandet. Det gode byliv mister derved ikke kvalitet, men ind-

stiller sig blot på en fleksibel fremtid, hvor vandet vil stige. Stormflodssikring og opholdssted i ét – formet som en bølge eller som en lydølge, nu vi er i lydets by.

Struer. ☒ lydensby.dk.

Cirkusfabrikken

☒ ♫ (kort ▷ 148 85)

Drømmer man om at svinge sig i trapezen eller gå på line med sin familie, så er Cirkusfabrikken i Roslev et oplagt frirum at gøre det i. Her forenes det historiske perspektiv med det højtflyvende, legende element. Stedet var oprindeligt mejeri og har haft stor betydning for lokalområdet. Det er derfor på alle måder en innovativ tanke at lave cirkusskole, cirkuslejr og cirkusfabrik som sommerskoler for børn her. Et fristed for børn i alle aldre og en enestående mulighed for at støve sine klovnetricks af. Det er en gruppe cirkusentusiaster, der har skabt stedet, og her holder lokalområdets børn og unge til. Som i et alternativ til forsamlingshusene og idrætsforeningerne. Også cirkusglade børn i alle aldre fra resten af landet og Europa finder vej hertil. Realdania har via kampagnen Underværker (▷ 62) støttet et projekt, der udvider cirkusmanegen til også at kunne rumme kontorer for andre kulturelle iværksættere. Ud over kontor og mødelokale er der træningssale, værksteder og muligheder for overnatning i det ikke mindre end 3.600 m² store mejeri. Det er Fonden Cirkusfabrikken, der står bag projektet, og de artistiske undervisere kommer fra bl.a. Chile, Kenya, Argentina og Frankrig. Hvem siger, man ikke kan trylle i et landområde?

Skivevej 84-90, Roslev. ☒ cirkusfabrikken.dk.

SALLING

Salling er en halvø, der skyder sig ud i Limfjorden. Den er rig på leret og frugtbar jord og beriget bl.a. med middelalderborgen Spøttrup Borg. Det, der gør Sallings natur særlig, er de stejle skrænter ned mod Limfjorden. Her giver et næsten afgrundsdybt kig ind i molerets millioner år gamle lag et historisk sug i maven. Tager man Sallingsundfærgen, ligger Mors også og venter. Selve Salling dækker cirka 500

km² og er landfast med resten af Jylland mod syd. Halvøen hører i dag – sammen med Fur – til Skive Kommune.

Spøttrup Middelalderborg besøgscener

☒ ☞ (kort ▷ 148 84)

Når Spøttrup Borg i Salling byder gæster og turister velkomne, sker det i en ny velkomstbygning. Her fortælles historien om, hvordan borgen blev til under reformationen i 1500-tallet, og det er en opløftende start på en rundtur i borgmassivet. Den nye velkomstbygning blev indviet i 2011 og er tegnet og bygget af Hans Ulrik Jensen A/S, Exners Tegnesteue A/S, Stokvad & Kerstens og Rådgivende Ingeniører A/S med støtte fra Realdania, Slots- og Ejendomsstyrelsen og Skive Kommune. Den er inspireret af træ og tømmer i sit udtryk og ligger i et hjørne af det haveanlæg, der smyger sig om borgen. Når man kommer ind, åbner bygningen sig op mod borgen, og via store vinduer fra gulv til loft anes parken udenfor. Velkomstbygningen er en del af en større plan for Spøttrup Borg, som også involverer parkområdet, genetableringen af Spøttrup Sø samt en ridderturneringsbane med tribuner.

Egentlig blev Spøttrup Borg skabt som et værn mod protestantismen. Det var biskopperne i Viborg, der i 1520'erne så sig nødsaget til det, og Spøttrup Borg er dermed det bedste danske vidnesbyrd om et fæstningsværk fra middelalderen. Det er derfor naturligt, at borgen har fået et efterliv som museum og som herskabelig ramme om middelaldermarkeder og deciderede middelalderturneringer.

Kisumgade 32, Rønbjerg, Skive. ☒ 80 kr. Børn u. 17 år gratis. © Se ☒ museumsalling.dk.

Knudeklinten på Fur

☒ ☞ (kort ▷ 148 85)

Fur er et af de smukke steder i Danmark, der hver sommer sprænger rammerne for deres indbyggertal. For at sige det mildt. Fur dækker 22 km² og har i de fleste af årets måneder 780 indbyggere. Men om sommeren er der et gennemtræk på 200.000 besøgende turister på Fur, og man forstår dem godt. De går bl.a. på jagt efter fossiler i form af fisk,

fugle og insekter i moleret. Molerklinterne blev dannet for 25.000 år siden, hvor gletsjere fra nordøst skubbede havbunden op og blottede de hvide lag af moler gennemskåret af de cirka 200 sorte askelag, der stammer fra gentagne vulkanudbrud. Her kan man med en heldig hånd støde på hen ved 55 mio. år gamle forsteninger og få et unikt ferieminde med hjem. For at styrke fortællingen om øens molerlandskab har Realdania støttet udviklingen af tre små arkitektoniske nedslag, som den besøgende kan følge på en vandrerute, der strækker sig over 600 meter. Her kan man ved selvsyn konstatere, hvordan moler og askelag er presset sammen i sirlige folder. Fra toppen er udsigten mod Livø og Mors bjergtagende.

Projektet, støttet af Realdania som et af ti naturskønne steder, hvis tilgængelighed forbedres, har fået navnet Diatoméer. Det er netop diatoméer – eller kiselalger – der har inspireret til de tre arkitektoniske udsigtsplatforme udført i cortensstål. Det får en dybrød rustfarve, når det bliver udsat for regn, sol og vind. Og dermed får platformene samme farve som de røde sten. Projektet er gennemført i samarbejde med Fur Bryghus, Naturstyrelsen og Skive Kommune. Den røde vandrerute går langs klinterne, ved lavvande langs stranden og ellers på toppen af klinten. Her kan man også konstatere noget andet: Ler er et fedtet materiale at trampe rundt i.

Knudevej, Nordfur.

Vitskøl Kloster

☞ ☞ (kort ▶ 149 86)

Da de sidste munke forlod klostret i 1563, havde de næppe forestillet sig, at området i dag ville være kostskole og uddannelse for unge. De unge bor typisk på klostret i et år, driver gartneriet, passer klosterhaven og laver mad til klostrets gæster. Realdania har bidraget til etableringen af Skovhuset med café og butik, der gør oplevelsen for publikum bedre. Skovhuset ligger lige ved siden af kostskolens drivhuse og nyttehaver. Man kan købe krydderurter med hjem, gå en tur i apotekerklosterhaven eller prøve dufthaven for blinde. Viborgvej 475, Ranum. © Apr.-sep. ☞ vitskol-kloster.dk.

REGAN Vest – danskernes koldkrigsmuseum

☞ ☞ (kort ▶ 149 97)

Oplev Den Kolde Krig under jorden. I 2023 åbner Koldkrigsmuseet REGAN Vest. Dermed får Nordjylland en ny stor attraktion, der vil tiltrække gæster fra ind- og udland. Nordjyske Museer har i en årrække arbejdet på at klargøre bunkeren og etablere udstillinger og publikumsfaciliteter. Den atomsikrede bunker REGAN Vest var en dybt bevaret hemmelighed, opført i perioden 1963-1968 og skjult 60 meter under en kridtbakke i Rold Skov. Navnet REGAN Vest står for Regeringsanlæg Vest-danmark. Hvis en atomkrig truede landet, skulle den danske regering, en række embedsmænd og landets regent rykke ind i bunkeranlægget og herfra lede landet gennem krisen. Der var sikrede NATO- og telefonforbindelser, telex, telefax m.m. og et sendestudie, så dronningen eller statsministeren kunne tale til befolkningen.

Det nye koldkrigsmuseum vil på sanselig vis fortælle kommende generationer om Den Kolde Krig. Realdania støtter etableringen af bl.a. læringscenter til de ældste skoleklasser samt en genindretning af parcelhuset foran bunkeren, hvor anlæggets tilsynsførende boede, så man kan opleve hverdagen anno 1980'erne. Endelig etableres et område, hvor publikum virtuelt kan se, hvordan bunker og landskab ville se ud efter en atombombe. Det unikke ved bunkeren er, at den står med det originale interiør intakt. Når den åbnes for publikum, sker det derfor under kontrollerede former med guidede rundvisninger for små grupper, så alt kan bevares mange år ud i fremtiden. Ved siden af bunkeren opføres en ny velkomst- og udstillingsbygning, tegnet af AART Architects.

Røde Møllevej 22, Skørping. ☞ nordjyskemuseer.dk/u/regan-vest.

Mønsted Kalkgruber

☞ ☞ (kort ▶ 149 98)

Man får kalkstøv på tøjet, når man besøger Mønstedes gamle kalkgruber nær Viborg. Det kan ikke være anderledes, selvom det er mange år siden, kalkproduktionen blev stoppet. I en næsten endeløs labyrint af

minegange på mere end 60 km kan man komme tæt på den fascinerende historie om kalkbrydningen, der begyndte for næsten 1.000 år siden. Nogle af gruberne er så store som domkirker, mens andre er så lave, at en voksen mand ikke kan gå oprejst. Man vil heller ikke være alene dernede, for godt 18.000 flagermus overvintrer i gruberne. De dybeste minegange fører frem til to søer. Ved den største vises der hver halve time et multimedieshow om grubernes historie, ved at projektører kaster billeder op på de rå vægge. Det er en sanselig oplevelse at besøge kalkgruberne, også selvom – eller måske netop fordi – temperaturen i dybet er cirka 8 grader. Gennem det meste af 00'erne er kalkværket gjort stadig mere tilgængeligt for besøgende. Det er sket, efter at Skov- og Naturstyrelsen købte kalkværket i 1997 for at sikre det mod lukning for offentligheden. Med Realdanias støtte i 2014 blev bygningerne restaureret, så de fortsat kan stå som eksempler på den tidlige industrialisering i Danmark. Senere blev naturen omkring kalkgruberne gjort langt mere åben og tilgængelig – også for kørestolsbrugere – og parkeringsområdet rykket en tand, så gæsterne ikke længere skal krydse en befærdet vej. Endelig har man etableret et besøgscenter og opført en café i den

gamle kalklade samt åbnet udstillinger om kalkbrydning på stedet – og om flagermus. Kalkværksvej 8, Mønsted, Stoholm. ☒ Voksne 100 kr., børn 4-12 år 60 kr. © Sæsonåbent, se ☒ monsted-kalkgruber.dk.

Infoportal i Rebild Bakker og Rold Skov

☒ ☒ (kort ▷ 149 ☒)

Det ligner en moderne bjælkehytte og udgør en fornem indgang til en af Danmarks smukkeste skove. Arkitektfirmaet CEBRA har stået for udformningen af infoportalen, som de beskriver som ”et lille stykke stiliseret skov med stammer og grene”. Inspireret af skovens materialer, naturligtvis. Og med solceller på taget. Der er 380 m² indendørs og desuden cirka 180 m² overdækket formidlingsareal, som altid er åbent for publikum. Her kan de omkring 500.000, der årligt gæster Rebild Bakker og Rold Skov, hente inspiration til skovturen og lære mere om bl.a. kæruld, svampe og mountainbikeruter. Herfra kan skoven åbne sig – og informationerne tages med videre på mobiltelefonen.

Rebildvej 25A, Rebild. ☒ rebildporten.dk.

De labyrintiske minegange i Mønsted Kalkgruber tiltrækker både mennesker og flagermus – nogle i større grupper end andre.

Praktiske oplysninger

FORENINGEN REALDANIA

Realdania er en filantropisk forening med omkring 175.000 medlemmer. Foreningens hovedkontor ligger i København på Jarmers Plads (se adresse under kontaktoplysninger ▶ 177). Realdania driver filantropisk virksomhed inden for det byggede miljø. Grundlaget for det filantropiske arbejde er de investeringer, foreningen foretager. Realdania har partnerskaberne Videncentret Bolius og Realdania By & Byg.

FØLG REALDANIAS ARBEJDE

Realdanias arbejde kan følges på Facebook, LinkedIn, Twitter og Instagram. Eller i Realdania Debat, et fagligt netværk, hvor medlemmerne diskuterer arkitektur, byudvikling og meget mere. Med appen *Realdania projekter* kan man læse mere om de enkelte projekter samt finde projekter nærs bopæl. Appen er gratis og findes både til iOS og Android.

Realdania formidler løbende viden og gode historier om de mange projekter, foreningen har støttet. Fx gennem små videoer eller *Realdania podcast*, hvor en række lydfortællinger sætter spot på de mange gode historier og oplevelser, som Realdanias projekter rummer.

Realdania udgiver en lang række publikationer; om indeklima, hvordan man bygger bæredygtigt, historiske huse og enkelte projekter. Find dem på realdania.dk.

Realdania inviterer ofte alle interesserede indenfor i huset på Jarmers Plads til eksempelvis faglige gå hjem-møder og konferencer eller i forbindelse med medlemsarrangementer.

Medlemskab

Alle, der ejer fast ejendom i Danmark – enten personligt eller som juridisk person – kan blive medlemmer af Realdania.

Som medlem har man mulighed for at engagere sig i medlemsdemokratiet ved valg møderne, ligesom man får adgang til en række medlemsaktiviteter og tilbud. Det er gratis at være medlem af Realdania.

Læs mere på [realdania.dk/vær med/bliv medlem](http://realdania.dk/vær-med/bliv-medlem).

Valgmøder

Repræsentantskabet er Realdanias øverste myndighed. Alle Realdanias medlemmer er opdelt i ti geografiske valggrupper og seks faglige valggrupper. Hvert år afholdes fire valg møder rundt om i landet, sådan at hver gruppe afholder valg til repræsentantskabet hvert fjerde år. På valg møderne vælges repræsentantskabet, og man kan selvfølgelig også selv stille op til valg.

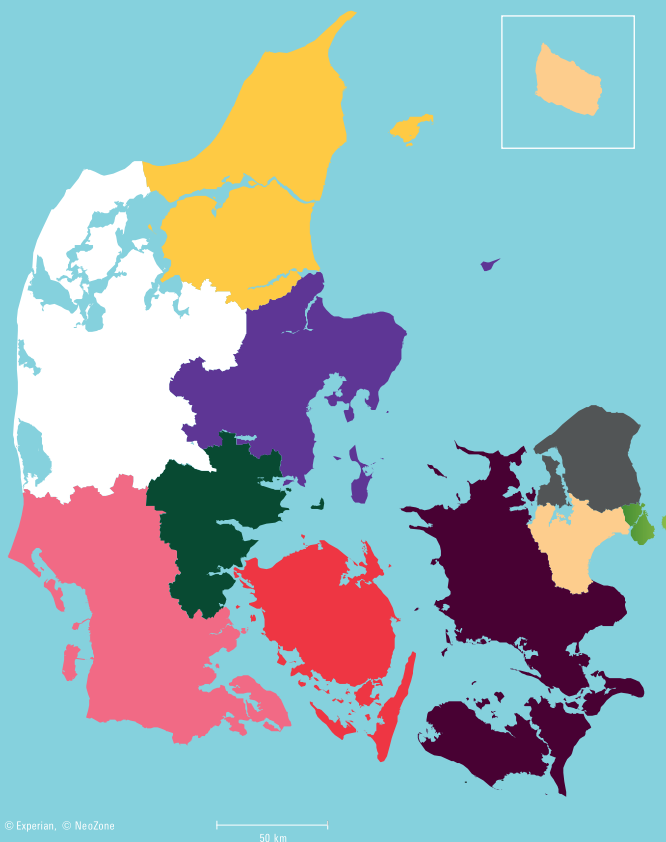
Medlemstilbud

Som medlem af Realdania får man mulighed for at deltage i særlige arrangementer på steder, Realdania har støttet rundt om i landet – det kan både være i form af fysiske rundvisninger, debatter og foredrag eller online-arrangementer. Via medlemsnyhedsbrevet får medlemmerne informationer om nye Realdania-initiativer og kan deltage i konkurrencer om bøger og andre gaver. Medlemmerne får også rabatter på entrébilletten til udvalgte attraktioner. Og så bliver bladet Magasinet Bolius leveret gratis i postkassen.

I København, hvor Realdanias hovedkvarter ligger, er foreningen en del af byens liv, bl.a. i forbindelse med Kultur natten og Pride.

Realdanias valgområder

1 Dragør, Frederiksberg, København og Tårnby kommuner. **2** Faxe, Guldborgsund, Holbæk, Kalundborg, Lolland, Næstved, Odsherred, Ringsted, Slagelse, Sorø, Stevns, Vordingborg. **3** Assens, Nordfyn, Faaborg-Midtfyn, Kerteminde, Langeland, Middelfart, Nyborg, Odense, Svendborg, Ærø. **4** Billund, Esbjerg, Fanø, Haderslev, Sønderborg, Tønder, Varde, Vejen og Aabenraa. **5** Fredericia, Hedensted, Horsens, Kolding, Vejle. **6** Favrskov, Norddjurs, Odder, Randers, Samsø, Silkeborg, Skanderborg, Syddjurs, Aarhus. **7** Herning, Holstebro, Ikast-Brande, Lemvig, Morsø, Ringkøbing-Skjern, Skive, Struer, Thisted, Viborg. **8** Brønderslev, Frederikshavn, Hjørring, Jammerbugt, Læsø, Mariagerfjord, Rebild, Vesthimmerland og Aalborg. **9** Allerød, Ballerup, Egedal, Fredensborg, Frederikssund, Furesø, Gentofte, Gladsaxe, Gribskov, Halsnæs, Helsingør, Herlev, Hillerød, Hørsholm, Lyngby-Taarbæk, Rudersdal. **10** Albertslund, Bornholm, Brøndby, Glostrup, Greve, Hvidovre, Høje-Taastrup, Ishøj, Køge, Lejre, Roskilde, Rødovre, Solrød, Vallensbæk.

Hvis man er særligt interesseret i det byggede miljø og måske endda har en faglighed omkring det, så kan man også deltage i Realdania Debat – en række debatgrupper, hvor man fx diskuterer arkitektur, byplanlægning og bæredygtighed i byggeriet.

Læs mere på realdania.dk og mitrealdania.dk.

Sådan søger man støtte

For at søge støtte til et projekt gennem Realdania skal man skrive en ansøgning. Projektet skal understøtte positiv forandring og bæredygtig udvikling inden for det byggede miljø. Dette omfatter alle menneskeskabte byggeanlæg såsom bygninger, byer, parker og kulturlandskaber.

Før man sender sin ansøgning, kan man med fordel læse om Realdanias strategi for det filantropiske arbejde og principperne for støtte. Der lægges vægt på, at projektet er støttet af andre, også økonomisk, for at sikre projektet en lang levetid. Realdania støtter ikke rent erhvervsmæssige formål, partipolitiske eller kirkelige formål. Alle ansøgninger behandles løbende.

Se mere på realdania.dk/søg.

Realdania By & Byg

Realdania By & Byg fører Realdanias mission og strategier om livskvalitet i det byggede miljø ud i livet gennem nyskabende byggeri og byudvikling og ejerskab af vigtige historiske bygninger, som restaureres og bevares for eftertiden – og efterfølgende lejes ud. Når Realdania By & Byg investerer i ejendomme og arealer, sker det for at udvikle eller sikre kvaliteter, som ellers ville gå tabt, og erfaringerne formidles til inspiration for andre.

Realdania By & Byg Klubben

Realdania By & Byg Klubben er for alle, der gerne vil ud og opleve de enestående bygningsværker og spændende byudviklingsprojekter, som Realdania ejer gennem datterselskabet Realdania By & Byg. Her behøver du ikke eje en ejendom for at være medlem. Man betaler et årligt kontingent og får mulighed for at følge pro-

jekterne fra start til slut og være med ”bag scenen”, hvor offentligheden normalt ikke har adgang, og får gode tilbud om rejser og særpris på hotelovernatninger. Medlemmer af Realdania sparer 25 % på medlemskab af Realdania By & Byg Klubben. Et medlemskab som privatperson koster 199 kr. for et år.

Se mere på realdaniabyogbygklubben.dk.

Videncentret Bolius

Følger man Videncentret Bolius på Facebook, ved man, at både boligejere og -lejere er vilde med tips og tricks. Om hvordan man bekæmper ukrudt, og hvordan man kan spare på el-regningen eller renovere sit køkken på en bæredygtig måde.

Videncentret Bolius er sat i verden for at dele ud af sin viden om hus og have og om alt fra dræbersnegle til energiretning – og derigennem støtte op om Realdanias arbejde inden for det byggede miljø. Videnscentret udgiver det gratis trykte Magasinet Bolius. På bolius.dk finder man på forskellige danmarkskort sammenlignende statistik om skybrud, fjernvarmepriser og grundskyld. Med appen *Bolius* gives konkret inspiration og viden om hus og have.

Kontaktoplysninger

Realdania, Jarmers Plads 2, Kbh. V

☎ 70 11 66 66.

© Ma.-to. 8-16.30, fr. 8-16.

realdania.dk.

DELER VIDEN OG ERFARING

Ud over at støtte store og små projekter, der bidrager til at skabe livskvalitet via det byggede miljø i Danmark, er det også en væsentlig del af Realdanias arbejde at dele ud af den viden og erfaring, foreningen indhenter inden for arbejdet med at fremme de seks filantropiske mål:

- Stedbundne potentialer over hele landet
- Bæredygtige byer
- Nye rammer for fællesskaber
- Bedre boligmiljøer
- En levende bygningskultur
- Sundt, effektivt og bæredygtigt byggeri

Register

- A**
Als 101
Alsion 104
Amager 25
Amtmandsboligen i Hjørring 153
Anchers Hus 150
Arkenwalk 38
Arne Jakobsens pavilloner 20
- B**
Badebroen i Nakskov 63
Ballonhangaren 27
BaneGaarden 20
Besøgscenter Østerild 164
Bindeballe Købmandsgård 126
Bispebjerg Bakke 25
Blackbox 2.0 134
BLOX 16
Blå Planet, Den 27
Blå Rum, Det 124
Bogø Mølle 57
Boltinggaard Gods 85
Bornholms Kunstmuseum 73
Borreby Gods 50
Bovbjerg Fyr 114
Brobuerne i Struer 166
Bybadet og Kulturløberen i Skanderborg 141
Børglum Kloster 156
Børneuniverset på Det Kongelige Teater 15
- C**
Camønoen 54
Carl Nielsens Lege- og Bypark 84
Christiansfeld 100
Christianshavn og Holmen 17
Christiansø 74
Cirkusfabrikken 167
Cirkusmuseet i Hvidovre 37
Cold Hawaii 165
- D**
Danmarks Forsorgsmuseum 86
Danner 17
Dansk Arkitektur Center 16
Dan Turélls Plads 37
Demokrati Garage 24
Den Blå Planet 27
Den røde tråd 107
Det Blå Rum ved Fuglsang Sø 124
Det gamle rådhus i Thisted 164
Det Gamle Værft 91
Det gule palæ fra Olsen Banden 58
Digegevrens Hus 109
Dokk1 131
Domen i Titanparken 24
- Drachmanns Hus 151
Dyrehave Mølle 84
- E**
Ejer Bavnehøj 142
Elefanthuset i Zoo 21
Esbjerg Ting-, Råd- og Arresthus 123
- F**
Falster 57
Fanø 107
Filsø 119
Fjerritslev Bryggergaard 162
Flydende fugleskjul på Langeland 89
Folkemødehuset i Allinge 70
Frederiksberg 20
Frederiksstaden 12
Fremtidens MCH 124
Fuglsang Kunstmuseum og forpagterbolig 59
Fængslet i Horsens 143
Faaborg 92
Faaborg Havnebad 92
- G**
GAME Streetmekka Esbjerg 123
Gamle rådhus i Thisted, Det 164
Det Gamle Værft, Det 91
GeoMuseum Faxe og Faxe Vandrøhrhjem 49
Geopark Odsherred 43
Gisselfeld Paradehus 49
Gl. Holtegaard Barokhave 35
Godsbanen 135
Gram Slot 99
Green Solution House 68
Gudhjem 71
Guldagergaard 50
Gule palæ fra Olsen Banden, Det 58
- H**
Hagges Musikpub 110
Hammerhavn 69
Hammermøllen Hellebæk 32
Hammersholm Helleristningsfelt 70
Han Herred 162
Han Herred havbåde 162
Harteværket 98
Hasle Havnebad 69
Havnehallen Sjællands Odde 43
Havnekiosken i Rudkøbing 89
Heart – Herning Museum of Contemporary Art 124
Herberger langs Hærvejen 99
Herskabsstalden på Rønnebæksholm Gods 48
- Hindsgavl Slot 93
Hjorths Fabrik 64
Holmegaard Værk 48
Holstebro – byrum omkring Storå 116
Holstenshuus 93
Hulebyggerlaboratoriet 45
Hverringe 83
Hvidsten Kro 137
Hærvejsbroen i Viborg 138
Hærvejsherberger 144
Højderygsti Geopark Odsherred 43
Højer 111
Højer Mølle 111
- I**
Indre by og Frederiksstaden 12
Infoportal i Rebild Bakker og Rold Skov 169
- J**
Jollmands Gård 104
- K**
Kalø Slotsruin 137
Kanalbyen i Fredericia 145
Kapellet Sct. Hans Have 40
Kedelbygningen 143
Kerteminde 82
Klitmøller 165
Klægager 108
Knudeklienten på Fur 167
Knuthenborg 62
Køfoeds Skole i fremtiden 27
Kolding 96
KoncertKirken Blågårdsplads 22
Kornets Hus 155
Kreativt hus for børn 40
KU.BE Kultur- og Bevægelseshus 21
Kulturbroen – Musikhuzet Bornholm 66
Kulturhavn Kronborg 28
Kunsthall Spritten 161
Kystbatteriet 51
Københavns befæstning 35
Køge Kyst + Tapperiet 38
- L**
Landgangen i Esbjerg 119
Langeland 88
Ledeborg Slotshave 41
Legeplads ved Krudtværket Halsnæs 34
Lemvig Havn 112
Lille Langebro 17
Lodbjerg Fyr 166
Lolland 59
Louisiana 33

Lundsgaard Gods 83
Lyttesholm Naturcenter 63
Læsø 158
Læsø Kur 158
Løkken Moleleje 157
Lønstrup Gl. Biograf og madpak-
khuset 155

M

Madpakkehuset 155
Maltfabrikken 137
Maria Kirkeplads 19
Marielyst Torv 58
Maritimt Kulturcenter Mariager-
fjord 138
Marsgården i Højer 111
Meldahls Rådhus 144
Melstedgård og Gaarden 73
Midtjylland 123
Midt- og Sydsjælland 44
Motorfabrikken Marstal 92
MO.VE 57
Multihuset Hjerted 125
Multiparken i Helsingør 32
Musholm Ferie-, Sport- og
Konferencecenter 51
Musikkens Hus 160
Møbelfabrikken – Bornholms
iværksætterhus i Nexø 74
Mølleporten i Stege 56
Møllernes historie i Gribskov 34
Møn 52
Mønsted Kalkgruber 168

N

Nakskov 2030 63
Nationalpark Thy 164
Naturbydelen Ringkøbing K 117
Naturhus Gjern Bakker 139
Naturkraft 118
Naturrum Kirstinelist – porten til
Randbøl Hede 127
Nicolai 96
Nivaagaard Teglværks Ring-
ovn 33
Nordsjælland 28
Nordvestsjælland 42
Nyborg Slot 83
Nærheden 39
Nørrebro 22
Nørre Nissum Musik- og Kultur-
hus 114
Nørre Vosborg 117

O

Odense 76
Odense Adelige Jomfrukloster
81
Odsherred Teater 42
Ofelia Plads 14
Ole Rømer Observatoriet 135
Ollerup Gymnastikhøjskole 86
Oluf Bagers Mødrene Gård og
Oluf Bagers Plads 80
Ordrupgaard 36
Ørstrand Tower 42

P

Parken ved MarselisborgCen-
tret 136
Priors Hus 91

R

Ragnarok 41
Ragnhilds Gaard på Nyord 56
Rebild Bakker 169
REGAN Vest – danskernes kold-
krigsmuseum 168
Remisen i Brande 126
Renaissancehavnen 82
Ribe 104
Ribe Domkirkeplads og Kannike-
gården 105
Ringe Bio 84
Rold Skov 169
Roskilde Festival Højskole 41
Royal Arena 25
Rubjerg Knude 155
Rudkøbing Bymølle 88
Rungsted Remise 34
røde tråd, Den 107
Rønne 64

S

Salling 167
Sanderumgaards have 81
Sandvig Strandpromenade 70
Sankt Annæ Plads 14
Sea War Museum 166
Simian – kunsthall i Ørestad 26
Skagen 146
Skagen Grå Fyr 148
Skamstrup Mølle 44
Skaterpark og byliv 9
Skovbakken i Kjellerup 125
Slotfelt 110
Sofiebadet 18
Solnedgangspladsen i Skagen
152
Sorø Ting-, Råd- og Arresthus 45
Spinderihallerne i Vejle og Kedel-
bygningen 143
Spøttrup Middelalderborg be-
søgscenter 167
Store Heddinge Ting-, Råd- og
Arresthus 49
Store Tårn 75
StreetDome Haderslev 101
Streetmekka Aalborg 161
Strynø 90
Strynø Mølle 90
Stub Vintårn 44
Sundheds- og Kvarterhus i Aal-
borg Øst 161
Superkilen og Mimersparken 22
Svanekegården 74
Svendborg 85
Svendborg Bymidte 86
Svinkløv Badehotel 163
Sydsjælland 44
Søby Brunkulsmuseum 126
Søetatens Pigeskole 15
sønaes 139

T

Teatret Sort/Hvid i fredet slagte-
hal i Købbyen 20
Terminalen 7400 124
Thomas B. Thriges Gade 78
Thorup Strand Fiskepakhus og
landingsplads 163
Thy 164
Tietgens Ærgrelse 15
Tipperne Fuglereservat 119
Torvehallen i Ry 141
Trampstier ved Klemensker og
Østerlars 71
Tranekær Slot 89
Tranekær Slotsmølle 89
Trolhedestien 99
Tønder 108
Taarnborg 105
Tårnet i Hammer Bakker 158
Taasinge Forsamlingshus 87
Taastrup Teater og Musikhus
39

U

Utzon Museum Fredensborg 34

V

Vadehavscenret 107
Vandhalla på Egmont Højsko-
len 142
Vang Granitbrud 69
Vejle 143
Vendsyssel 152
Vendsyssel Kunstmuseum 153
Vendsyssel Teater 154
Vesterbo 18
Vestermølle 141
Vestjylland 112
Vestsjælland 50
Viborg 138
Viborg – tilgængelighed til den
historiske bykerne 138
Villaen i Nørregade 111
Vildmoseporten i Store Vildmose
157
Vitskøl Kloster 168
Voergaard Slot 152
Vordingborg Rådhus og Slotstov
49
Vrå Bryghus 157
Væksthusene, Botanisk Have
134
Your Rainbow Panorama, ARoS
131

Æ

Æ stadion 107
Ærø 91

Ø

Ørestad 25
Østsjælland 37

Å

Aalborg 159
Aarhus 131

Turen går til Realdania

© Politikens Forlag 2022

JP/Politikens Hus A/S

Udgivelsesår 2022

3. udgave, 1. oplag

ISBN: 978-87-400-7564-9

Forfatter: Jannie Schjødt Kold

Fotos: Bjarke Ørsted s. 3. Søren Breiting/Biofoto/Ritzau Scanpix s.4-5 ø, 135. Leif Schack-Nielsen/Biofoto/Ritzau Scanpix s. 5 ø, 53. Bjarke Ørsted s. 4 n, 13, 14, 38, bagside ø. Niels Meilvang s. 5 n, 65, 68, 71, 72, 75. Rasmus Hjortshøj – COAST/Realdania By & Byg s. 7. Adam Mørck s. 8, 10-11. Thomas Rousing/Ritzau Scanpix s. 14. Maria Dønvang s. 24, 156. Stephanie Houldcroft s. 29. Leif Tuxen s. 32, 51, 105. Emilie Koefoed s. 35. Normann Sloth s. 40, 171. Claus Bjørn Larsen s. 45, 46-47, 116, 160. Lars Engelgaard s. 56. Jørgen Jørgensen s. 59. Kim Schou/Getty Images s. 60-61. Rune Johansen/Ritzau Scanpix s. 77. Bjørn Pierri Enevoldsen s. 82, 120-121, 129. Steffen Stamp s. 85, 87, 88, 90, 95, 98, 101, 102-103, 106, 109, 118, 127, 140, 142, 145, forside, bagside m. John Randeris/Ritzau Scanpix s. 110. Mikkel Berg Pedersen/Freelance/Ritzau Scanpix s. 136. Carsten Ingemann s. 139. Jens Kirkeby/Biofoto/Ritzau Scanpix s. 147, 151. Linda Suhr s. 154. Finn Frandsen/Politiken/Ritzau Scanpix s. 159. Brian Jakobsen s. 162. Sidsel Stybe s. 165. Torben Christensen/Ritzau Scanpix s. 169. Ukendt s. 113, bagsiden.

Kort: Jesper Roug: s. 18-19, 23, 26, 54-55, 78-79, 81, bagflap. Ulla Britze: Forflap, s. 30-31, 66-67, 96-97, 115, 122, 130, 132-133, 148-149. Realdania: s. 172.

Serietitel: Turen går til

Rejsebogschef: Thomas Linder Thomsen

Redaktionschef: Tom Nørgaard

Projektleder/redaktør: Ane Børup

Billedredaktør: Ane Børup

Grafisk tilrettelægning: Tine Christoffersen

Trykkeri: GPS Group. Printed in Europe 2022

Udgivet af Politikens Forlag

Rådhuspladsen 37, 1785 København V

☎ 33 47 07 07, 🌐 politikensforlag.dk

Denne bog er beskyttet i medfør af gældende dansk lov om ophavsret. Kopiering må kun ske i overensstemmelse med loven. Det betyder f.eks., at kopiering til undervisningsbrug kun må ske efter aftale med Copydan Tekst og Node.

Forfatter og redaktion har indhentet oplysninger fra så pålidelige kilder som muligt. Vi kan dog ikke garantere for oplysningernes fuldstændige korrekthed og er ikke ansvarlige for følgerne af eventuelt senere ændringer. Redaktionen vil sætte pris på at blive gjort opmærksom på ændringer eller unøjagtigheder samt modtage forslag til tilføjelser. Skriv til Politikens Rejsebøger på ovennævnte adresse eller politikensforlag@pol.dk.

Jannie Schjødt Kold (f. 1978) er forfatter og dramatiker med flere bogtitler bag sig. Som dramatiker har hun skrevet Under Isen, en audiowalk om H.C. Andersen og en del af Danske Digterruter. I 2021 skrev hun Mod Strømmen for BaggårdTeatret, en audiowalk om H.C. Ørsted, der foregår på Langeland, og som vandt prisen som Årets Fiktion ved Prix Audio samme år.

Forfatter og forlag takker Realdania for oplysninger, hjælp og tilladelse til brug af fotos.

- 1 Sankt Annæ Plads. 2 Ofelia Plads. 3 Søetatens Pigeskole. 4 Tietgens Ærgrelse. 5 Børneuniversitetet
- 6 Danner. 7 Sofiebadet.

Indre By, Frederiksstad, Christianshavn og Holmen

0 200 500 m

universet på Det Kongelige Teater. 6 BLOX. 7 Dansk Arkitektur Center. 8 Lille Langebro.

BOGEN DÆKKER hele Danmark og giver et indblik i Realdanias arbejde med byer, bygninger og andre menneskeskabte fysiske rammer. Fra restaurerede herregårde og havneområder over lokale ildsjæleprojekter og til nyanlagte og nyskabende bydele, kulturbygninger og formidlingscentre. Desuden er guiden rigt illustreret med fotos og kort.

TUREN GÅR TIL har eksisteret siden 1952 og er blandt verdens hyppigst opdaterede rejsebogsserier. Serien dækker hele verden fra Nordatlanten til Australien. Bøgerne skrives på dansk af forfattere og journalister med et særligt indgående kendskab til de enkelte destinationer. Med nøje udvalgte attraktioner, herunder spisesteder, viser vi vej til de største oplevelser.

ISBN 978-87-400-7564-9

9 788740 075649

P POLITIKENS
REJSEBØGER